

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США

КОМІСІЯ ДЛЯ УСТІЙНЕННЯ ФАКТІВ І ДАТ
УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1917-1920 РОКІВ

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

(Матеріяли до історії відновлення
української державности)

К а л е н д а р

історичних подій

ЗА ЛЮТИЙ 1917 РОКУ — БЕРЕЗЕНЬ 1918 РОКУ

Упорядкував

Проф. Др. ЯКІВ ЗОЗУЛЯ

Нью-Йорк, 1967.

УКРАЇНСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США
КОМІСІЯ ДЛЯ УСТІЙНЕННЯ ФАКТІВ І ДАТ
УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1917-1920 РОКІВ

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

(Матеріали до історії відновлення
української державности)

К а л е н д а р

історичних подій

ЗА ЛЮТИЙ 1917 РОКУ — БЕРЕЗЕНЬ 1918 РОКУ

Упорядкував

Проф. Др. ЯКІВ ЗОЗУЛЯ

Редакційна комісія:

проф. Б. Мартос, проф. Я. Зозуля, полк. В. Кедровський,
інж. К. Туркало і сотн. З. Стефанів

Друге видання.

diasporiana.org.ua

Нью-Йорк, 1967.

THE UKRAINIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES IN THE U. S.

COMMISSION FOR THE ESTABLISHMENT OF THE FACTS AND
DATES OF THE 1917-1920 UKRAINIAN LIBERATION STRUGGLE

THE GREAT UKRAINIAN REVOLUTION

MATERIAL ON THE REBIRTH OF UKRAINIAN STATEHOOD

Chronology of Events

FEBRUARY 1917 — MARCH 1918.

Compiled by
YAKIW ZOZULA

Editorial Committee: B. Martos, Yakiw Zozula,
K. Turkalo, V. Kedrowsky, and Z. Stefaniw

Second Revised Edition.

© 1967 by Yakiw Zozula
Library of Congress Catalog Number 67-22814 and 67-29903

New York 1967

П Е Р Е Д М О В А

Наша найновіша історія деколи послуговувалася неточними хронологічними даними, або не подавала для них джерел, що у значній мірі зменшувало вартість нашої боротьби за українську державність. Тому на пропозицію проф. Бориса Мартоса Президія Української Вільної Академії Наук в Нью-Йорку створила Комісію для устійнення фактів і дат визвольної боротьби України в 1917-1920 роках.

Тимчасом у зв'язку з наближенням 50-тиріччя української революції на нараді, скликаній Представництвом Виконного Органу Української Національної Ради в Нью-Йорку в червні місяці 1966 року було вирішено створити Ініціативний Комітет для відзначення 50-тиріччя відновлення Української Державности. До нього увійшли наявні в Америці колишні члени Уряду Української Народньої Республіки і Карпатської України та колишні члени українських парламентів, що діяли на рідних землях. Незабаром до нього включилися майже всі українські парламентаристи, що живуть у вільному світі.

На першому своєму засіданні цей комітет між іншими ухвалами доручив, на внесення Бориса Ржепецького, авторові цієї праці скласти календар історичних подій української революції, як потрібний матеріал для ювілейних святкувань і для користування при писанні статей.

Ми маємо вже третє покоління борців за українську державу, яке приходить до слова в справах політичної майбутности України. Для цього покоління, як і для діячів з попередньої доби, календар у коротких словах подає день-за-днем старанно досліджені дати подій, їх учасників і документи.

50-ти річний ювілей української революції дає нагоду для українців у вільному світі заявити бажання поневоленої України відновити свою незалежну державу — Українську Народню Республіку, як наявний суб'єкт міжнароднього права. Наша держава була визнана численними державами світу і це визнання ніколи не вигасає без виразної волі Української Народньої Республіки. Окупація української території Росією—СССР нічого на тому правному стані не міняє. Вона тільки тимчасово припиняє виконування влади Урядом Української Народньої Республіки на окупованій території. Це право є нашою базою і легітимацією для домагань українського народу для відновлення його держа-

ви, є підставою дипломатичної та іншої чинности Уряду УНР, існування якого на еміграції служить наявним доказом протесту проти окупації української території Росією — ССРСР.

Мільйони українців у вільному світі мають моральний обов'язок боронити українську державу перед окупантом і висловлювати перед вільним світом політичні домагання українського народу, який сам не може того робити через позбавлення його політичної волі, гноблення, нищення культури, русифікацію й фізичні тортури.

Тому Ініціативний Комітет звернувся 26-го жовтня 1966 року до українців в Америці й поза нею з закликом до спільної акції, без огляду на програмові різниці, що їх ділять між собою, але єднають у бажанні мати українську незалежну державу.

Деякі наші календарні дати різняться від тих, що їх подають інші автори. Наші дані були старанно досліджені й документально potwierdжені. Зате сумнівні дати чи події ми змушені були поминути, не маючи для них джерельних матеріалів, в надії, що майбутні дослідники такі прогалини виповнять.

Ініціативний Комітет у своєму зкалку до „Українців поза Рідним Краєм” прохав: 1) Віддати найглибшу пошану пам'яті лицарів і мучеників великої української ідеї, що життя своє поклали за свою віру в цю ідею. Вони стали прикладом для наступних поколінь. „Шлях визволення кожної нації густо кропитья кров'ю . . . чужою і своєю рідною. Кров, пролита для цієї величної мети, не засихає. Вона нагадує про незакінчене діло й кличе до продовження його” (Слова С. Петлюри). 2) Уро-чисто, гідно й одностайно відзначити час від 1-го березня 1967 року до 31-го березня 1968 року, як ювілейний рік.

З московсько-большевицькою окупацією український нарід не погоджувався ніколи і не погодиться. Джерело зміцнення наших сил лежить у тому самому, що привело до створення Української Народньої Республіки 50 років тому. Привели до того об'єднання й спільна воля та дія всіх активних сил нації в її боротьбі за державність.

Українська державність має стати живою ідеєю. А жива ідея, скріплена кров'ю тих, що за неї боролися, ніколи не вмирає.

Редакційна Комісія

ХРОНІКА ПОДІЙ — ЛЮТИЙ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

УВАГА.

В хроніці місяць і рік подається на початку кожного місяця.

День подається за старим стилем аж до зміни на новий стиль. Для орієнтації в круглих дужках подається також новий стиль.

23 лютого (8 березня). Четвер. Почалася революція в Росії. В Петрограді почали страйк робітники з домаганням вищих платень. Їх підтримали робітниці, що мали „свято жінки”, зробивши вуличну демонстрацію. Подія не зробила враження, бо страйкували всього коло 130,000 робітників.

24 лютого (9 березня). П'ятниця. Страйк поширився, захопивши коло 30% всіх робітників у Петрограді. Вони напали на поліційну станицю Выборського району, все знищили, а поліція розбіглася. До страйків прилучилися студенти і демонстрували на Невському Проспекті.

25 лютого (10 березня). Субота. У Петрограді загальний страйк. На базарах заворушення через недостаток харчів. Крики „хліба!” Студенти демонструють з червоними прапорами. Жандармерія не може дати собі ради. На допомогу викликані донські козаки. На Невському проспекті жандармерія з одного боку, а донці з другого замкнули студентів. Жандармський старшина кинувся на студентів з конем і шаблею рубнув по руці студентку, яка тримала прапор. Це спостерігали донці — їх командир з обурення налетів на жандармського старшину і своєю шаблею розрубав йому голову. Між жандармами і донцями почалася стрілянина. Доступ на Невський замкнений.

Цар видав наказ ген. С. С. Хабалову здушити страйк військовою силою.

26 лютого (11 березня). Неділя. Військова влада вислала проти страйкарів Учебну команду Волинського гвардійського полку, де було багато українців. Коли надвечір ця команда повернулася до касарень, а її учасники хвалилися тим, як вони поводитися зі страйкарями, то про це довідався цілий полк. Мобілізовані запасні вояки почали соромити „героїв”. Колиж до касарень прийшов командир полку, щоб подякувати учебній команді за їх „патріотичну” службу, то сама команда накинулася на нього і заколола багнетами. Після цього всі старшини полку розбіглися.

Події викликали велике враження серед громадянства. Державна Дума поставила вимогу цареві призначити нове Прави-

тельство, відповідальне перед Думою. Родзянко, голова Думи, поміщик з Катеринославщини телефоном умовляє царя задовольнити цю вимогу. Цар одначе відмовив, а натомість видав наказ про перерву дальших засідань Думи. Рівночасно він дав наказ ген. Іванову взяти військо з фронту і йти до Петрограду здавити революцію.

Росія була в 132 тижні війни з Центральними Державами. На фронтах було коло 12 мільйонів вояків. Україна була найближчим запіллям фронтів: південно-західнього і румунського. Міста, містечка і навіть села мали у себе сильні військові залоги, штаби і різні допоміжні пункти.

Українське життя завмерло. Усі організації, часописи, збори в Києві були заборолені чи закриті. Єдиний український клуб „Родина” в Києві був забраний під військовий шпиталь. Університети та інші вищі школи евакуйовані на схід Росії. Студенти в більшості покликані до війська.

В Петрограді Дума не послухала царя і відмовилася розійтись.

27 лютого (12 березня). Понеділок. Дума безпереривно радить. На пропозицію В. В. Шульгіна, депутата з Києва, Дума обрала Тимчасовий Комітет, якому доручила керувати революційними подіями. А. Керенський зайнявся охороною Таврійського двірця, де засідала Дума. Комітет Думи усунув ген. Хабалова і призначив на його місце полк. Енгельгардта, давши наказ організувати оборону проти ген. Іванова.

Волинський полк вийшов на вулиці без старшин зі зброєю. Він заявив, що переходить на бік Думи. В цьому полку служили М. Авдєнко і Гайдар, українські соціал-демократи, які провадили в полку українську пропаганду. Пізніше вони брали участь в Українському Національному Конгресі в Києві, і Авдєнко був обраний в склад Центральної Ради.

Слідом за Волинцями почали висилати до Думи делегації також інші полки з петроградської залоги або з околиць. В тім числі був 181 піший полк, що стояв в Красному Селі і в ньому служили деякі українські старшини, як прап. Іван Драбятий, прап. Михайлів і прап. Земесів.

28 лютого (13 березня). Вівторок. Член Думи Бубликов, як комісар залізниць, повідомив телеграфом населення Росії, що царська влада впала, а революцію очолив Комітет Державної Думи. До цього часу військова цензура не дозволяла подавати ніяких інформацій про події.

Вночі з 27 на 28 лютого (12 на 13 березня) 181 піший полк дістав наказ негайно йти до Петрограду на допомогу. Царський полковник відмовився наказ виконати, але передав командування полком полк. Владімірову, який добровільно зголосився перебрати полк. Протягом ночі полк рушив до Петрограду і, про-

йшовши пішки 60 кілометрів, пізно ввечорі зайняв Царсько-Сельський двірець в Петрограді. Прап. І. Драбатий став командиром батальйону і в ночі 28 лютого заступав командира полку.

БЕРЕЗЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14) Березня. Середа. Цар призначив кн. Г. Е. Львова прем'єр-міністром Тимчасового Уряду і рівночасно підписав своє зречення трону. У Києві ген. Ходорович, начальник київської військової округи, скликав нараду представників царської адміністрації, на якій вирішено вичекати розвитку подій і нічого не публікувати. Але скоро після наради ген. Брусілов, командуючий південно-західним фронтом, дав дозвіл друкувати відомості про революцію.

2 (15) Березня. Четвер. Комітет Державної Думи приступив до складання Тимчасового Уряду, до якого, крім кн. Львова, як прем'єр-міністра і міністра внутрішніх справ, увійшли А. Гучков, військовий міністр, П. Мілюков, закордонних справ, М. І. Терещенко, фінансів і А. Керенський — Юстиції.

Цар передумав справу свого зречення і його відкликав, але тожого дня підписав нове зречення.

3 (16) Березня. П'ятниця. Цар передав верховне командування ген. Алексеєву і сам збирався виїхати з Пскова в Царське Село. Йому назустріч виїхали А. Гучков і В. Шульгин. Вони переконали царя змінити своє зречення так, щоб для малолітнього сина він призначив регента вел. кн. Михайла Олександровича. Цар на це не згодився і підписав зречення в користь свого брата вел. кн. Михайла Олександровича.

З тим зреченням Тимчасовий Уряд не згодився і вислав до вел. кн. Михайла Олександровича своїх членів Мілюкова і Керенського. На пропозицію Керенського великий князь відмовився прийняти корону до часу скликання Установчих Зборів, які вирішать це питання, підписавши про це окремий маніфест.

Тимчасовий уряд того ж дня усунув вищу царську адміністрацію, а в першу чергу губернаторів, яких обов'язки поклав тимчасово на голів губерніяльних земських управ, як комісарів Тимчасового Уряду.

Губерніяльним комісаром Київщини став Суковкин (великорос), а комісаром м. Києва Страдомський. Для окупованих теренів Галичини й Буковини був призначений Генеральним Комісаром кн. Долгоруков.

4 (17) Березня. Субота. В Києві створюється Виконавчий комітет громадських організацій м. Києва з 12 членів і між ними 5 українців: Микола Порш, Андрій Ніковський, Сергій Єфремов, бар. Федір Штейнгель і П. Паламарчук.

Одночасно створюються такі самі Комітети в усіх губерніяль-

них і повітових містах, але з незначною участю українців. В Полтаві до Губерніяльного Ком-ту входить один українець Б. Мартос.

У Києві Товариство Українських Поступовців виходить з підпілля і вирішує проголосити свою Раду українським об'єднувальним центром. Український клуб „Родина” стає збірним пунктом. Довідавшись про таку постанову, Дмитро Антонович, Іван Стещенко і Олександр Степаненко негайно поставили вимогу до Ради ТУПу, щоб були закликані до організації українського центру всі українські організації, що і сталося.

7 (20) Березня. Вівторок. На спільних зборах українських організацій у Києві ухвалено створити Українську Центральну Раду. На голову УЦР обрано заочно проф. Михайла Грушевського, на його заступника Науменка і товаришами голови Дмитра Антоновича і Дмитра Дорошенка. На цих зборах був Ісак Базяк, як делегат від УПСР, директор Іван Крамаренко від товариства „Вернигора” і Василь Діберт від українських робітників Арсеналу.

До складу УЦР увійшли представники українських політичних партій і груп, робітничих, військових, студентських та кооперативних організацій, від духовенства, наукових та різних товариств і громад.

Того дня Центральна Рада вислала телеграму до голови Російського Тимчасового Уряду кн. Львова, в якій висловила надію, на шкоре задоволення законних прав українського народу.

8 (21) Березня. Середа. Товариство Українських Поступовців видало відозву до українського громадянства, в якій подало гасла для організації українських сил з закликом підтримувати новий лад, відкривати „Просвіти”, українські школи, робити збірки національного фонду, підготовлятися до Російських установчих зборів, які мають вирішити справу української автономії. Відозву підписали 15 членів Ради ТУПу.

9 (22) Березня. Четвер. Українська Центральна Рада видала відозву до українського народу з гаслами, подібними до гасел у відозві ТУПу.

Відновила діяльність „Просвіта” у Києві, закрита в 1914 році. Організовано Центральний Український Кооперативний Комітет. Відбулися збори українських старшин і вояків у Києві, які обрали Тимчасову Військову Раду на чолі з полк. Глинським. Вона вислала телеграму Тимчасовому Урядові з привітанням і пропозицією видати правний акт відносно України, подібний до Фінляндії, про повернення прав, захоплених царями.

Українська колонія в Петрограді в імені Петроградського Відділу ТУП-у умістила в часописі „День” заяву з вимогою територіяльної автономії для України, запровадження української мови в школах, звільнення галичан із заслання, звільнення митрополита Андрія Шептицького і т. ц.

10 (23) Березня. П'ятниця. В Києві військове віче. Обрано Тимчасове Військове Бюро з 7 членів, яке очолив полк. Глинський. Постановлено організувати очолюваний полк. (Див. „Вісті з УЦР” з 18 березня 1917 р.).

12 (25) березня. Неділя. В Петрограді була велика українська маніфестація при участі 20,000 осіб, в тім числі вояки з українськими прапорами. На чолі походу був кінний відділ кубанських козаків в червоних жупанах з прапорами і бунчуком. Маніфестація справила велике враження, а преса заявила, що українська справа перестала бути академічним питанням, а стала потребою дня.

14 (27) Березня. Вівторок. М. Грушевський повернувся із заслання до Московщини і почав головувати в УЦР.

М. Порш іменем м. Києва передав УЦР будинок Педагогічного Музею, частково зайнятий школою літунських старшин.

Відкрився Губерніяльний кооперативний з'їзд Київщини. Почесним головою з'їзду обраний був М. Грушевський, головою з'їзду Христофор Барановський а секретарем Павло Христюк. З'їзд прийняв постанову про територіяльну автономію України.

15 (28) Березня. Середа. Українська Центральна Рада видала відозву про скликання Українського Національного Конгресу, яка схвилювала російських революційних провідників. М. Грушевський та інші українські діячі заспокоюють російські кола, а рівночасно популяризують українські домагання.

Виконавчий Комітет громадських організацій м. Києва спільно з Президією Ради робітничих депутатів, яка створилася одночасно з Центральною Радою, обмірковують українську справу і „допитують” Грушевського, Винниченка, Дорошенка і Крижановського про їх наміри „явочним порядком” запровадити автономію.

Незлобін, рос. соц.-рев., сказав, що „домагання автономії” — то удар у спину російської революції”, та „що на всілякі спроби до її запровадження російська демократія відповість багнетами”.

Ці погрози викликали протилежні наслідки — українці починають стягати до Києва своїх діячів, розкиданих по різних місцях.

16 (29) Березня. Четвер. У Києві „свято свободи”. Українці йшли під жовто-блакитними прапорами.

Тогож дня у Києві відбулася нарада українських вояків київської округи, яку очолюють полк. Павло Волошин, нач. штабу запасної бригади, пор. Ол. Сахно-Устимович, ад'ютант начальника київської військової округи і М. Міхновський, як секретар.

Ухвалено: закласти Український військовий клуб, як виховно-пропагандивний осередок. Головою його став М. Міхнов-

ський, заступником голови кап. арт. Ган. Почесним головою клубу обраний ген. Цицович, комендант київської залози.

Далі ухвалено розпочати організацію українських охочекомонних полків усіх родів зброї. Для того обрано Український Військовий Організаційний Комітет. Голова — полк. Глинський, командир запасової бригади, полк. П. Волошин, як заступник голови, і члени: прап. Гоц, прап. Павелко, пор. Міхновський та інші.

Ухвалено дати назву першому полкові: „Перший Український Охочий імені гетьмана Богдана Хмельницького полк”.

17 (30) Березня. П'ятниця. У Києві нарада в справі адміністрації Галичини й Буковини. Її скликав Платон Линниченко, уповноважений Земського Союзу. Беруть участь: Линниченко, Грушевський, Д. Дорошенко, Красковський, Лянґер і посол австрійського парламенту Теофіл Окуневський. Ухвалено взяти ініціативу українцям в свої руки. Виконання ухвали доручено перевести в ставці Линниченкові. В Петрограді українці мали у кн. Львова авдієнцію і домагалися призначення українців на адміністраційні посади в Україні.

18 (31) Березня. Субота. Відкрито у Києві 1-шу українську гімназію. Директором став Петро Холодний ст.

19 Березня (1 квітня). Неділя. Українська маніфестація в Києві. 100,000 учасників з 320 жовто-блакитними прапорами. Грушевський промовляв з балкону міської думи й на Софійській площі, кажучи: „не покладемо рук, доки не буде добута автономія, українське народовластя й державне право України”. Усі учасники стали на коліна і присягали.

Того самого дня в Петрограді засновано Українську Національну Раду. Головою став Ол. Лотоцький, заступником М. Корчинський і членами: М. Славінський, Г. Голоскевич, П. Зайцев, Ф. Слюсаренко. Там же в Петроградському совєті робітничих і солдатських депутатів українці створили українську фракцію на чолі з Ол. Шульґіним.

20 Березня (2 квітня). Понеділок. На зборах Губерніального Виконавчого комітету вибори губерніальної влади. Суковкин став губерніальним комісаром Київщини з вибору, а Д. Дорошенко помішником губерніального Комісара та 15 інших українців зайняли провідні становища.

До Управи губерніального земства до старого складу добре ще 4-х українських діячів.

У Полтаві губерніальним комісаром став Андрій Ливицький, у Чернігові Іскрицький, у Житомирі член Державної Думи В'язлов, у Харкові Сергій Тимошенко, в Кам'янці Подільському Григорій Степура і в Катеринославі К. Гесберг.

21 Березня. (3 квітня). Вівторок. У Києві відбулась Конференція Української Соціал-демократичної робітничої партії

з участю Винниченка, Порша, Стешенка, Д. Антоновича, Петлюри та інш. Головою обрано Винниченка а крім того Центральный Комітет партії. Органом партії є „Робітнича Газета”, з гол. редактором В. Винниченком.

22 Березня. (4 квітня). Серeda. Розпочався Установчий з'їзд Української партії соціалістів революціонерів, яка вийшла з підпілля. Головує Микола Ковалевський, дотепер член Управи Полтавського Союзу кредитових кооператив, а від початку революції член Виконавчого комітету в Полтаві. Головні постанови з'їзду: вимога територіальної автономії і Українські Установчі Збори.

23 березня (5 квітня). Четвер. Продовження Установчого З'їзду УПСР. Обговорювали земельну справу. Відкинули ідею російських есерів про соціалізацію землі а вирішили домагатися націоналізації землі в користь Українського земельного фонду. Ухвалили тимчасову програму і статут партії. Обрали Тимчасовий Центральний Комітет в складі: М. Ковалевський, Л. Ковалів, К. Корж, В. Залізняк, В. Ігнатієнко, І. Маєвський, П. Христюк і І. Шлейченко. Орган партії тижневик „Боротьба”.

В часі з'їзду була організована „Українська Селянська Спілка”, як професійна організація селянства. Провідниками стали: М. Стасюк, Тихон Осадчий, А. Сербиненко, В. Коваль, Сніжний. Орган: „Народня Воля”, фінансована центральним кооперативним союзом. Гол. ред. М. Ковалевський.

Українці в численних осередках організуються й готуються до Українського Національного Конгресу.

В Москві українська колонія видала декларацію з вимогами, які були вже висловлені Центральною Радою і ТУП-ом.

25 березня (7 квітня). Субота. Почався З'їзд Товариства Українських Поступовців. Вийшло перше число час. „Нова Рада”, орган ТУПу, закритої в 1914 році. Редактором став Андрій Ніковський. У цьому числі є стаття М. Грушевського: „Велика хвиля”.

26 Березня. (8 квітня). Неділя. Другий день з'їзду ТУПу, на якому змінено його назву на „Союз українських автономістів-федералістів” Головою обрано С. Єфремова, а заступниками голови В. Леонтовича і А. Ніковського.

КВІТЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

6 (19) Квітня. Четвер. Зійшовся Український Національний Конгрес у Києві в Купецькому Зібранні. Бере участь коло 900 делегатів. Відкрив Конгрес проф. М. Грушевський, як голова Центральної Ради. До президії увійшли: Грушевський, як почесний голова, Єрастов, як голова (кубанець), заступники голови В. Винниченко і С. Єфремов та члени: полк. Глинський, М. Авдієнко, Гайдар, бар. Ф. Штейнгель, мічман В. Пилюшенко (тепер в США) і свящ. Погорілко. До почесної президії крім

Грушевського увійшли: єпископ Дмитрій, письм. Марія Гріаченко і письм. Орест Левицький.

Доповіді виголосили: Д. Дорошенко, Ол. Шульгин, Ф. Ма-тушевський, Ф. Крижановський, В. Садовський і П. Понятенко.

7-8 (20-21) Квітня. П'ятниця і Субота. Конгрес обмірковує доповіді. Всі вони скеровані на те, щоб обґрунтувати автономію України, як ступінь до організації сил для боротьби за власну державу. Ідею самостійности обстоював ред. Коломійченко (час. „Шлях”), але не мав успіху.

8 (21) Квітня. Субота. Конгрес після доповіді М. Грушевського ухвалив „Наказ Центральної Ради”, якої склад був визначений територіяльно й політично на 150 членів. Того самого дня Конгрес обрав до Центральної Ради 115 членів, з правом кооптації решти членів. (Дивись додаток I. ст. 64 і XX ст. 103).

Тасним голосуванням на голову Центральної Ради був обраний проф. М. Грушевський — 588 голосами „за”, при кількох, що були „проти”, або стрималися. Заступниками голови були обрані: В. Винниченко і С. Єфремов. В склад Комітету Центральної Ради, крім вище згаданих, увійшли: Хр. Барановський, В. Бойко, В. О'Конор-Вілінська, Запорожець, В. Коваль, Коло-сів, Ф. Крижановський, З. Мірна, А. Ніковський, Г. Одинець, В. Прокопович, М. Стасюк, Л. Старицька-Черняхівська, В. Садовський, Левко Чикаленко, П. Христюк. Секретарем був обраний С. Веселовський, якого скоро заступили Євген Онацький та Левко Чикаленко.

В Конгресі між іншими брали участь: В. Приходька і Петро Відибіда (тепер архисп. Паладій), Б. Мартос, Гр. Павловський і В. Пилишенко — всі тепер в США, Михайло Єремійв—в Швайцарії, і С. Веселовський.

В часі Конгресу приїздив до Києва О. Гучков, військовий міністер Тимчасового Уряду. Конгрес вислав до нього делегацію: Д. Дорошенко, М. Міхновський, і Ст. Ерастов з проханням дозволити формувати український полк, а також вивести з України польський корпус ген. Довбор-Мусніцького. Гучков не дав ясної відповіді.

9 (22) Квітня. Неділя. Тимчасовий Уряд призначив Крас-вим комісаром окупованих частин Галичини й Буковини з осідком в Чернівцях Дмитра Дорошенка, замість кадета кн. Долго-рукова. Приймавши цей уряд, Дорошенко призначив Губерніяльним комісаром Черновецької губернії О. Лотоцького і Губерніяльним комісаром Тернопільської губернії Красковського, а також повітовими комісарами до 32 повітів українців. В короткому часі він дозволив відкрити українські школи, міські управи, церкви тощо.

18 квітня (1 травня). Вівторок. У Києві на Сирецькому майдані з ініціативи Укр. клубу П. Полуботка відбулося військове

„свято квіток”, на якому спонтанно організувався Перший Український охочий полк ім. Б. Хмельницького, обравши собі полковника, шт. кап. Путника-Гребенчука. Спочатку дозволу на формування не пощастило одержати через спротив військового комісара Тимчасового Уряду полк. К. М. Оберучева, який від 12 травня (н. ст.) заступив ген. Ходоровича, і гостро нападав на українців за „українізацію штика”.

Полк надвечір вирушив до міста й о 7 год. вечора дійшов до царського палацу, в якому засідала Рада солдатських депутатів. Коли до вояків вийшов голова тої Ради Таск, то йому не дали говорити. Тільки ген. Ходорович заспокоїв вояків і вони розійшлися, полишивши делегацію для переговорів.

19 квітня (2 травня). Середа. Делегація в складі ген. Іванова, пор. М. Міхновського, пполк. Віктора Павленка, шт. кап. Путника-Гребенчука та інш. виїхала до гол. квартири ген. Брусілова, гол. командувача південно-захід. фронтом.

20 квітня (3 травня). Четвер. Об'єднане засідання Президії Київ. Вик. Комітету громадських організацій, Ради робітничих і солдатських депутатів та Коаліційної Ради студентства радило над справою формування українських частин. Українці доводили, що військовий рух стихійний і заборона тільки обурює вояків (Винниченко, Міхновський, Паламарчук, Неронович). Винниченко оголосив резолюцію Центральної Ради, яка підтримує богданівців.

Усі аргументи не переконали російську революційну демократію й вона висловилася проти формування полку більшістю 264 проти 4, при 28, які утрималися.

21 квітня (4 травня). П'ятниця. Ген. Брусілов дозволив формування полку Б. Хмельницького, з тим, що він комплектується з добровольців. 500 вояків залишаються з тих, що зібралися на етапному пункті, як кадр полку, а решта мають виїхати на фронт. До полку ж вписалося було 3574 добровільців із уже покликаних до служби.

23 квітня (6 травня). Неділя. Розпочався в Києві Красний з'їзд рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, що його, з ініціативи Петроградської Ради Робітничих і солдатських депутатів, скликала Київська Рада робітничих і солдатських депутатів. Боротьба між українськими селянськими депутатами й російськими групами виникла зразу першого дня, коли ті меншості хотіли обмежити право селянських депутатів по два на кожний повіт. На голову з'їзду обрано Незлобіна (рос. есера) і до президії тільки росіян. Українці запропонували Грушевського на почесного голову і він був обраний. Вони також перефорсували багато своїх домагань на засіданнях селянської секції з'їзду. Але на пленумі росіяни знову домагалися змен-

шеного представництва від селян і не визнавали прийнятих ухвал. Тоді всі селяни покинули з'їзд.

27 квітня (10 травня). Четвер. Губерніяльний з'їзд „Селянської Спілки” Київщини. Було 250 делегатів. Головував П. Христюк, а головним доповідачем був М. Стасюк. Ухвалено наказ українським делегатам на Всеросійський селянський з'їзд домагатися політичних, військових і культурних прав, автономії України, федерації Росії, українського союму.

Впродовж травня й червня такі з'їзди відбувалися на Полтавщині, Харківщині, Херсонщині, Катеринославщині і Поділля.

ТРАВЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14) Травня. Понеділок. У Полтаві відбулася першотравнева маніфестація, яку улаштувала Рада робітничих і солдатських депутатів. На ній було багато українських прапорів. Одно з гасел: „автономія України”.

5 (18) Травня. П'ятниця. В Петрограді криза Тимчасового Уряду. З нього виступили П. Мілюков і О. Гучков. Їх заступили: Терещенко, як міністер закордонних справ, і А. Керенський, як військовий міністер.

У Києві відкрився 1-й Український військовий з'їзд з участю понад 700 делегатів. Його скликав Клюб П. Полуботка в порозумінню з Центральною Радою. В Президії були й головували по черзі: Петлюра, Міхновський, Винниченко, Письменний і Ю. Капкан, тількищо призначений командиром Богданівського полку.

Завдання з'їзду було упорядкувати український військовий рух з одного авторитетного центру. Для того З'їзд обрав Український Генеральний Військовий Комітет з 18 членів: Петлюра, Винниченко, Луценко, В. Павленко, О. Пилькевич, ген. Іванів, А. Чернявський, А. Певний, Ю. Капкан, М. Міхновський, Ф. Селецький, С. Граждан, В. Поплавко, М. Полозов, С. Письменний, Василь Потішко, Д. Ровінський (жид) і Горемика-Крупчинський.

З названих членів Генерального Комітету живе ще тільки Василь Потішко, тепер в США.

12 (25) Травня. П'ятниця. Закінчився 1-й Український військовий з'їзд, а почав діяти Український Генеральний Військовий Комітет, який обрав своїм головою С. Петлюру.

Українська Центральна Рада пробує добровільно домовитися з Тимчасовим Урядом про організацію влади в Україні й вислала до Петрограду делегацію в складі Винниченка, М. Ковалевського, Г. Одинця, Д. Коробенка, С. Письменного, О. Пиль-

кевича, А. Чернявського, С. Єфремова, Ровінського і Сніжного. Переїздом через Могилів над Дніпром вона мала зустріч з українцями, які працюють при штабі верховного головнокомандуючого, і від В. Павленка довідалися про неприхильні настрої вищих старшин до українських справ. В Петрограді на Царсько-Сельському дворі українці з Преображенського і Семенівського гвардійських полків зустріли делегацію парадом. Авдієнко виголосив привітальну промову, на яку відповідав Винниченко. Делегація вручила прем'єрові кн. Львовові меморандум з домаганнями в 9 точках: акт про автономію, участь українців у майбутніх мирових переговорах, призначення комісара для України при Тимч. Прав. та окремого комісара в Україні, виділення українців-воjakів в окремі частини, українізувати школи, призначити на посади в Україні українців, призначити гроші з держ. скарбниці на укр. культурні потреби і звільнити із заслання й повернути до дому галичан. Були у міністра Щепкіна (внутр. справ), який мав комісію фахівців державного права з проф. Портажицьким (поляком), який найбільше дискутував з делегацією, і все покликувався на Установчі Збори. У мін. Мануйлова (освіта), що обіцяв українську мову тільки в народній школі і, як предмет, у середній школі. У мін. В. Чернова, (зем. справи). Замість Керенського говорили тільки з полк. Туган-Барановським, що був проти українізації. Були у голови Совета робітничих і солдатських депутатів Чхеїдзе (грузин), який був проти домагань України, бо це „означало поділ Росії”. Винниченко був у М. Горького, що видавав пробольшевицьку газету, і там довідався про наміри большевиків: скинути Тимчасове Правительство і збудувати велику „пролетарську державу”. Большевики визнають право на самовизначення України, але останнє слово застерігають собі на пізніше. З усього було видно, що баянє делегації був негативний. Треба було йти революційним шляхом, шляхом докoнаних фактів.

28 травня (10 червня). Неділя. Розпочався 1-й Всеукраїнський Селянський З'їзд у Києві. Було 2200 делегатів. До Президії обрані: Винниченко, Христюк, Мартос, Осадчий, Руденко, Захарчук, Мшанецький і Радомиський. Відкрив З'їзд М. Стасюк, як член ЦК „Селянської Спілки”. Почесним головою З'їзд обрав М. Грушевського.

Звіт делегації до Петрограду й відмова Тимчасового Уряду задовольнити українські домагання викликали обурення. З'їзд підтримав всі домагання Центральної Ради і зокрема доручив скласти статут автономії України, скликати з'їзд представників інших народів і областей Росії, українізувати всі адміністративні й самоврядні установи та закликати їх до помочі Центральній Раді для запровадження автономного ладу.

ЧЕРВЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14) Червня. Четвер. Тимчасовий Уряд надіслав свою ухвалу, якою відкинув усі домагання України. Про це проф. М. Грушевський одержав того дня телеграму, яку оголосив перед закриттям З'їзду, сказавши: „Свято революції скінчилося! Настає грізний час! Україна повинна бути організована! Своєю долю повинен вирішати тільки український народ!”

2 (15) Червня. П'ятниця. Закінчився 1-й Всеукраїнський Селянський З'їзд виборами:

- а) Центрального Комітету Української Селянської Спілки і
 - б) Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів з 133 членів.
- (Дивись додаток XXI, стор. 105).

Всі члени ЦК і Ради входять в склад Центральної Ради. Пізніше в кожному повіті відбувалися повітові селянські з'їзди, які потверджували обраних членів, або відкликали їх і вибирали замість них нових по 2 делегати на кожний повіт. Число всіх членів Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів досягло 212.

В складі ЦК і Ради був Б. Мартос, тепер в Америці.

3. (16) Червня. Субота. Почали прибувати делегати на 2-й Всеукраїнський Військовий З'їзд помимо заборони його мін. Керенським. Місцева адміністрація погрожувала розігнати з'їзд зброєю.

Центральна Рада цього дня вирішила виготовити і оголосити Універсал до українського народу.

4 (17) Червня. Неділя. З'їзд зібрався в Троїцькому Народньому Домі і відбув там віче. .

Київський Виконавчий Комітет схвалює ухвалу Тимчасового Уряду про відкинення українських домагань.

5 (18) Червня. Понеділок. 2-й Всеукраїнський Військовий З'їзд розпочав свої наради в будинку Оперного театру під охороною Богданівського полку. Було близько 2500 делегатів з усіх фронтів: північного, південно-західного, західного, румунського і військових округ — київської, петроградської, московської, мінської, казанської, двинської, омської, терської і туркестанської. З'їзд прийняв важливі постанови про детальний план організації війська та інші.

7 (20) Червня. Серeda. Губерніяльний комісар Київщини Суковкин іменем Губерніяльних земських зборів телеграфічно просить Тимчасовий Уряд задовольнити українські домагання, щоб уникнути заворушень.

10 (23) Субота. Закінчився Військовий З'їзд виборами. Український Генеральний Військовий Комітет доповнено новими 10 членами: ген. майор Лука Кондратович, Матяшевич, О. Жуковський, О. Сливинський, С. Білецький, М. Левицький, П. Скрипчинський, Г. Глібовський, В. Кедровський і С. Колос.

Крім того була обрана Всеукраїнська Рада Військових Депутатів з 132 членів для допомоги Генеральному Комітетові (Дивись додаток ч. XXII, стор. 107).

В новому Укр. Військовому Комітеті головою був далі С. Петлюра, а заступником голови Володимир Кедровський, який живе тепер в Америці. З членів Всеукраїнської Ради Військових Депутатів живе Яків Зозуля в Америці і Антін Постолювський в Аргентині.

Перед закриттям З'їзду Центральна Рада ухвалила Перший Універсал, який був прочитаний В. Винниченком при надзвичайному піднесенню всіх членів З'їзду. (Додаток II, ст. 65).

11 (24) Червня. Неділя. Проголошення Універсалу на Софійській площі при великому здвигові народу. Чотири члени Центральної Ради читали Універсал, ставши на чотирьох краях трибуни, а між ними М. Єремійв і М. Ковалевський.

По закінченню урочистого проголошення Універсалу відбувся парад українського війська, яким командував полк. Ю. Капкан, віддаючи пошану М. Грушевському та іншим членам Центральної Ради і Генерального Військового Комітету.

15 (28) Червня. Четвер. Центральна Рада на пропозицію П. Христюка обрала Генеральний Секретаріат Центральної Ради, як зародок української влади і доручила йому зреалізувати всі домагання України. До складу Ген. Секретаріату увійшли: В. Винниченко, як голова і внутрішні справи, Сергій Єфремов — міжнародні справи, Б. Мартос — земельні справи, М. Стасюк — продовольчі, С. Петлюра — військові, В. Садовський — судові, Христофор Барановський — фінансові і І. Стешенко — освітні справи і П. Христюк, як генеральний писар.

16 (29) Червня. П'ятниця. Тимчасовий Уряд оголосив відозву до українського народу з обіцянкою порозумітися з українцями.

18 червня (1 липня). Неділя. Розпочалася невдала російська офензива в Галичині, яка скоро обернулася у відступ аж до лінії Збруча.

19 червня (2 липня). Понеділок. Центральна Рада на прогулянці по Дніпру розпочала переговори з національними мешканцями, закликаючи їх до державного спільного будівництва.

20 червня (3 липня). Вівторок. У Петрограді Рада Робітничих і солдатських депутатів по доповіді М. Лібера (Гольдмана), жидка делегата з України винесла постанову пропонувати Тимчасовому Урядові шукати порозуміння з Центральною Радою для створення Краєвого органу і задоволення національних потреб українського народу.

21 червня (4 липня). Середа. Відкрилася 5-та сесія Української Центральної Ради (пленум). У ній взяли перший раз участь члени Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів, члени

Всеукраїнської Ради Військових Депутатів і новий склад Українського Генерального Військового Комітету.

Того ж дня в Петрограді „Всеросійський Совет Крестьянских Депутатов” ухвалив вимагати від Центральної Ради скасування Універсалу.

22 червня (5 липня). Полтавські земські збори вітали Універсал і дали 200,000 крб. на національний фонд.

24 червня (6 липня). П'ятниця. Центральна Рада затвердила склад Генерального Секретаріату та ухвалила постанову перетворити Комітет Центральної Ради в законодавчий орган під назвою „Мала Рада”, що має діяти між сесіями пленуму Центральної Ради. Крім того зложено Президію Центральної Ради, яка є також Президією Малої Ради в такому складі: Голова Проф. М. Грушевський, заступники голови: М. Шраг, С. Веселовський, А. Ніковський і Ф. Крижановський та секретарі: Антін Постолювський, Яків Левченко, Левко Чикаленко, Микола Чечель та член Президії Євген Онацький. Крім того в склад „Малої Ради” входили 8 членів від УПСР, 8 від УСДРП, 3 від УПСФ, по одному від Українських трудовиків, народних соціалістів і безпартійних. Сюди увійшли також по 3 представники від Рад: селянських, військових і робітничих депутатів.

25 червня (7 липня). Субота. Центральна Рада ухвалила постанову, щоб Генеральний Секретаріат негайно почав реорганізацію Центральної Ради в красний парламент з представництвом у ньому національних меншостей, пропорційно до числа населення кожної національності. Комісія по виробленню статуту автономії України мала складатися з 71 українця, 11 росіян, 8 жидів, 2 німців, і по одному від білорусів, татар, молдован, чехів, греків і болгар, а всього 98 членів.

26 червня (9 липня). Понеділок. Винниченко оголосив першу декларацію Генерального Секретаріату, в якій проголошував Секретаріат виконавчим органом влади і намічав завдання для нього. (Дивись додаток VIII, стор. 81).

27. червня (10 липня). Вівторок. По дводенних дебатах над декларацією Центральна Рада ухвалила її формулою переходу до чергових справ.

28 червня (11 липня). Середа. До Києва прибули з Петрограду члени Тимчасового Уряду — Церетелі і Терещенко для переговорів з Центральною Радою.

29 червня (12 липня). Четвер. З фронту прибув до Києва також військовий міністер А. Керенський. Розпочалися переговори в помешканні Центральної Ради між міністрами і членами Малої Ради та Генерального Секретаріату. Винниченко предложив свій план автономії України, який не задовольнив міністрів. О 5-й годині по полудні парада українського війська перед

будинком Центральної Ради, яку приймав Грушевський. Міністри залишилися в будинку. Після паради війшов Керенський і українське військо його привітало. Після того засідання відновилося. Остаточо догодилися на тому, що Центральна Рада видасть новий Універсал про основне порозуміння, а Тимчасовий Уряд видасть акт, яким признає автономію в принципі, а Генеральний Секретаріат за кравий орган влади.

30 червня (13 липня). П'ятниця. Остаточне засідання відбулося в присутності Президії Центральної Ради, Генерального Секретаріату і міністрів Терещенка і Церетелі і вироблено текст угоди. Міністри вимагали, щоб текст Універсалу, устійнений спільно з ними, був оголошений разом з декларацією Тимчасового Уряду, яка також була спільно усталена. Тимчасове Правительство чекало наслідків угоди з Києва на телеграфі в Петрограді.

ЛИПЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14) Липня. Субота. Центральна Рада ухвалила, що в склад „Малої Ради” мають входити 40 українських і 18 меншостевих делегатів, обраних пленумом з кандидатів, виставлених партіями за устійненим для них ключем. Ухвалено також компетенцію для „Малої Ради”. Не дочекавшись повідомлення з Петрограду, засідання пленуму Центральної Ради було закрито, а далі мала діяти „Мала Рада”.

2 (15) Липня. Неділя. В Петрограді міністри Церетелі й Терещенко звітують на засіданні Тимчасового Уряду про переговори в Києві і досягнуте порозуміння. В голосуванні було 10 міністрів „за” порозуміння і 5 „проти”. Це викликало кризу Уряду. Чотири члени Тимчасового Уряду зреклися своїх посад і покинули засідання, але засідання продовжувалося далі під проводом кн. Львова і ухвалено постанову уже над ранком.

3 (16). Липня. Понеділок. Винниченко одержав телеграму за підписом Керенського, Церетелі й Терещенка з постановою про затвердження порозуміння.

Цю телеграму Винниченко оголосив на засіданні „Малої Ради”. Після цього Мала Рада вислухала й ухвалила Другий свій Універсал. (Додаток III, стор. 68).

В Петрограді большевики зробили спробу перевороту проти Тимчасового Уряду. Вислане проти них військо привернуло порядок в столиці після триденних боїв.

4 (17). Липня. Вівторок. У Києві пізно вночі почалося повстання „Полуботківців”.

5 (18). Липня. Середа. „Полуботківці” о 1-й годині ранку

без порозуміння з Центральною Радою, або Генеральним Військовим Комітетом, захопили зброю в касарнях 1-го укр. зап. полку, а в Залізничному батальйоні й 5-му Авіопарковій тягарові авта й рушили на Київ. Тут вони захопили штаб міліції, арештували начальника міліції Лепарського, забрали зброю й почали захоплювати інші установи. Коло 7 год. ранку захопили помешкання полк. Оберучева, арештували коменданта міста, розброїли юнкерів і захопили інтендантські склади. У міжчасі полк. Капкан зібрав свій полк, проголосив себе тимчасовим начальником міста й почав обезброювати полуботківців. О 10 год. ранку Укр. Ген. Військовий Комітет рішив виступити проти полуботківців і його члени разом з богданівцями обезброювали полуботківців. О 2 год. дня ген. Л. Кондратович був призначений ліквідувати повстання. У переговорах з Б. Мартосом, як делегатом Центральної Ради, полуботківці погодилися вийхати на фронт з умовою, що вони виїдуть, як окремий полк. ім. гетьмана Полуботка з прапором і зброєю. Цю умову Б. Мартос повіз до полк. Оберучева і той при свідках її затвердив своїм підписом, але пізніше умови не додержав.

7 (20). Липня. П'ятниця. Оберучев обезброїв Полуботківців, при чім було 3 полуботківців убитих.

8 (21). Липня. Субота. Реконструкція Тимчасового Уряду. З нього виступив кн. Львов, не погодившись на вимогу Совету рабочих і солдатських депутатів змінити форму держави з монархії на республіку та заборонити продаж землі перед Установчими Зборами. Формування нового Уряду затяглося аж до 24 липня (6 серпня). Новим прем'єр-міністром став. А. Керенський.

11 (24). Липня. Вівторок. У Києві почався Всеукраїнський Робітничий З'їзд. Прибуло близько 300 делегатів. Виступали з доповідями Винниченко, Порш, Мартос, Садовський і Ткаченко. Вирішено підтримати Центральну Раду і Генеральний Секретаріят, далі ухвалено вимагати припинення війни, але з закликом до оборони проти „прориву” в Галичині, вимагати переведення земельної реформи і здійснення автономії України.

12 (25). Липня. Середа. Відбулося засідання „Малої Ради”, в якому брали участь перший раз представники національних меншостей. Призначі для них 18 місць розподілив Київський Виконавчий Комітет громадських організацій так: 1 місце самому Комітетові, 2 Раді Солдатських депутатів Київської округи, 2 Київській раді робітничих депутатів, 2 російським соц.-дем. меншевікам, 1 місце рос. соц.-дем. большевікам, (але вони не прийняли його і це місце передане Київській раді робітничих депутатів), 2 рос. соц. революціонерам, 3 жидівським соціалістичним партіям, 1 жидівським сіоністам, 1 жидівському демократич-

ному об'єднанню, 1 польській партії соціалістичній, 1 польському демократичному Централові, 1 російським кадетам.

13 (26). Липня. Четвер. Закінчився Всеукраїнський Робітничий З'їзд, який вибрав Всеукраїнську Раду Робітничих Депутатів зі 100 членів, а з них було коло 70 укр. соц.демократів і коло 30 укр. соц. революціонерів. (Додаток XXIII стор. 110).

14 (27). Липня. П'ятниця. На засіданні „Малої Ради” було проголошено, що Центральна Рада поповнюється 100 членами від робітництва. З'їзд також вибрав 3-х членів „Малої Ради”. Замість Левка Чикаленка став секретарем Центральної Ради Мих. Єремійв. Тодіж утворений був новий Генеральний Секретаріат в такому складі: В. Винниченко, голова і Ген. секр. внутрішніх справ, Б. Мартос — земельних, Хр. Барановський — фінансів, В. Садовський — судівництва, І. Стешенко — освіти, М. Стасюк, — продовольчих справ, С. Петлюра — військових, В. Голубович — шляхів, О. Шульгин, — міжнаціональних справ, А. Зарубін (рос.-с.р.) — пошт-тел., М. Рафес („Бунд”) — державний контролер, П. Христюк, — генеральний писар, Зільберфарб, — заст. ген. секр. міжнаціональних справ, від жидів і В. Міцкевич, — заст. ген. секр. міжнац. справ, від поляків. На стат-секретаря при Тимчасовому Уряді намічено П. Стебницького. Не обсаджено портфель праці і торгу та промисловости. З попереднього складу вибув С. Єфремов.

„Мала Рада” приступила до вироблення проекту „Статуту вищого Управління України”.

Крім того зразу після затвердження Генерального Секретаріату, була вислана делегація до Петрограду в складі Винниченка, Барановського і Рафеса. Вони мали досягти затвердження складу Секретаріату і „Статуту вищого Управління”.

Того ж дня „Полуботківці” виїхали на фронт. Їх було 16 сотень з 2447 вояків при 15 старшинах. Їх включили до Немирівського пішого полку, який був на боєвій лінії, щоб спинити німецький протинаступ в Галичині.

16 (29). Неділя. Німці окупували Галич, Калуш і Богородчани. Російське військо відмовилося далі битися й відступало на всьому фронті.

„Мала Рада” ухвалила „Статут вищого Управління України” і вислала його навздогін делегації до Петрограду. (Додаток VII, стор. 79).

25 липня (7 серпня). Вівторок. Українська делегація мала нараду з мін. Некрасовим і ним покликаними дорадниками-правниками: Гальперином, Нольде і Барта. Вони відкинули проект „Статуту” і самі стали його перероблювати.

26 липня (8 серпня). Середа. З Києва виїздили на фронт „Богданівці”. На ст. Пост-Волинський на них напали московські кі-

расіри і донці, обстрілюючи проїжджаючі ешеліони. Забили 16 вояків і поранили коло 30 та пограбували зброю і майно.

26-27 липня (8-9 серпня). Середа-Четвер. В Києві відбувся Всеукраїнський З'їзд представників земельних комітетів, що його скликав Ген. Секретар земельних справ Б. Мартос.

29 липня (11 серпня). Четвер. Мала Рада мала надзвичайне засідання в справі нападу на Богданівців. Ухвалено жадати від військового міністра припинити дальшу висилку Богданівців на фронт, звільнити полк. Оберучева і вивести кірасірів та донців з Києва. Вимога не була задоволена.

30 липня (12 серпня). Неділя. Похорон Богданівців, забитих кірасірами.

СЕРПЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14). Серпень. Вівторок. В Малій Раді почалась дискусія з приводу переговорів з Тимчасовим Урядом.

4 (17). Серпень. П'ятниця. Тимчасовий Уряд видав „Тимчасову Інструкцію для Генерального Секретаріату Тимчасового Уряду в Україні”. Того часу був такий склад Російського Тимчасового Уряду: А. Керенський, прем'єр-міністр і військових та морських справ, Савінков, керівник міністерства військових справ, Лебедев, керівник морських справ, Авксентієв, міністер внутрішніх справ, Некрасов, — шляхів, Бернацький, — фінансів, Терещенко, — закордонних справ, Прокопович, — торгу й промисловости, Пешехонов, — продовольчих справ, Чернов, — земельних справ, Скобелев, — праці, Нікітін, — пошт і телеграфів, Ольденбург — освіти, Зарудний, — юстиції, Кокошкін, — державний контрольор.

Інструкція визнавала компетенцію Секретаріату тільки на 5 губерній: Київську, Волинську, Полтавську, Черніговську і Подільську з можливістю приєднання частин сусідніх губернь, якщо вони заявлять на це своє бажання. Обмежено також склад Ген. Секретаріату на 9 членів, з яких 4 мали бути від меншостей. (Додаток VI стор. 77).

5 (18). Серпень. Субота. Почалася чергова сесія пленуму Центральної Ради. Вона відбувалася в Троїцькому народньому домі. В ній перший раз брали участь національні меншини, мандати яких провіряла мандатна комісія під головуванням Я. Зозулі, як члена найбільшої партії. Усі фракції висилали від себе до мандатної комісії по одному представників.

В Петрограді тоді був з'їзд губерніяльних комісарів Росії. Хр. Барановський закликав з того з'їзду всіх губерніяльних комісарів з України і з ним обміркував Інструкцію.

На нараді були: Суковкин від Київщини, Лівницький від

Полтавщини, Іскрицький від Черніговщини, В'язлов від Волині, Страдомський від м. Києва і Д. Дорошенко від окупованих територій Галичини. Всі ті комісари і Хр. Барановський радили прийняти інструкцію, як основу для реальної організації влади.

Цього дня повернувся з Петрограду Винниченко і в засіданні Центральної Ради гостро критикував інструкцію, але радив її прийняти.

7 (20). Серпень. Понеділок. Дискусія в Центральній Раді продовжується. Критикують її також представники меншостей, але радять її прийняти, щоб уникнути конфлікту. Винниченко зголосив свою демісію з огляду на гостру критику членами Ради інструкції.

8 (21). Серпень. Вівторок. З Петрограду повернулися Хр. Барановський і Рафес і вони того дня давали Центральній Раді свої додаткові пояснення. Рівночасно прийшла телеграма від Зарубіна і Міцкевича про те, що Тимчасове Правительство затвердить Генеральний Секретаріат, якщо в ньому буде всього 3 замість 4 представників від меншостей, та ще деякі уступки.

9 (22). Серпень. Середа. Центральна Рада прийняла до відома Інструкцію 247 голосів „за”, 36 „проти” і 70 „утрималися”.

На цій сесії російська фракція большевиків оголосила свою декларацію, якою зголошувала свій вступ до Центральної Ради. На цьому сесія закрилась. Далі засідала Мала Рада.

12 (25). Серпень. Субота. Російський Тимчасовий Уряд проголошує замість монархії Російську Республіку та заповідає скликання Московської Державної Народи.

Губерніяльний з'їзд виселенців і втікачів з Холмщини в Києві. З'їзд виніс протест проти прилучення Холмщини до Польщі. З'їзд обрав делегатів до Центральної Ради та Губерніяльного Комісара Холмщини Костя Лоського. До Центральної Ради і рівночасно членами Губерніяльного Виконавчого Комітету Холмщини були обрані: Олександр Василенко, Антін Матеюк, Тиміш Олесіюк, Антін Павлюк, адв. Антін Дуда, Микола Шкетин, Семен Любарський, Карпо Дмитріюк. (Свідчення д-ра Т. Олесіюка з 22 квітня 1964 р.).

13 (26). Серпень. Неділя. Мала Рада прийняла демісію кабінету Винниченка і доручила скласти новий Генеральний Секретаріат Д. Дорошенкові.

17 (30). Серпень. Четвер. Дорошенко зголосив склад свого кабінету: Дорошенко прем'єр і внутрішні справи, О. Шульгин, — міжнаціональні, Стещенко, — освіта, Михайло Савченко-Більський, — земельні справи, проф. М. Туган-Барановський, — фінанси, Ол. Зарубін (р. с.-р.), держ. контролор, Федір Штейнгель, — торгу і промисловости, С. Веселовський, — праці, О. Лотоцький, — генеральний Писар і Петро Стебницький, — представник України при Тимчасовому Уряді.

18 (31). Серпень. П'ятниця. Дорошенко оголошує декларацію свого кабінету, яку Центральна Рада зустріла неприхильно.

Тогож дня в Петрограді міністер Некрасов дав до преси не-тактовне інтерв'ю відносно Дорошенка і це інтерв'ю було одною з причин відмовлення Дорошенка від прем'єрства. Натомість він радив Центральній Раді знову запросити Винниченка стати головою Генерального Секретаріату.

21 серпня (3 вересня). Понеділок. Мала Рада затвердила новий кабінет В. Винниченка. То був склад попереднього прем'єра Дорошенка, крім Штейнгеля і Веселовського. Заступниками ген. секретаря міжнародних справ стали Зільберфарб від жидів і Мічкевич від поляків.

27 серпня (9 вересня). Неділя. Повстання Корнілова проти Тимчасового Уряду. Він проголосив себе диктатором і вимагав від Уряду демісії. Коли ж Уряд вимогу відкинув, тоді він вислав ген. Кримова з військом проти Петрограду.

У Києві був заснований „Комітет оборони революції”.

29 серпня (11 вересня). Вівторок. Повстання Корнілова кінчилося невдачею. Війська відмовилися йти на Петроград, а ген. Кримов застрелився. Корнілов і 3 інші генерали, в тім числі Денікін, були арештовані, та посаджені у в'язницю у Вихові коло Могилева на Дніпрі.

ВЕРЕСЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14) вересня. П'ятниця. Російський Тимчасовий Уряд затвердив В. Винниченка, як голову, і членів „Генерального Секретаріату Тимчасового Уряду”, як красвий адміністративний орган в Україні.

8 (21) вересня. П'ятниця. У Києві розпочався 3'їзд народів Росії, скликаний Центральною Радою, з 92 членів від українців, білорусів, жидів, грузинів, естонців, литовців і латишів, козаків, поляків, румунів, татар, тюрків і російської партії соціалістів революціонерів. Представником Тимчасового Уряду був Максим Славінський. Почесним головою 3'їзду був Михайло Грушевський.

9 (22) вересня. Субота. „Мала Рада” прийняла постанову про Українські Установчі Збори. Представники меншостей гостро критикували наміри України відділитися від Росії. Рафес, Балабанов і Скловський докоряли українцям, що за постановою про Установчі Збори стоїть „самостійність”. Українці розбивають їх закиди, а саме Масевський, Мартос, Винниченко, Шаповал та інші.

Губерніяльний комісар Київщини Михайло Суковкин зрієса своєї посади і на його місце був призначений Олександр Саліковський, укр. соц.-федераліст.

Комісара Тимчасового Уряду для м. Києва Страдомського Тимчасовий Уряд звільнив з посади і на його місце без порозуміння з Генеральним Секретаріатом призначив Костя Василенка.

14 (27) вересня. Четвер. В Петрограді почалася Державна Демократична Нарада. На ній беруть участь також делегати від Української Центральної Ради. Але, коли ці делегати у своїх промовах ставили українські домагання, то їх не хотіли слухати, а також кричали: „В Сибір цих вусатих хажлов!". Ця Нарада обрала т. зв. Передпарламент.

15 (28) вересня. П'ятниця. Закінчився в Києві З'їзд народів, який старався вирішити перебудову Росії на федерацію та ухвалив засади, на яких та федерація має бути побудована. При голосуванні кожний народ мав один голос і за федерацію висловилося 9 народів, крім литовського заступника Вальдермараса, який висловився за самостійність. З'їзд закінчився вибором „Ради Народів", яка мала існувати при Російському Тимчасовому Уряді.

30 вересня (13 жовтня). Субота. В. Винниченко оголосив в „Малій Раді" іменем Генерального Секретаріату декларацію, у якій виложено докладний план розбудови культурного й господарського життя України а також об'єднання всіх земель, заселених українцями. Він прирік також вироблення законопроекту про Українські Установчі Збори.

ЖОВТЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

3 (16). Жовтень. Вівторок. Генеральний Секретаріат скликав до Києва з'їзд Губерніяльних і Повітових комісарів з приділених йому п'яток губернь України. Розвал російської армії зразу дав негативні наслідки: руйновано оселі, нищено худобу, птицю, засіви. 27 вересня (10 жовтня) солдати вчинили погром у місті Острозі; вони також погромили м. Полонне. Солдати гвалтували жінок. На Київщині постійні конфлікти між селянами і власниками маєтків, лісів і цукроварень. Ростуть карні злочинства, самосуди й тайне ґуральництво. На Полтавщині солдатські бешкети. Міліція не може дати собі ради. Появилися в Золотоноші банди з револьверами й бомбами. На Черніговщині почався голод в північних повітах; скрізь безладдя. Міліція організована зле. Цей з'їзд продовжувався ще й наступного дня.

У Києві розпочався З'їзд Української Соціал-демократичної робітничої партії. Доповідав адв. Михайло Ткаченко про „федерацію російської держави".

В Чигирині того самого дня розпочався З'їзд Вільного Козацтва. Цей з'їзд тривав до 7 (20) жовтня. Він затвердив статут

для Вільного Козацтва, що його склав Український Генеральний Військовий Комітет, а доповідав член його пор. Петро Скрипчинський. Мета: боротьба з грабунками й насильством і оборона свободи та прав, що їх дала революція. Обрано Генеральну Раду Вільного Козацтва з 12 членів: Ген. Павла Скоропадського обрали отаманом, а заступником отамана осаула Кубанського і генеральним писарем сотника Василя Кочубея. До населення видано відозву.

17 (30). Жовтень. Вівторок. Російський Тимчасовий Уряд на донесення прокуратора Київської судової палати С. Чабакова ставить під слідство Генеральний Секретаріат України за намір скликати Українські Установчі Збори.

До Петрограду викликані В. Винниченко, Стещенко і Зарубін. Міністер юстиції телеграфом дав наказ негайно розпочати слідство. Грошей призначених для праці Генерального Секретаріату не видають (300 тис. рублів). Тимчасовий Уряд ігнорує Генеральний Секретаріат, призначаючи нових адміністраторів без відома Генерального Секретаріату, не дає наказу адміністративним органам про їх підлеглість Генеральному Секретаріатові і листується безпосередньо з ними, видаючи свої розпорядження. Все те вносить анархію на місцях.

20 жовтня (2 листопада). П'ятниця. Відкрився в Києві 3-й Всеукраїнський військовий з'їзд в будинку цирку на Миколаївській вулиці. Присутніх при відкритті 965 делегатів, а пізніше доїздили нові делегати, що запізнилися. З них було 639 укр. есерів, 101 укр. соціал-демократів, 23 укр. соц.-федералістів, 21 укр. самостійників, 8 большевиків, 3 безпартійні соціалісти і 82 невияснені. (Книга „1917 год на Киевщине” подає інші числа: 763 укр. с.-р., 111 укр. с.-д., 90 безпартійних, 24 самостійники, 24 укр. націонал-революціонери, 13 большевиків, 3 безп. соціалісти, 1 анархіст і 80 невияснених).

З'їзд відкрив член Центральної Ради Євген Неронович, як голова Організаційного Комітету. До Президії були обрані: від укр. есерів: Лебединець, Шаулко і Чернець, від укр. есдеків: Скар і Табуринський, від самостійників Олександр Макаренко, від безпартійних Лорченко і від укр. нац. револ. Коваленко.

21 жовтня (3 листопада). Субота. У Києві розпочався Всеросійський загальний козачий з'їзд. Було 600 делегатів. Козаки заявили, що вони „державники” та „вірні сини Росії”. Від Генерального Секретаріату виступав Олександр Шульгин, доводячи, що українці хотять того самого, що й козаки.

24 жовтня (6 листопада). Вівторок. Винниченко, Стещенко і Зарубін виїхали до Петрограду для вияснень непорозуміння через справу Українських Установчих Зборів. Колиж вони прибули до Петрограду, то Тимчасового Уряду вже не було.

25 жовтня (7 листопада). Серeda. В Петрограді настав дер-

жавний переворот. Всеросійський Совет робітничих і солдатських ких депутатів на пропозицію В. Леніна (Владимира Ульянова) проголосив, що він скинув Тимчасовий Уряд і доручив Ленінові створити новий Уряд. Про цю подію одержав телеграму комісар м. Києва Кость Василенко і Совет робітничих і солдатських депутатів. Крейсер „Аврора” наставив свої гармати на „Зимовий двірець”, де був Тимчасовий Уряд.

Мала Рада зійшлася на надзвичайне засідання для обговорення подій в Петрограді. Ухвалено обрати „Красвий комітет для охорони революції в Україні”, до якого увійшли представники всіх партій, Українського Генерального Військового Комітету, Всеукраїнської Ради Військових Депутатів, залізничники та представники від Харкова, Одеси й Катеринослава. Комітет підлягав Центральній Раді і мав розпоряджатися всіма силами революційної демократії на всій території України.

26 жовтня (8 листопада). Четвер. Красвий комітет обрав собі на голову члена Центральної Ради та повітового комісара київського повіту Микиту Шаповала. Комітет видав відозву до „Громадян України” в справі подій в Петрограді та про поширення своєї діяльності на всі 9 губернь.

В Києві рівночасно повстало три центри, які виявили ініціативу стати на чолі подій: Штаб київської військової округи, з прихильниками Тимчасового Уряду, Рада Робітничих і солдатських депутатів у Києві, з симпатіями до большевиків, і Українська Центральна Рада.

Красвий Комітет спробував підпорядкувати собі Штаб округи, виславши ранком 26 жовтня (8 листопада) своїх комісарів до головних військових установ: Але новий начальник округи ген. Квіцінський (поляк), що заступив від половини жовтня місяця полк. Оберучева, за підтримкою російських кадетів, меншевиків і есерів та комісара Тимчасового Уряду Івана Кирієнка, не признав їх і всіх арештував, крім одного з них — Якова Зозулі, який випадково уник арешту, використавши нерішучість Округного військово-санітарного Інспектора.

Штаб округи змобілізував уже близько десятих тисяч юнкерів, з численними броневиками й гарматами, які стояли на вулицях навколо штабу, а деякі направлені на Центральну Раду.

Комісар Яків Зозуля, повернувшись до будинку Центральної Ради, негайно почав формувати телефонічно санітарну колону і перев'язочний пункт, видавши відповідні накази Київському військовому Шпиталеві на Печерську та двом військовим шпиталям на Вибіковському бульварі.

Цього дня Центральна Рада („Мала Рада”) ухвалила резолюцію проти большевицького повстання в Петрограді. Делегати від рос. партії большевиків негайно покинули Красвий Комітет та вийшли зі складу Центральної Ради.

3-й Всеукраїнський військовий з'їзд перервав свої наради і перетворився у Перший український полк охорони революції. Командиром полку був обраний полк. Юрій Капкан, а його заступником пор. Микола Галаган та чотирьох курінних отаманів та сотників. Полк проголосив, що віддає себе в розпорядження українського уряду.

Того самого дня Всеросійський Козачий З'їзд виніс постанову, що мусить боротися проти київського „многовластя” і взяти владу в свої руки, з тим, що буде він координувати свою чинність з комісаром І. Кирієнком і Штабом військової округи.

Київська міська Дума також створила свій „Комітет охорони революції”.

Генеральний Секретаріат звільнив з посади Костя Василенка, як комісара Тимчасового Уряду, і на його місце призначив комісаром міста Києва Андрія Ніковського, українського соц-федераліста, члена Центральної Ради і редактора „Нової Ради”.

27 жовтня (9 листопада). П'ятниця. Суперечка між українцями та більшевиками перенеслася на засідання Ради робітничих і солдатських депутатів, де Юрій Пятаков сказав, що „Центральна Рада встромила ніж у спину революції”, а члени Центральної Ради — Никифор Григорійв, Микола Порш і Михайло Ткаченко казали, що повстання більшовиків то помилка і що Центральна Рада не може допустити, щоб боротьба за чужі інтереси йшла на українській території. Голосованням одначе було вирішено підтримувати більшовиків: 489 „за”, 187 „проти” і 17 „утрималися”. Далі ухвалено організувати Революційний Комітет в складі: Юрія Пятакова, І. Крейцберга, Леоніда Пятакова, Я. Гамарника, І. Кулика, І. Пуке та представників від Арсеналу і збільшевизованих військових частин. Київ перетворився в озброєний табір з трьома центрами. Козачий з'їзд викликав з фронту свої частини. Штаб округи також викликав з фронту Чеську військову дружину і „батальйони смерти” та інші вірні Тимчасовому Урядові частини. Їхало на Київ 17 ешальонів війська.

В Петрограді Совет Народніх Комісарів видав заклик до всіх народів світу з пропозицією негайно укласти мир. „Мала Рада” в нічному засіданні вирішила справу небезпеки від чехословаків, викликаних з фронту для допомоги штабові округи. Думки поділилися майже порівному. М. Грушевський пропонував вислати на зустріч чехам комісію для переговорів, а в Києві приготувитися до збройної боротьби на випадок, якщо комісія не матиме успіху. Євген Неронович пропонував підпустити чехів на гарматний стріл і, як тільки вони наблизяться до ст. Пост-Волинський, тоді їх розбити. По короткій дискусії при голосуванні за пропозицію Грушевського було на один чи два голоси більше. На тому засідання закінчилося і взялися

переводити ухвалу в життя. Група Нероновича проголосила, що не бере на себе відповідальности за дальший розвиток подій і покинула збори. Полк. Капкан дістав доручення бути головним військовим командувачем усіма українськими силами пішими й гарматними. В склад Делегації були обрані: Голова Всеукраїнської Ради військових депутатів, вояк, Саватій Березняк, від Всеукраїнської Ради Робітничих депутатів Григорій Довженко і від Всеукраїнської Ради селянських депутатів Олександр Ільченко. Вони коло півночі виїхали з залізничного двірця спеціальним потягом в напрямі Василькова. Член Ради Зозуля призначений зв'язковим на залізничний телеграф і мав тримати зв'язок з делегацією, полк. Ю. Капканом та Урядом.

Делегація мала успіх. Вона зупинила чеські ешальони перед Васильковом, і домовилася на тому, що чехи вишлють свою делегацію до Києва для ствердження ситуації, а сама комісія залишиться, як заложник до повороту тої делегації.

28 жовтня (10 листопада). Субота. Вранці чеська делегація прибула до Києва. Її прийняв член Центральної Ради Яків Зозуля в канцелярії Всеукраїнської Ради Військових Депутатів в жіночій гімназії на Терещенківській вулиці, а пізніше представив її в Центральній Раді голові Михайлові Грушевському та голові Генерального Секретаріату Володимирові Винниченкові. Чехи погодилися не втручатися у внутрішню боротьбу в Києві.

Того самого дня член Центральної Ради Микола Порш дійшов до порозуміння з Чеською національною радою в Києві, яка видала до чехів відозву, яку підписав за Чеську Раду Муна і за українців М. Порш.

Начальник київської округи ген. Квіцінський відмовився визнати Красвий Комітет, не захотів йому підпорядкуватися, визнати Український Генеральний Військовий Комітет і звільнити з посади комісара Тимчасового Уряду Івана Кириєнка.

Тому, що така ситуація на зовні ослаблювала становище Українського уряду, Комітет охорони революції вирішив припинити свою діяльність і передав дальшу боротьбу за владу в руки Генерального Секретаріату.

„Мала Рада“ прийняла це рішення до відома і на пропозицію члена Ради Миколи Порша вирішила доручити Штабові округи керувати військовими справами під контролею комісії, в склад якої увійшли представники Генерального Секретаріату, Генерального Військового Комітету, делегати 3-го Всеукраїнського Військового З'їзду, Козачого З'їзду, Київської міської Ради і ради робітничих депутатів. (Дор. т. 1., ст. 167).

Штаб військової округи розпочав збройну боротьбу з большевиками, напавши на них в 5-ій годині пополудні в Царському

паладі. Штабовці були в перевазі й розгромили канцелярію Совета та намагалися арештувати лідерів.

Тимчасом українці договорилися зі Штабом округи і підписали з ним умову про визнання Центральної Ради. Умову підписали Генеральні Секретарі Олександр Лотоцький і Олександр Шульгин, генерал Квіцінський, київський прокурор Чабаков і представники організацій, які мали увійти в комісію на запрошення ген. Квіцінського.

Тогож дня 3-й Всеукраїнський Військовий з'їзд відновив свої наради, ухваливши резолюцію: „Виходячи з засади цілковитого, нічим необмеженого самовизначення націй, 3-й Всеукраїнський Військовий З'їзд домагається від свого вищого революційного органу Центральної Ради негайно проголосити в найближчій своїй сесії Українську Народню Республіку. Принципи визначення федеративних зв'язків з іншими народами мають виробити Українські суверенні Установчі Збори”.

29 жовтня (11 листопада). Неділя. Ранком до Царського палацу прийшли комісари Іван Кирієнко, від Штабу округи, і Николай Григор'єв, від Південно-західного фронту, та умовляли членів Революційного Комітету (большевиків) піддатися, щоб врятуватися. Вони на це погодилися і були арештовані.

Українська Центральна Рада розпочала свою 7-му сесію й вирішувала найпекучіші справи.

Большевики організували замість арештованих членів новий Революційний Комітет.

30 жовтня (12 листопада). Понеділок. Центральна Рада ухвалила поширити Генеральний Секретаріат новими членами, яких не визнав був раніше Тимчасовий Уряд. Новим генеральними секретарями були обрані: Микола Ковалевський (укр. с.-р.), — продовольчі справи, Микола Порш (укр. с.-д.), — праці, Михайло Ткаченко (укр. с.-д.), — торгу і промисловости, Вадим Єщенко, — шляхів, Олександр Зарубін (рос. с.-р.), — пошт і телеграфів, Симон Петлора (укр. с.-д.), — військових справ, Олександр Золотар'єв (жид), — державний контролер, Дмитро Одинець (рос. нар. соц.) товариш генерального секретаря між-національних справ від росіян.

Прийнято основу законопроекту про вибори до Українських Установчих Зборів і доручено Малій Раді остаточно затвердити закон і przeprowadити вибори.

Тогож дня по доповіді Костя Мацієвича, керівника земельних справ, ухвалено передати поміщицькі і державні землі в розпорядження Центрального й місцевих земельних комітетів. „За” було 96 голосів і „проти” 65.

УКРАЇНЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США

Травень 1967 року

Високодостойний Адресате!

Кілька тижнів тому розпочався 50-й ювілейний рік відновлення Української Державности.

З цієї нагоди Комісія для устійнення фактів і дат української визвольної боротьби 1917 — 1920 років при УВАН у США виголовила спеціальне видання: „ВЕЛИКА УКРАЇНЬСКА РЕВОЛЮЦІЯ. Календар історичних подій за лютий 1917 року — березень 1918 року”, упорядковане проф. Яковом Зозулею з участю редакційної комісії в складі: проф. Б. Мартоса, проф. Я. Зозулі, полк. В. Кедровського, інж. К. Туркала і сотн. З. Стефаніва.

У цьому виданні вміщено не тільки хроніку тодішніх подій, але також багато імен учасників тих подій та найважливіші державні акти, що видала Українська Центральна Рада, і їх пощастило знайти в архівах вільного світу.

Дозволяємо собі надіслати Вам згадане видання і будемо дуже вдячні за надсилку \$ 2.50 на покриття видавничих витрат, яку суму просимо вислати на адресу Академії:

THE UKRAINIAN ACADEMY
of Arts and Sciences in the U. S. Inc.,
206 West 100th Street, New York, N. Y. 10025.

Українська Вільна Академія Наук у США.

.....
До Управи УВАН у США в Нью Йорку.

За надіслану мені книжку: Я. Зозуля. Велика Українська Революція — Календар історичних подій, надсилаю суму \$ 2.50

Разом з цим замовляю ще публікації:

- I Репродукції Універсалів УНР: 1) 1-го (друк. Лубков.) ,
2) 2-го (Лубков.) , 3) 3-го (Волин. губ. др.)
4) 4-го (Мін. вн. спр.) , і 5) 3-го (друк. Кульженка)
в укр., моск., пол., і жид. мовах .

Ціна кожної репродукції \$ 4.00.

II Я. Зозуля. Біржові операції з вартісними паперами. Ст. 230.
Ціна \$ 12,50.

III Я. Зозуля. Чи IV Універсал автентичний? Ціна \$ 0.20.
Належність за замовлені публікації надсилаю в сумі \$.....
(Негайно вишлю після одержання посилки)

Дата.....

.....
ім'я і прізвище

.....
адреса

паладі. Штабовці були в перевазі й розгромили канцелярію Совста та намагалися арештувати лідерів.

Тимчасом українці домовилися зі Штабом округи і підписали з ним умову про визнання Центральної Ради. Умову підписали Генеральні Секретарі Олександр Лотоцький і Олександр Шульгин, генерал Квіцінський, київський прокурор Чабаків і представники організацій, які мали увійти в комісію на запрошення ген. Квіцінського.

Тогож дня 3-й Всеукраїнський Військовий з'їзд відновив свої наради, ухваливши резолюцію: „Виходячи з засади цілковитого, нічим необмеженого самовизначення націй, 3-й Всеукраїнський Військовий З'їзд домагається від свого вищого революційного органу Центральної Ради негайно проголосити в найближчій своїй сесії Українську Народню Республіку. Принципи визначення федеративних зв'язків з іншими народами мають виробити Українські суверенні Установчі Збори”.

29 жовтня (11 листопада). Неділя. Ранком до Царського палацу прийшли комісари Іван Кирієнко, від Штабу округи, і Николай Григорьев, від Південно-західного фронту, та умовляли членів Революційного Комітету (большевиків) піддатися, щоб врятуватися. Вони на це погодилися і були арештовані.

Українська Центральна Рада розпочала свою 7-му сесію й вирішувала найпекучіші справи.

Большевики організували замість арештованих членів новий Революційний Комітет.

30 жовтня (12 листопада). Понеділок. Центральна Рада ухвалила поширити Генеральний Секретаріат новими членами, яких не визнав був раніше Тимчасовий Уряд. Новим генеральними секретарями були обрані: Микола Ковалевський (укр. с.-р.), — продовольчі справи, Микола Порш (укр. с.-д.), — праці, Михайло Ткаченко (укр. с.-д.), — торгу і промисловости, Вадим Єщенко, — шляхів, Олександр Зарубін (рос. с.-р.), — пошти і телеграфів, Симон Петлжора (укр. с.-д.), — військових справ, Олександр Золотарьов (жид), — державний контролер, Дмитро Одинець (рос. нар. соц.) товариш генерального секретаря міжнародних справ від росіян.

Прийнято основу законопроекту про вибори до Українських Установчих Зборів і доручено Малій Раді остаточно затвердити закон і przeprowadити вибори.

Тогож дня по доповіді Костя Мацієвича, керівника земельних справ, ухвалено передати поміщицькі і державні землі в розпорядження Центрального й місцевих земельних комітетів. „За” було 96 голосів і „проти” 65.

Від 5-ої години відновилися бої між Штабом округи і большевиками. Боротьба мала перемінний успіх. Чехи заявили, що відходять на фронт, не бажаючи, щоб їм закинули боротьбу проти українців.

3-й Всеукраїнський Військовий З'їзд закінчив свої засідання обранням нового складу Всеукраїнської Ради Військових Депутатів з 158 членів. За невеликими виключеннями перебрані особи з попередніх 132 членів і дообрано було ще нових 26 членів. Серед них були: пор. Андрій Долуд, військовий урядовець Андрій Білопольський, війс. урядовець Іван Андрущенко, пор. Микола Галаган, підпор. Олександр Шаповал, юнкер Кость Туркало та інші. На жаль не залишилося ніякого документу з іменами всіх обраних членів.

Цими виборами було закінчене поширення Центральної Ради і після цього число членів Центральної Ради дійшло до 848, з яких українців було 636 і національних меншостей 212. Меншості надсилали також кандидатів, яких було 51, і вони заступали членів у випадку їх відсутності.

31 жовтня (13 листопада). Вівторок. Центральна Рада поширила територію України, підлеглу українській владі, на Херсонщину, Катеринославщину, Харківщину, материкову Таврію і частини Курщини та Вороніжчини.

Увечорі в будинку Штабу округи почалися переговори про замирення в місті Києві. Штаб округи увільнив заарештованих членів Революційного Комітету в заміну за звільнення 140 полонених юнкерів. Ухвалено місто перевести на мирне становище й вивести військо з Києва, яке було сюди викликане з фронту. Передати владу Центральній Раді.

В цей час була одержана звістка, що військо штабу відмовилося далі битися, а сам Штаб виїхав в невідомому напрямку.

Український Генеральний Військовий Комітет призначив підполк. літунства Віктора Павленка Командувачем військової округи. Козачий З'їзд виїхав з Києва на Дон до Новочеркаська. Туди виїхали й частини юнкерів Константинівської, Миколаївської і Олексіївської юнацьких шкіл і школи прапорщиків.

Коли 3-й Всеукраїнський Військовий З'їзд закінчився, полковник Юрій Капкан, повернувшись до полку на фронті, скликав старшин до помешкання пор. Олександра Шаповала й дав наказ негайно повернутися до Києва. На нараді, яка була пізно ввечері, вислухали звіт делегатів на з'їзд (Капкан, Шаповал, лікар Андрій Журавель і урядовець Іван Андрущенко), і рішили зарядити виїзд полку до Києва тієї таки ночі, щоб про це не знав штаб 5-го корпусу, до якого входив Богданівський полк. Перший курінь під командою сотн. Кириченка, 2-й — сотника Ла-

етовченка, 3-й—сотника Лазуренка, виїздили в трьох ешелюнах по 60 вагонів кожний. Відправкою керував сот. Лазуренко, який виїздив останнім. В його ешалюні був також штаб полку з командиром Ю. Капканом. Перед самим відходом третього ешелюну несподівано прийшов на ст. Волочиськ командир 5-го корпусу і дав наказ негайно вивантажитися і що він касує наказ командира полку про виїзд до Києва. Сотник Лазуренко відмовився цей наказ виконати й поїзд без перешкод виїхав.

Залізничний склад вагонів вислав Андрій Макаренко, як голова спілки залізничних службовців за домовленням з Капканом. 2-й ешелюн Ластовченка в Жмеринці наткнувся на Дивізіон панцерних авто, що їхав до Петрограду на виклик міністра А. Керенського. Там було багато українців. Богданівці їх намовили перейти до Богданівського полку і передати панцерники. Таким чином Богданівці набули 8 панцерників, з якими пізніше брали участь у київських і полтавських боях. („Голос Комбатанта” ч. 3-9, 1959. Полк Степан Лазуренко. Як Богданівці зустріли жовтневу революцію” ст. 10-14).

Полк прибув до Києва на другий день, 1 (14) листопада і вивантажився на ст. Київ-Товаровий I та розмістився на Соломенці у військовій гарматній школі. Через днів два полк перейшов до касарень на Московській вулиці, де був військовий шпиталь. (Там само).

ЛИСТОПАД МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14). Листопада. Серeda. Ліквідується боротьба за владу, як в Києві, так і на провінції. Центральна Рада і Генеральний Секретаріат визнані за красу владу. У Києві більшовики також визнали у військовій справі призначення пполк Віктора Павленка командувачем війська, але на ділі діє їх Революційний Комітет, який одначе не виступає проти української влади.

Генеральний Секретар військових справ С. Петлюра підпорядковує київську міську міліцію українській владі. Замість Лепарського був призначений Комісаром міліції міста Києва Павло Богацький, кол. старшина і редактор „Української Хати” перед її закриттям в 1914 р., який недавно повернувся зі заслання в Сибіру. Член Всеукраїнської Ради Військових Депутатів пор. Корній Ніщименко став комісаром Подільського участку міліції, полишаючи начальника участку далі в службі, як він визнавав українську владу і підпорядкувався його контролі. Так само Старокиївський, Печерський, Лук'янівський, Либедський та інші участки поставлені під контролю.

У деяких участках був наперед зламаний спротив.

4. (17). Листопада. Субота. Об'єднана рада робітничих і сол-

датських депутатів у Києві домагається для себе влади в Києві. Центральну Раду і Генеральний Секретаріят вона визнає за красву владу, одначе при умові реконструкції Центральної Ради на Всеукраїнському З'їзді рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. Голосування виказало такі наслідки: а) Влада в Росії належить советам: „за” 433 голоси, „проти” 119; б) Влада в Україні належить Центральній Раді, реконструйованій, як сказано вище: „за” 424 глоси, „проти” 76 голосів; ц) Влада в Києві належить Раді робітничих і солдатських депутатів: „за” 438 голосів. Українці у цих ухвалах участі не брали .

5 (18). Листопада. Неділя. Зближаються до Києва „ударні батальйони”, що їх викликав іще ген. Квіцінський. Вжито заходів не допустити їх до Києва, і тому важка артилерія скерувала свої гармати на ст. Пост.-Волинський. Голова Револуційного Комітету Панєєв видав відозву до вояків, щоб усі частини негайно виконували накази за підписом полк. Віктора Павленка і П'ятакова. На Пост Волинський виїхала делегація з представників Генерального Секретаріату і Ради солдатських Депутатів.

У Києві похорон убитих в Арсеналі і на вулицях в часі боротьби зі Штабом округи. Усіх поховано на площі перед Царським палацом.

6 (19). Листопада. Понеділок. Генеральний Секретаріят вислав Бориса Мартоса, заступника Генерального Секретаря земельних справ, до головної квартири Південно-Західного фронту ген. Володченка з домаганнями визнати українську владу. На нараді членів Штабу фронту, після доповіді Бориса Мартоса про політичну ситуацію і його вимоги визнати Генеральний Секретаріят верховною владою в Україні, ген. Стогов, що був політичним референтом, відмовився признати Генеральний Секретаріят, кажучи, що військо не дістало у цій справі ніякого наказу. Тоді Б. Мартос встав і голосно сказав: „Іменем українського народу наказую Вам, пане генерале Стогов, визнати Центральну Раду і Генеральний Секретаріят красвою владою та їй підпорядкуватися!”

„Слушаюсь!” , відповів ген. Стогов.

Після цього діалогу ген. Володченко і Заступник генерального Секретаря Борис Мартос склали протокол про визнання Штабом Південно-Західного фронту Генерального Секретаріату Центральної Ради верховною владою в Україні. Зараз же ген. Володченко видав наказ військовій свого фронту про визнання української влади й стримав у дорозі „ударні батальйони”, що їхали на Київ.

„Мала Рада” підготовляє справу конституційного оформлення політичного становища України. На фракціях ця справа обговорюється від 1 (14) листопада.

Надходять відомості про ситуацію по окремих губерніях. У губерніяльних центрах потворилися „Революційні Комітети” з перевагою прихильників большевицького перевороту, але вони визнали, що в Україні влада належить Центральній Раді. У Катеринославові зразу наступила згода між українцями й большевиками. В Одесі командувач військової округи зразу визнав зверхність Центральної Ради. Там 3 (16) листопада відбулася військова парада і українське віче. У Полтаві місцева рада робітничих і солдатських депутатів стала по стороні большевиків, але проти Центральної Ради не виступала. У Чернігові цілком спокійно. Губерніяльна влада в українських руках і вона спирається на батальйон українського війська. Там губерніяльним комісаром був Дмитро Дорошенко. На Правобережжі доходило до сутичок між прихильниками Тимчасового Уряду й большевиками. У Вінниці дійшло до гарматної стрілянини.

Роман Дашкевич, член Галицько-Буковинського Комітету в Києві, привіз з табору полонених у Дарниці 22 охотників до „Галицько-Буковинського Куреня „Січових Стрільців”. Він зайняв приміщення Київського Комерційного Інституту при вулиці Пирогівській ч. 9. Під кінець листопада в Курені було 317 охотників. Комендантом Куреня Український Військовий Генеральний Комітет призначив поручника Олександра Лисенка, а начальником постачання шт. кап. Миколу Черкасова. На підставі правильника „Всеукраїнської Ради Військових Депутатів” 11 (24), листопада відбулися вибори командного складу і курінної ради. Комендантом 1-ої сотні був Федь Черник і 2-ої Іван Чмола. Курінна рада, що стала називатися Стрільцька рада, складалася так: Роман Дашкевич, голова, Михайло Курах, заступник голови, Богдан Литвин, секретар і члени: Осип Вудкевич, Семен Кушнір, Михайло Олійник і Іван Вирвич. („Гол. Комб.” ч. 2 (8), 1959. Інж. Михайло Курах. „Стрільцька Рада”).

7 (20). Листопада. Вівторок. „Мала Рада” ухвалила 3-й Універсал, яким: а) проголошено Українську Народню Республіку, якою відновлено українську державність; б) устійнено її територію з таких областей: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму) і сусідні райони Курцини, Холмицини, Вороніжчини та інших. в яких розмежування має наступити по згоді з волею місцевої людности; в) До Установчих Зборів законодавча влада належить Українській Центральній Раді, а виконавча Генеральному Секретаріатові; г) Вибори до Українських Установчих Зборів визначено на 27-го грудня (ст. ст.), а їх скликання на 9-те січня 1918 року (ст. ст.); г) проголошено скасування права власности на поміщицькі, удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі, а розпорядження цими зем-

лями переходить до Земельних Комітетів; д) Скасовано кару смерті. е) Установлено 8 годин праці на день; ж) Забезпечено свободи: слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторкальності особи й мешкання, право уживання місцевих мов.

У поіменному голосуванні було 42 члени „за”, нікого „проти” і 5 членів „утрималися”. Це були російські соц-демократи-меншевики: Кость Кононенко і М. С. Балабанов, російські соц-революціонери: І. Скловський і Сараджієв та від польського Централу В. Рудницький. (Додаток IV, стор. 70).

Після цього голосування делегат від російської партії кадетів С. Г. Крупнов зробив заяву, що він не погоджується з проголошенням Української Народньої Республіки і тому зрікається мандату в Центральній Раді, і його партія виступає зі складу Центральної Ради.

Так само зробив заяву представник польського Централу В. Рудницький, що він не погоджується зі скасуванням права власності на поміщицькі землі і зрікається мандату за свою особу, але партія залишається в Центральній Раді.

Не погоджуючись з 3-м Універсалом, зреклися посад в Генеральному Секретаріаті: Михайло Савченко-Більський (у. с.-р.) — Генеральний Секретар земельних справ, Олександр Зарубін (рос. с.-р.) — Генеральний Секретар Пошт і телеграфів та Олександр Шульгин (укр. с.-ф.) — Генеральний Секретар Міжнародних справ, але згодом відкликав своє зречення; В. Міцкевич (пол. дем. Централ), — Товариш Генерального Секретаря міжнародних справ, і Кость Мацієвич (укр. с.-ф.) — Товариш Генерального Секретаря земельних справ.

Замість Зарубіна був призначений Генеральним Секретарем пошт і телеграфів Микита Шаповал, а замість Савченка-Більського його обов'язки став виконувати Товариш Генерального Секретаря земельних справ Борис Мартос. Місце В. Міцкевича залишилося не обсажене через негативне ставлення польських організацій до 3-го Універсалу.

8 (21). Листопада. Середа. Генеральний Секретар військових справ С. Петлюра призначив ген. Павла Скоропадського командувачем Правобережної України й підпорядкував йому всі військові частини, як українські, так московські, які стояли на Правобережжі.

9 (22). Листопада. Четвер. До головної квартири верховного головнокомандувача в Могилеві над Дніпром виїхали Генеральний писар Олександр Лотоцький і Губерніяльний комісар Чернігівщини Дмитро Дорошенко. Вони домовилися з верховним головнокомандувачем ген. Духоніним і підписали умову про визнання Генерального Секретаріату.

Урочище проголошення 3-го Універсалу на Софійській площі в Києві і парада війська. Молебень служив архієпископ Олексій

із трьома іншими єпископами. М. Грушевський виголосив промову, а Універсал читали Ген. Секретар Микола Ковалевський і Секретар Центральної Ради Михайло Єремійв. Парадою командував полк. Юрій Калкан. Були представники Франції, Італії й Бельгії.

3-тій Універсал урочисто проголошено також в Полтаві, Катеринославі, Одесі та інших містах.

10 (23) листопада. П'ятниця. Головну квартиру верховного головнокомандувача в Могилеві над Дніпром захопив прап. Абрам Криленко, призначений Советом Народніх Комісарів Верховним Головнокомандувачем. Ген. Духонін був замордований матросами, які взяли його на багнети.

Голова Ген. Секретаріату В. Винниченко звітує в Малій Раді про заходи до утворення загально-російської влади висилкою нот до всіх державних новотворів. Але відгук на ноту був слабкий.

11 (24). Листопада. Субота. Генеральний Секретаріат видав відозву до населення з поясненнями 3-го Універсалу в земельній справі.

12 (25). Листопада. Неділя. Вибори до Російських Установчих Зборів у цілій Росії, включно з Україною. Обрано 120 делегатів з України.

13 (26). Листопада. Понеділок. Центральна Рада на внесок члена від Холмщини Тимоша Олесіюка ухвалила резолюцію в справі Холмщини й Підляшшя, протестуючи проти прилучення українських земель до Польщі. (Д. Дорошенко, Т. 1. ст. 421).

14 (27) листопада. Вівторок. Центральна Рада ухвалила протест проти наміру прилучити Галичину до Польщі, підтримуючи такий самий протест українського парламентарного клубу в Австрії. (Д. Дорошенко, Т. 1., ст. 418).

16 (29). Листопада. Четвер. Мала Рада ухвалила на доповідь Олександра Севрюка закон про Українські Установчі Збори. Членів мало бути 301: від Київщини 45, Волині 30, Поділля 30, Катеринославщини 36, Полтавщини 30, Херсонщини 34, Харківщини 35, Таврії 9, Чернігівщини 28 і Острозької округи 15. Один депутат на 100,000 населення. Активне право від 20 років. Обрано „Головну виборчу комісію до Українських Установчих Зборів” Голова — Михайло Мороз і 5 членів.

Український Генеральний Військовий Комітет переформувався на Генеральний Військовий Штаб. Головою став Ген. шт. генерал Бобровський і заступниками полк. Кільчевський і полк. Олександр Сливинський.

Володимир Кедровський призначений Товаришем Генерального Секретаря військових справ.

17 (30) листопада. П'ятниця. До Києва прибули з фронту

1-й Кінний Георгієвський полк, а з Петрограду піший полк, зложений з українців гвардійських полків — Павловського, Ізмаїльського і Волинського.

29 листопада (12 грудня). Серeda. З наказу Генерального Секретаріату Українська сердюцька дивізія обезбріла протягом ночі проти 30-го листопада ст. ст. всі московські збільшевичені частини в Києві, випередивши тим постанову большевицького Революційного Комітету про повстання проти Центральної Ради. Про це уже говорилося на нараді полкових комісарів в Броварах, щоб упродовж 3-х днів привести збільшевизовані полки в бойову готовність. Були обезброєні: Арсенал, 3-й і 5-й Авіопарки, батальйон понтоньєрів і телеграфістів, важкий артилерійський дивізіон, 1-ша гірська батарея, 525 Рязанська дружина, 5-й залізничний батальйон і артилерія за Дніпром. Українське військо забрало 70 гармат, 350 кулеметів, 5 міл. набоїв, бомб, піроксиліну тощо.

Виступ проти Центральної Ради був призначений на ніч проти 30-го листопада ст. ст. Операціями мали керувати Юрій П'ятаков, Пуке, Повілайтіс. Повстання мав почати Арсенал, а гармати з-за Дніпра мали бити по Центральній Раді й касарнях українського війська. 2-й Гвардійський корпус мав не допустити до Києва українських частин на допомогу. Але 1-й Український корпус зупинив той Гвардійський корпус у Вінниці і там обезбріоїв. Український корпус обсадив залізницю, за свідченням П. Скоропадського, уже 4-го чи 5-го листопада ст. ст.

30 листопада (13 грудня). Четвер. Совет робітничих і солдатських депутатів у Києві гостро протестував проти роззброєння й вимагав повернути зброю. На зборах було близько 700 членів, а голосували за поворот зброї: „за” 302 члени і „проти” 250 членів. Цей совет, разом з професійними спілками і фабричними комітетами видали відозву проти Центральної Ради і навіть вночі проти 1-го грудня ст. ст. напали і обезбріли деякі українські частини.

Генеральний Секретаріат видав відозву до війська фронту й тилу, в якій з'ясовував позицію України до большевиків, що вона не визнає Совета Народних Комісарів за Правительство всієї Росії, що він дозволяє донським козакам виїздити на Дон та про заходи створити загально-російську владу.

ГРУДЕНЬ МІСЯЦЬ 1917 РОКУ

1 (14) грудня. П'ятниця. Большевики організували в Києві загальний страйк, в якому брали участь 20,000 учасників, як протест проти обеззброєння і вивезення збільшевизованих військо-

вих частин. Трамваєві робітники, водопровід і електровня не приєдналися до страйку.

2 (15) грудня. Субота. Страйк триває другий день. Надвечір приєдналися до страйку друкарські робітники.

З Петрограду приїхали до Києва комуністичні лідери Зінов'єв і Рошель, які на зібранні страйкарів агітували проти Центральної Ради.

В. Винниченко подає у „Малій Раді” звіт про обеззброєння московських частин у Києві.

Генеральний Секретар фінансів проф. Михайло Туган-Барановський зрікся свого становища. Його тимчасово заступив Товариш Генерального Секретаря фінансів Василь Мазуренко.

„Мала Рада” ухвалила закон про Генеральний Суд, найвищу судову установу Української Народньої Республіки. Він складався з 3-х департаментів: цивільного, кримінального і адміністративного, і виконував функції Правительственного Сенату. (Д. Дор. т. 1. ст. 254).

3 (16) грудня. Неділя. Страйк припинився.

У Києві розпочався Кравчий з'їзд партії большевиків з території України, при 54 учасниках, які представляли 22 партійні організації з 7 губернь і 2 військових, що разом заступали 18,021 своїх членів. Головою з'їзду був Георгій Лапчинський з Кременчука, а заступниками його були: Володимир Аусем — з Полтави й Володимир Затонський — з Києва. Обрано Головний Комітет партії з осідком у Києві в складі: В. Аусема, Василя Шахрая, Г. Лапчинського, Євгенія Бош, В. Затонського, Александра, І. Кулика, Гриневича, А. Горовіца, Люксембурга, Я. Гамарніка, Гальперина, і Леоніда П'ятакова.

Совет Народніх Комісарів призначив В. А. Антонова-Овсієнка організувати війну з Україною і він виїхав до Могилева над Дніпром збирати військо.

4 (17) грудня. Понеділок. Совет Народніх Комісарів переслав через свого Главковерха Криленка радіо-телеграфом з Могилева над Дніпром ультиматум Центральної Раді, що його написав і підписав Ленін, як голова, і Лев Троцький, як комісар закордонних справ, щоб Україна до 48 годин виконала під загрозою війни такі 4 вимоги: а) не відкликати українських частин з фронту, б) дати зобов'язання помагати проти Каледіна, в) не перепускати на Дон козаків, г) повернути зброю, відібрану у большевиків у Києві. Нота-ультиматум визнавала Українську Народню Республіку та її право на цілковите відокремлення від Росії. (Додаток XV, стор. 92).

У Києві розпочався Краєвий з'їзд рад робітничих, солдатських і селянських депутатів України в Купецькому зібранні, у складі понад 2,000 учасників. З'їзд відкрив член Центральної Ради Аркадій Степаненко, не допустивши до слова Володимира Затонського, який збирався відкрити з'їзд іменем большевицької партії. З'їздом керувала президія з укр. есерів: А. Степаненка, Миколи Ковалевського, Михайла Панченка, Миколи Стасюка, Дмитра Ісаєвича, Курилка, Єланського, Михайла Полозова і Левка Коваліва, та укр. соц.-демократів: Миколи Порша, А. А. Пісоцького, Грудини, російського меншевіка Бердичевського, від південно-західного фронту Козака і від Чорноморського флоту Петренка та Балтійського флоту Петра Коваліва.

Головнокомандувач румунського фронту ген. Щербачов повідомив, що він домовився з румунами і німцями про перемир'я. Просив надіслати уповноважених для переговорів.

„Мала Рада” ухвалила, а Генеральний Секретаріат вислав для переговорів на румунський фронт членів Центральної Ради Миколу Любинського і Миколу Левицького, а на південно-західній фронт кооптованого члена Українського Військового Генерального Комітету Миколу Удовиченка і тернопільського губерніяльного комісара Івана Красковського.

5 (18) грудня. Вівторок. Генеральний Секретаріат вислав відповідь на російський ультиматум, в якій відкинув домагання Совета Народніх Комісарів.

Російська делегація, вислана Советом Народніх Комісарів, підписала загальне перемир'я з Центральними Державами без відома України.

Другий день Красного з'їзду в будинку київської опери. З'їзд обміркував ультиматум Росії, відкинув і засудив його. Неудоволені большевицькі делегати в числі близько 125 осіб покинули з'їзд, зібралися в приміщенні професійних спілок і там обрали свій Центральний Комітет та вирішили виїхати до Харкова, щоб звідти продовжувати боротьбу за владу в Україні.

Військові місії союзників Росії покинули Могилів над Дніпром і переїхали до Києва. Франція повідомила листом з 5 (18) грудня про своє бажання нав'язати дипломатичні зв'язки з Україною. Слідом за Францією те саме зробила Англія. Від Франції зголосився ген. Табуї, а від Англії Піктон Багге, як представники Франції і Англії в Україні.

6 (19) грудня. Середа. Третій день З'їзду рад робітничих, солдатських і селянських депутатів України, який перед закриттям висловив повне довіря Центральній Раді і Генеральному Секрета-

ріятові та видав відозву до народу, в якій заперечив большевицькі домагання й обвинувачення, подані в ультиматумі.

Генеральний Секретаріят видав наказ про злучення Південно-Західнього і Румунського фронтів в один Український фронт.

8 (21) грудня. П'ятниця. Центральна Рада видала закон про порядок видання законів, в якому зазначено, що в Україні до скликання Українських Установчих Зборів право видавати закони належить Українській Центральній Раді, що тимчасом задишає в силі всі російські закони, видані до 27 жовтня 1917 р. ст. ст. якщо вони не були скасовані Універсалами, і визнає всі державні і самоврядні установи та їх службовців за українські, аж доки не зайде зміна. (Додаток ІХ, стор. 84).

Мала Рада вислухала доповідь М. Левицького, делегата на мирові переговори, які почалися в Бересті-Литовському, як вступні розмови.

Для охорони кордону України від нападів з півночі невеликих большевицьких загонів з Московщини виїхали з Києва до Вахмачу 1-ша і 2-га сотні (старший курс) Української Юнацької Школи ім. Богдана Хмельницького під командою начальника Школи ген. шт. сотника Дем'яна Носенка. До них був приділений саморобний бронепоїзд сот. Лоценка з гарматою і двома кулеметами. З Вахмача Д. Носенко вислав розвідчі команди в напрямках на Ворожбу, Гомель і Хутір Михайловський, які розбивали большевицькі загони та утримували лад на залізниці.

9 (22) грудня. Субота. У Бересті-Литовському почалися мирові переговори між Росією і Центральними Державами.

„Мала Рада” ухвалила закон про те, що всі податки і прибутки зібрані в Україні, визнаються прибутком Державного скарбу України і мають вноситися в Головну Скарбницю Укр. Нар. Республіки. Генеральний Секретаріят призначив до складу української мирової делегації в Бересті-Литовському Генерального Секретаря торгу й промисловости інж. Всеволода Голубовича, як голову, і членами делегації членів Центральної Ради Миколу Любинського, Миколу Левицького, Олександра Севрюка і Михайла Полозова. Делегація того самого дня виїхала до Берестя-Литовського.

Контора Російського Державного Банку в Києві перетворюється в Український Державний Банк, який має керуватися тимчасово статутом російського державного банку.

Тим самим законом скасовано всі відділи російського Державного Дворянського Земельного Банку і Крест'янського Поземельного Банку. Ліквідація їх доручається Генеральному Се-

кретаріатові Фінансів в порозумінні з Генеральним Секретаріатом земельних справ.

Цукрова монополія, запроваджена на підставі закону Тимчасового Уряду 14-го вересня 1917 року, визнається на території Української Народньої Республіки виключним правом Державного Скарбу Української Народньої Республіки.

„Мала Рада” вислухала і обговорила ноту Генерального Секретаріату до всіх держав, що вели війну з Центральними Державами, і нейтральних про потребу закінчення війни і про умови миру, на яких він може бути укладений. Разом з тим повідомлено Центральну Раду про початок мирових переговорів з Центральними Державами.

11 (24) грудня. Понеділок. У Києві з'їхалося понад 50 членів Російських Установчих Зборів, обраних з України з усіх 120 членів, і зробивши засідання в будинку Центральної Ради, ухвалили не брати участі в Російських Установчих Зборах до часу відкриття Українських установчих Зборів. (Д. Дорошенко помилково каже, що навпаки, було рішено брати участь в Російських Зборах, де старатися усунути перешкоди, якби такі були. „Іст. Укр.” т. 1 стор. 213).

Генеральний Секретаріат вислав ноту ч. 726 до держав, що воювали і нейтральних держав; про неї він доповідав 9 (22) грудня у „Малій Раді”.

12 (25) грудня. Вівторок. Розпочалася VIII сесія Центральної Ради (пленуму). Того дня вона схвалила діяльність „Малої Ради”, виконану між VII і VIII сесіями, а в тому також 3-й Універсал. Голосували за схвалення 159 членів, а українські соціал-демократи „утрималися”. У справі миру доповідав Ген. Секретар міжнародних справ Олександр Шульгин і вимагав вислати мирову делегацію від України до Берестя-Литовського. Меншості були проти такої висилки, а українські члени Євген Неронович, Никифор Григорійв і інші вимагали вислати делегацію з необмеженим правом укласти мир іменем Української Народньої Республіки.

Від цього дня назва Генерального Секретаріату для міжнародних справ була змінена на Генеральне Секретарство міжнародних справ

1-ша сотня Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців під командою сотника Федя Черника виїхала на фронт в район Бахмача, спільно з Куренем піхоти полку ім. Петра Дорошенка. Там з'явилися були ватаги большевиків. Ця експедиція повернулася до Києва 25 грудня (7 січня 1918 р.).

13 (26) грудня. Середа. В. Винниченко доповідає Центральній

Раді про діяльність Уряду, що ґрунтується на трьох принципах: закріплення демократичного ладу і утворення Української Держави, переведення соціальних реформ для усунення визиску, що був наслідком російського панування, і про стан переговорів з Францією, Англією та іншими союзниками кол. Росії. На дорозі до створення Федерації стоять більшовики — влада Совета Народних Комісарів в Петрограді. Надійшла телеграма від Мирової Конференції у Бересті-Литовському з пропозицією, щоб Україна прилучилася до мирових переговорів. Телеграму підписали: фон Кюльман за Німеччину, граф Чернін за Австро-Угорщину, Попов за Болгарію і Нессімі-Бей за Туреччину.

14 (27) грудня. Четвер. У Харкові, після того, як прийшли з Московщини матроси-червоногвардійці та призначили комендантом міста матроса Канонікова, більшовики створили Центральний Виконавчий Комітет, який радіом проголосив, що нібито „він взяв всю повноту влади на Україні”. Отже він спирався на військо, що прийшло з Московщини.

Борис Мартос, що тимчасово керував Секретарством земельних справ (після демісії Савченка-Більського й Костя Мацієвича) доповідав на засіданні Центральної Ради земельний закон, що його виробила окрема комісія, до якої входили представники Секретарства й члени Центральної Ради Олександр Шумський, укр. соц. рев., Тихон Осадчий, укр. народний соціаліст та інші. Закон мав тимчасовий характер — до Українських Установчих Зборів. Ним касувалося право великої власности на землю, як того вимагали Всеукраїнські Селянські З'їзди, заборонявся продаж землі та її аренда, а розпорядження землею передавалося Земельним Комітетам під керуванням Всеукраїнського Земельного Комітету. Закон встановлював трудову максимальну норму 40 десятин (гектарів), що лишалися в користуванні власника й його родини, що обробляла її своїми силами.

Дмитро Чижевський, тоді рос. меншевик, і М. Кушнір, укр. ес.-ф., були проти законопроєкту, вважаючи, що земельну реформу можуть перепроводити тільки Українські Установчі Збори. Богдан Зарудний (укр. с.-р.) і Скловський (рос. с.-р.) критикували проєкт тим, що він не запроваджував соціалізації. Микола Порш боронив проєкт тим, що землі однаково не вистачить для всіх і тому соціалізації не треба запроваджувати. Особливо промовці вказували на те, що норма 40 десятин занадто висока. Доповідач настоював на тому, щоб закон прийняти, щоб уникнути анархії. Вразі неприйняття закону він казав, що подасть до демісії. Урешті він погодився норму 40 дес. зменшити.

15 (28) грудня. П'ятниця. Микола Любинський, делегат на мирову конференцію, доповідав в Центральній Раді про враження з Берестя-Литовського. Мирові переговори були перерва-

ні на 10 днів, щоб дати змогу взятися до переговорів іншим державам, які воюють.

17 (30) грудня. Неділя. Центральна Рада прийняла в земельній справі резолюцію українських соціалістів революціонерів, якою проект земельного закону відкидався, як недостатній, і передавався до парламентарної комісії, зложеної з представників усіх партій, щоб вона виробила новий проект, взявши до уваги скасування права власности й запровадження соціалізації. Голосували: „за” 101 член і „утрималися” 13 членів.

Після цього сесія закрилася. Далі працювала „Мала Рада”.

Центральна Рада ухвалила закон, яким позбавила права розглядати справи, які постали в Україні, київську, харківську і новочеркаську судові палати, почавши від 1-го грудня ст. ст. 1917 року. Замість судових палат були створені Апеляційні Суди.

Полковник Віктор Павленко зрікся посади Командувача Київської військової округи. На його місце був призначений член Всеукраїнської Ради Військових депутатів шт. кап. Михайло Шинкар, а начальником його штабу ген. Олександр Греків, родом донський козак, що зголосився до української військової служби.

21 грудня (3 січня 1918). Четвер. Одержано ноту від Російського Уряду — Совета Народних Комісарів з пропозицією розпочати переговори у Вітебську.

Франція призначила ген. Табуї комісаром Французької Республіки при Уряді Української Республіки.

22 грудня (4 січня 1918). П'ятниця. В. Винниченко прийняв ген. Табуї в урочистому представленні в будинку Генерального Секретарства внутрішніх справ, Інститутська вулиця ч. 40. Ген. Табуї пред'явив свою вірчу грамоту. З ним був французький віце-консул Арке і два військові аташе, полк. Ваніо і полк. Денса. Крім Винниченка, як голови Уряду, був присутній також Генеральний секретар закордонних справ Олександр Шульгин.

23 грудня (5 січня 1918). Субота. З Києва виїхали 3-тя і 4-та сотні Української Юнацької Школи ім. Б. Хмельницького під командою сотн. Аверкія Гончаренка. Прибувши до Бахмача, сотн. Гончаренко перебрав командування від сотн. Носенка, згідно з наказом Командувача загальною обороною полк. Юрія Капкана, а Носенко від'їхав до Києва. Під командою сотн. Гончаренка було вже близько 500 юнаків, озброєних рушницями нового зразку й гранатами, при 16 кулеметах, і саморобний бронепοїзд із гарматою і 2-ма кулеметами.

Уряд Української Народної Республіки надрукував і випустив до обігу перші українські гроші в купюрах по 100 карбованців

з написами українською, російською, польською і жидівською мовами.

24 грудня (6 січня 1918 р.). Неділя. Уряд України вислав відповідь на ноту Російського Уряду з 21 грудня (3 січня 1918), поставивши передумову для початку переговорів у Вітебську про мир виведення російського війська з України.

Українська мирова делегація в Бересті-Литовському розпочала переговори про мир з Центральними Державами. Голова делегації Всеволод Голубович вимагає признання України самостійною державою, а далі прилучення до України Холмщини й Підляшшя та переведення плебісциту в австро-угорських землях з українською людністю: Галичині, Буковині й Закарпатті про прилучення їх до України. Делегат Австро-Угорщини граф Чернін не погоджується.

„Мала Рада” ухвалила закони: а) про державні кредитові білети Української Народної Республіки та б) про випуск їх на суму 500 міль. карбованців. (Додаток XIII, стор. 90).

Генеральний Секретар військових справ С. Петлюра зрікся своєї посади. На його місце „Мала Рада” призначила адв. Микола Порша, хоч він і далі залишився також Генеральним Секретарем праці.

Ген. Павло Скоропадський з своєї волі покинув командування 1-м Українським корпусом, передавши його ген. Гандзюкові, зневірившись у боєздатності своїх вояків. В цей час штаб корпусу стояв у Білій Церкві: Командиром був ген. П. Скоропадський, начальником штабу корпусу ген. Сафронів. Штаб 1-шої дивізії був у Бердичеві. Командир дивізії ген. Гандзюк і нач. штабу полк. Микола Капустянський. Замість ген. Гандзюка командиром дивізії став полковник Никонів. 2-га дивізія охороняла залізницю по лінії Вінниця-Гнівань. Командиром її був ген. Клименко. Коли большевики оголосили демобілізацію, то вояки українського корпусу також вимогли у себе часткову демобілізацію. У корпусі почалась анархія, старшини розбіглися. Тільки мала частина трималася під командою полк. Никонова.

25 грудня (7 січня 1918 р.). Понеділок. Різдво. Большевицький головнокомандувач В. Антонов-Овсієнко дав наказ до загального наступу проти української армії, мавши чотири групи: Знаменського, яка наступала з Брянська, Берзіна — з Гомеля, Єгорова й Муравйова — йшли через Харків-Полтаву, і Кудинського. Вони мали разом 30 тисяч вояків, 60 гармат і 10 панцерних поїздів.

26 грудня (8 січня 1918 р.). Вівторок. У Києві большевицький ревком своєю пропагандою розкладає українізовані частини.

Російська червона гвардія зайняла Харків, обезброївши 30-й український запасний полк і забравши 18 панцерників та багато зброї. Група Єгорова повела наступ на лінії Лозова-Синельникове-Олександрівське. Група Муравйова наступає на Полтаву.

У Катеринославі повстання большевиків. Українські частини перемогли повстанців гарматною стріляниною. Довідавшись про це повстання, Антонов-Овсієнко наказав Єгорову йти з Лозової на допомогу повстанцям в Катеринославі.

Над вечір за посередництвом міської ради зайшло перемир'я між українцями і большевиками в Катеринославі.

27 грудня (9 січня 1918 р.). Серeda. Вибори до Українських Установчих Зборів в усіх областях України, не окупованих ще большевиками. Було обрано 171 членів з усіх 301. Між ними були обрані В. Кедровський, Б. Мартос, Б. Ржепецький і Петро Відьбіда, що живуть в Америці, і Петро Плевако, що живе у Франції.

До Катеринослава прибуло большевицьке військо на чолі з Єгоровим. Розбито українську артилерію й окуповано місто.

28 грудня (10 січня 1918 р.). Четвер. В. Голубович подав мировій конференції в Бересті-Литовському ноту Українського Уряду з 11 (24) грудня 1917 р. до всіх держав, що воюють, і нейтральних з вимогою признати українську делегацію за самостійну (Мировые переговоры в Брест-Литовске, стор. 49 і 87).

30 грудня (12 січня 1918 р.). Субота. Центральні Держави на мировій конференції визнали українську делегацію за самостійну й уповноважену репрезентувати Українську Народню Республіку, з тим, що формальне визнання України самостійною державою застережене до часу підписання мирового договору.

31 грудня (13 січня 1918 р.). Неділя. В. Голубович знову повторив своє домагання з 24 грудня (6 січня 1918 р.) про прилучення до України Холмщини та Галичини, Буковини й Закарпаття.

СІЧЕНЬ МІСЯЦЬ 1918 РОКУ.

2 (15) Січня. Вівторок. „Мала Рада” обрала таємним голосанням 8 Генеральних суддів: П. Ачкасова, Олександра Бутковського, Пухтинського, М. Радченка, А. Хруцького, Григорія Шіянова, Сергія Шелухина, Трохима Попова, пізніше обрано ще А. В'язлова, Арнольда Марголіна і Дмитра Марковича. Крім того обрані були членами Апеляційного Суду: Гречинський,

Гричук, Коренес, Лашченко, Малютин, Самійло Підгірський, Ященко і Юдин. (Д. Дор. Т. I, ст. 255 і Т. II, ст. 371).

3 (16) січня. Середа. „Мала Рада” ухвалила закон про утворення української народної армії на взір швейцарської міліції.

4 (17) січня. Четвер, а можливо 5 (18) січня. Ген. Гофман, з доручення гр. Черніна умовляв Севрюка й Любинського не настоювати на прилучені австрійських земель до України. Зато він обіцяв підтримувати їх домагання щодо Холмщини. Вони відповіли, що мусять одержати з Києва нові директиви.

5 (18) січня. П'ятниця. У Петрограді зійшлися Всеросійські Установчі Збори. Більшість членів належали до російської партії соціалістів революціонерів і вони обрали головою Зборів Віктора Чернова, голову своєї партії і кол. міністра земельних справ у Тимчасовому Уряді.

6 (19) січня. Субота. У Петрограді Совет Народніх Комісарів військовою силою розігнав Установчі Збори. Депутат з Херсона Феоділактос в обороні Зборів стріляв у матросів.

Група Знаменського захопила кордонну залізничу станцію Хутір Михайлівський і місто Глухів.

Стрільцька рада Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців скликала загальні збори з участю всіх 733 стрільців і старшин. Вирішено віддати себе в розпорядження Центральної Ради та Уряду. „Проти” було 83 голоси, що виступили з курення та поїхали додому. Ухвалено Стрільцьку раду вважати за доградчий орган при команді. Вона складалася з командира куреня, командирів сотень, куренів, полків, якщо такі будуть. Командир вислухує членів ради, але виносить ухвали сам, і оголошує їх у наказі.

В цей час командиром був уже Євген Коновалець, а начальником постачання Іван Даньків. Командиром 1-ої сотні був Роман Сушко, 2-ої І. Чмола, резервної — В. Кучабський, сотні скорострільів — Федь Черник і сотні гарматчиків Роман Дашкевич. Начальником штабу куреня був Андрій Мельник. (Д. Дор. Історія України. Т. 1, ст. 280).

7 (20) січня. Неділя. В. Голубович, М. Любинський, О. Севрюк і Михайло Полозов повернулися з Берестя Литовського до Києва, бо зроблено перерву на 10 днів.

Група російської червоної гвардії дійшла до Полтави. Єгоров захопив місто Константиноград, обезброїв там український курінь і того самого дня дійшов до Полтави, де злучився з Муравйовим.

9 (22) січня. Вівторок. „Мала Рада” виготовляє 4-й Універсал. Подані 3 проекти: Грушевського, Винниченка і спільний М. Шаповала і М. Салтана. Усі були прочитані і передані до конституційної комісії.

10 (23) січня. Середа. „Мала Рада” обговорює доповідь комісії про текст Універсалу. Меншості вимагають перше ухвалити проект закону про національно-персональну автономію, а після того повернутися до Універсалу про самостійність. Це було прийнято.

11 (24) січня. Четвер. „Мала Рада” вислухала доповідь комісії під головуванням Сиркіна, яка виробила проект про національно-персональну автономію, і одногосно ухвалила його, як закон.

„Мала Рада” повернулася до Універсалу, який приймається у „другому читанні” з деякими поправками.

Перед північчю зроблено малу перерву на 15 хвилин. Тимчасом галерія Центральної Ради заповнюється гостями до останнього місця. Між членами Ради й публікою велике напруження в очікуванні останнього голосування. Серед гостей багато членів Великої Ради, військових, студентів і громадян міста Києва.

12 (25) січня. П'ятниця. Засідання „Малої Ради” відновлюється у великій залі о 12 годині 20 хвилин уночі. Голова Центральної Ради Михайло Грушевський зробив короткий вступ, повідомивши, що „Мала Рада” працювала від 9 (22) січня і вготувала остаточний текст 4-го Універсалу. Усі встали. Грушевський відчитав слова: „Народе України! Твоєю силою, волею, словом стала на землі Українській вільна Народня Республіка . . . однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу”.

По скінченню „третього читання” приступлено до поіменного голосування. Секретар Михайло Єремійв викликав кожного члена Малої Ради, а одержану відповідь секретар Антін Постолювський записував до протоколу. Член Президії Євген Онацький слідкував за порядком. Усі три згадані живуть у вільному світі. Наслідки голосування були такі: „за” 39 голосів, „проти” 4 голоси і „утрималися” 6 членів. (Додаток V, стор. 73).

Цього самого дня „Мала Рада” ухвалила закон про 8-мигодинний день праці.

Російська червона гвардія групи Муравйова захопила вночі проти 12 січня Ромодан і Лубні.

13 (26) січня. Субота. Російська група Знаменського зайняла Кролевець. Група Муравйова дійшла до Гребінки, а Єгоров з Катеринослава вислав частину своєї групи на П'ятихатку й Знаменку.

14 (27) січня. Неділя. Українська оборона (Юнацька Школа) відійшла з Бахмача на ст. Крути. Група Берзина вступила до Бахмача.

На допомогу Юнацькій Школі ранком цього дня виїхала з Києва одна сотня „Студентського Куреня” під командою сотника Омельченка.

Київські большевики готуються до повстання. Уряд Української Народньої Республіки проголошує стан облоги в Києві й призначає на особливого коменданта інж. Михайла Ковенка, командира „Вільного Козацтва”, а начальником штабу полковника Сальського.

Увечері того самого дня в будинку Центральної Ради, під час засідання фракції української партії Соціалістів революціонерів, з’явився особливий комендант Михайло Ковенко з військовою охороною й обсадив усі входи. Він перервав доповідь члена Ради Миколи Салтана в справі формування нового уряду й за списком прочитав прізвиська деяких членів Центральної Ради. Коли вони зголошувалися, то він їх арештовував і відводив, не подавши при тому причини арешту. Арештовані були: Олександр Шумський, Гнат Михайличенко, А. Сівер-Одоевський, Михайло Полозов і інші. Їх підозрювали у змові з большевиками, але коли це не potwierдилося, то їх звільнили, — напередодні вступу війська Муравйова до Києва.

15 (28) січня. Понеділок. Ранком С. Петлюра виїздить на фронт з Кошем „Слобідської України” (червоні й чорні гайдамаки), а також сотнею Галицько-Буковинського куреня Січових Стрільців під командою сотника Романа Сушка. Від станції Бровари одна частина гайдамаків з січовиками на чолі з Сушком виїхала в напрямі Полтави, а друга частина гайдамаків, з Петлюрою на чолі, їхала по лінії Бровари-Бахмач. Перша частина зустріла большевиків перед станцією Кононівка, і тут відбила їх наступ. Тимчасом у Броварах збільшився український полк. ім. гетьмана Наливайка і Сушко змушений був повернутися до Броварів і обеззброїти той полк. Друга частина з Петлюрою дійшла до станції Бобринь, де були одержані відомості про повстання у Києві, з яким незабаром зв’язок був втрачений. По короткій нараді Петлюра наказав повертатися до Києва, маючи на увазі ліквідувати повстання в Києві та організувати оборону на Дніпрі.

У Києві розпочалася IX сесія пленуму Центральної Ради. Грушевський склав звіт з діяльності „Малої Ради” й видав закони. Звіт ухвалено, а разом і 4-й Універсал.

Уряд Української Народньої Республіки призначив нову делегацію для продовження мирових переговорів у Бересті-Литовському в складі: Олександра Севрюка, як голови, Миколи Любинського й Миколи Левицького, як членів. Дорадником делегації був призначений проф. Сергій Остапенко.

16 (29) січня. Вівторок. Делегація виїхала вранці окремим поїздом з Києва через Шепетівку до Берестя-Литовського. У Шепетівці її затримала большевицька частина, що була на старому російському фронті. Вона повірила Севрюкові, який показав якусь посвідку від Троцького, і пропустила далі.

У переїзді через Львів делегація одержала від Др. Михайла Лозинського меморандум про бажання галицьких українців. Ще перед тим делегація просила гр. Черніна уможливити їй побачення з Др. Євгеном Петрушевичем, як головою парламентарної репрезентації українців у Відні, але Чернін запросив на таке побачення Миколу Залізняка, наддніпрянського політичного емігранта з 1907 року, і барона Миколу Василька, буковинського парламентарного посла. Вони допомагали делегації своїми цінними інформаціями.

Сесія Центральної Ради була перервана з огляду на повстання большевиків і стрілянину в Києві.

Цього самого дня була велика битва під Крутами. Бій тривав від 9-ої години рано до пізнього вечора. Командував українською обороною сотн. Аверкій Гончаренко, і мав він до розпорядження 4 сотні юнаків — коло 500 душ, і одну сотню студентів під командою сотн. Омельченка, коло 120 чоловік. Крім того була одна гармата на залізничній платформі з сотником Лощенком. Поїзди, якими приїхали вояки, стояли перед станцією Крути за 2-3 верстви. Там були й набой та лазарет д-ра Бочарова в трьох вагонах з медичною обслугою.

Оборона мала 16 кулеметів, а ворог мав крім кулеметів також гармати й броневі поїзди. Є відомості, що праворуч Юнацької Школи, у полі зайняли позицію близько 80 добровольців „Вільних Козаків” з сусідніх сіл, що цілий день відбивали наступ большевиків. По закінченні бою ці добровольці повернулися до своїх сіл.

Коли почало сутеніти, десь близько 7 год. вечера оборона почала відступати, відкликаючи з бойової лінії по черзі: студентську, другу, третю й четверту юнацькі сотні, а відступ прикривала перша сотня, що півдня була в резерві, і на чолі її був сам сотник Аверкій Гончаренко. При відступі було встановлено, що бракує одної чоти, коло 25 вояків, із студентської сотні. Виявилось, що під час відступу вона заблудила і її захопив ворог та знищив.

Упродовж ночі вояки, що відступали, проїхали без перешкод

ст. Ніжин, хоч сподівалися зустріти там большевиків, які наступали з Гомеля через Ніжин.

17 (30) січня. Середа. Ранком Юнацька Школа прибула до Броварів, де зустріла Симона Петлюру. Сотник Гончаренко здав йому звіт, усний і писемний, про перебіг бою під Крутами. Петлюра відпустив студентів додому, а з юнаками вже спільно відступав на Київ. При перевірці виявилось, що під Крутами ми втратили вбитими, раненими й такими, що пропали без вістей коло 250 юнаків, 30 студентів і 10 старшин. Разом щось із 300 вояків, з яких коло 150 ранених були вивезені санітарним поїздом до київських шпиталів.

У Києві повстання большевиків поширюється. Мавши невдачу на головному телеграфі, який перейшов до українських рук, большевицькі відділи наскочили на товарну станцію, де укріпляються, далі обсадили майже цілий Поділ і звідтіля наступують на центр міста. Вони вже захопили старокиївський участок міліції, там сильно укріпилися й намагалися оточити будинок Центральної Ради. Вони дійшли до готелю „Прага” на Великій Володимирській вулиці, недалеко від Центральної Ради.

Цього дня кабінет В. Винниченка передав урядування новій владі Всеволода Голубовича. Склад його кабінету такий: Інж. Всеволод Голубович — голова Ради Народних Міністрів і міністер закордонних справ; А. Немоловський — міністер військових справ; Павло Христюк — міністер внутрішніх справ; Степан Перепелиця міністер фінансів; Інж. Євген Сокович — міністер шляхів; Микола Ковалевський — міністер продовольчих справ; Никифор Григорійв — міністер освіти; А. Терниченко — міністер земельних справ; адв. Михайло Ткаченко — міністер юстиції і Дмитро Антонович — міністер морських справ. Інші міністерства не були ще обсажені. З них Ткаченко й Антонович були соціал-демократами, а всі інші були або укр. соціалістами революціонерами, або такі, що їм співчували.

18 (31) січня. Четвер. „Мала Рада” ухвалює земельний закон, що його переробила парламентарна комісія, але без соціалізації. Його виробили Олександр Шумський і Павло Христюк від українських есерів, і Пухтінський та Дешевой, від російських есерів. В його основу було покладено постанови селянських з'їздів у земельній справі. (Додаток ч. XI, стор. 87).

Військовий загін добровільців під командою полк. Олександра Жуковського вибив большевиків з готелю „Прага”. До вуличних боїв включився і Галицько-Буковинський курінь. Одна його сотня на чолі з сотн. Чмолою відбила старокиївський участок і перейшла до наступу від Софійської площі по Володимирській вулиці в напрямі готелю „Прага”. Друга сотня січовиків

на чолі з Кучабським відбила наступ з Подолу, відкинула большевиків аж до гори Щекавиці та очистила Поділ. Також сотня Студентського Куреня на чолі з пор. Свиридом Довгалем допомагає січовикам, спустившись на Поділ по Воздвиженській вулиці. Тут С. Довгаль був тяжко ранений в голову і відвезений до шпиталю.

Перестали працювати водопровід і електровня. Українські матроси, члени Морської Ради, зводять тяжкі бої з большевиками коло електровні.

19 січня (1 лютого). П'ятниця. Петлюра повертається до Києва. Він пробився через Бровари й Никольську та Передмостну Слобідки. При цьому він розділив своє військо на дві колони: одну під командою Волоха, а другу під командою Е. Конавальця. До першої колони увійшли: гайдамаки, Богданівці й спішені кінні сотні, січовики Сушка, сотня легкої артилерії Хижого та гаубічна сотня Равського. Вона наступала через Ланцюговий міст. У другій колоні були: 1-ша Юнацька школа, одна сотня січовиків і один курінь Богданівців. Вона мала артилерію Одинця. Ця колона наступала через залізничний міст.

Цього дня до Києва прибув з Західного фронту підполк. Всеволод Петрів із кінним полком ім. Гордієнка, що він його сам організував. Він мав із собою також кілька панцерників. Зразу після представлення Грушевському перед будинком Центральної Ради включився до боротьби проти большевиків.

20 січня (2 лютого). Субота. Спільними зусиллями внутрішньої оборони й нашілої допомоги із-за Дніпра вулиці Києва були очищені від большевицьких повстанчих банд.

21 січня (3 лютого). Неділя. Велися бої за арсенал, в якому за великими мурами заховалися большевики, їх оточив і атакував Петлюра, беручи особисту участь у бою разом із своїм начальником штабу Олександром Удовиченком.

22 січня (4 лютого). Понеділок. Уранці арсенал капітулював. Большевицькі командири вночі повтікали, а взяті до полону арсенальці були одвезені до військової в'язниці „Косий Копанір” на Печерську.

Російська червона гвардія Муравйова зайняла Дарницю й мости через Дніпро.

23 січня (5 лютого). Вівторок. Муравйов почав бомбардувати Київ з тяжких гармат із-за Дніпра та з броневиликів на ст. Київ-Товарний.

На Заході збольшевичені частини, що верталися з Південно-західного фронту, захопили Проскурів-Жмеринку, Козятин-Бердичів.

24 січня (6 лютого). Середа. Дім Грушевського в Києві був

збомбардований тяжкими гарматами й запалений. Родина Грушевського переїхала під охороною до будинку Центральної Ради.

Новий Уряд під головуванням В. Голубовича, що засідав у військовому міністерстві в будинку Колегії Павла Галагана, ухвалив евакуацію столиці, яка має початися вночі проти 26-го січня ст. ст. (Д. Дорошенко помилково пише, що евакуація мала починатися вночі з 26-го на 27-ме січня ст. ст. Дор. Т. 1. ст. 294). Про цю ухвалу спеціальним кур'єром, посланим до Берестя Лит., повідомлено укр. делегацію.

У Берліні німецький і австро-угорський уряди вирішили підписати мирний договір з Україною й дати їй збройну допомогу проти большевиків, якщо вона попросить. Було також вирішено згодитися на приєднання до України Холмщини та виділити Східню Галичину й Буковину в окремий коронний край. Про це вирішення українська мирова делегація ще не знала.

У Бересті-Литовському Австро-Угорська мирова делегація підписала з Україною таємний договір про виділення українських частин Галичини й Буковини в окремий коронний край до 20-го липня 1918 року. За Австро-Угорщину підписали договір гр. Чернін і Ернест фон Зайдлер, а за Україну О. Севрюк, Микола Любинський і Микола Левицький. (Додаток ч. XVII, ст. 97).

25 січня (7 лютого). Четвер. Дім Грушевського ще горить. Того самого дня пополудні Грушевський з родиною переїхав з будинку Центральної Ради до касарень Січових Стрільців в будинку Духовної Семінарії на Вознесенському Спуску. Цього самого дня надвечір він під охороною 200 січових стрільців виїхав з Києва на Святошин і далі на Житомир. (Свідчення інж. А. Берегульки, що керував особистою охороною Грушевського). Коло півночі навздогін йому виїхали члени Уряду. Міністер Христюк виїхав з Києва 26-го січня ст. ст. ранком через ст. Пост Волинський. Це потверджують Зозуля, Мандрыка, Туркало і ін. Цим устійнено, що українська влада залишила Київ 25 січня (7 лютого), а не наступного дня, тобто 26 січня (8 лютого).

26 січня (8 лютого). П'ятниця. Стрільщина в Києві припинилася під ранок, коло 6 годин, коли большевицькі розвідчики появилися на Печерську. „Вільні Козаки“, що вночі тримали варту, були вже зняті з стійок. Про виїзд Уряду мало хто знав. Навіть у штабі Ковенка напередодні, коло 10 год. вечора, про це не було відомо. (Спогади проф. Я. Зозулі. Облога Києва. „За Державність“. Збірник II 1966). Залишилося в Києві багато членів Уряду, членів Центральної Ради і визначних діячів.

Коло год. 9 почалися військові облави большевиків, які виводили й арештовували українців і багатьох з них, згідно з наказом Муравйова, виданим в Дарниці, № 9 розстрілювали

на місці, або відсилали до Царського палацу, де їх масово розстрілювали большевики з кулеметів за наказом Полуяна, присланого з Москви. Того дня були застрелені Генеральний Секретар земельних справ Богдан Зарудний, редактор Ісаак Пугач, член Центральної Ради Леонард Бочковський. Число розстріляних точно невідоме, але було понад 5,000 осіб.

27 січня (9 лютого). Субота. Підписано мировий договір у Бересті-Литовському між Українською Народною Республікою та Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною. (Додаток XVI, стор. 94).

28 січня (10 лютого). Неділя. Уряд і Центральна Рада з Грушевським зупинилася в Житомирі в будинку Губерніяльного Комісара.

Українське військо поволі відступає на захід. Перша його зупинка була в містечку Ігнатівка на Ірпіні, коло 25 км. від Києва. На нараді військових командирів було вирішено демобілізувати вояків, які не бажали далі провадити війну, а зформувати з добровольців Окремий Запорізький Загін під командою ген. Адама Присовського. Цей Загін мав два піхотних курені — один під командою Олександра Загородського і другий — Петра Болбочана, та кінний під командою Всеволода Петрова. Крім того був гарматний дивізіон під командою Алмазова, Кіш Слобідської України Петлюри і Січові Стрільці Євгена Коновальця.

29 січня (11 лютого). Понеділок. У Києві Муравйов видав свій наказ № 11, в якому написав: „Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях наших багнетів, і там, де її встановлюємо, всемірно підтримуємо її силою цих багнетів і моральним авторитетом революційної соціалістичної армії”.

Міська Дума далі працювала. Голова її рос. есер Рябцов вітав вступ червоної гвардії. Усі меншості залишилися в Києві. Нова влада визнала українські гроші за неправдиві, Центральну Раду й Генеральний Секретаріат (тепер уже Раду Народніх Міністрів) скасувала, членів Центральної Ради і Секретаріату проголошено звичайними карними злочинцями, які мають бути заарештовані, а їх майно конфісковане.

З Харкова незабаром переїхала сюди большевицька влада п.н. „Народний Секретаріат Української Народньої Республіки”. Секретарі зайняли приміщення своїх ресортів. Центральний Виконавчий Комітет розмістився в приміщенні Центральної Ради в Педагогічному Музеї. До складу Секретаріату входили: Євгенія Бош — внутрішні справи, Юрій Коцюбинський — військові, В. Аусем — фінанси, Є. Терлецький — земельних справ, Мартинов — пошти і телеграфу, В. Затонський — освіти, Георгій Лапчинський — управитель справ Секретаріату, а Представни-

ком при Російському Советі Народних Комісарів у Петрограді В. Затонський.

30 січня (12 лютого). Вівторок. Центральна Рада виїхала з Житомира далі на захід в напрямі Коростень-Сарни. Зранку Січові Стрільці вибили з Коростеня большевиків і звільнили переїзд.

1-й Запорізький курінь Загородського виїхав з Коростеня в напрямі Зв'ягеля й закріпився біля ст. Ушомир, щоб зупинити частини 3-го фінляндського корпусу, що йшли з Шепетівки на Зв'ягель, а 2-й Запорізький курінь і Кіш Слобідської України виїхали на Сарни, де були уже частини фінляндського корпусу — одна фінляндська дивізія.

Микола Любинський підписав заклик до німецького народу з проханням військової допомоги, в яким сказано: „У тяжкій боротьбі за наше існування ми шукаємо помочі. Ми глибоко переконані в тім, що люблячий спокій і порядок німецький народ не зостанеться байдужим, коли він дізнається про нашу нужду. Німецьке військо, що стоїть з боку нашого північного ворога, має силу, щоб нам допомогти й своїм втручанням охоронити наші північні межі від дальшого вдирання ворога...” (Д. Дор. Т. I ст. 335.

ЛЮТИЙ МІСЯЦЬ 1918 РОКУ.

1 (14) лютого. Четвер. Центральна Рада поволі просувається по лінії Коростень-Ковель, затримуючись на проміжних станціях. Вона кілька днів стояла в Олевську.

1-й Запорізький курінь спільно з Кінним куреном ім. Костя Гордієнка розбив большевиків біля ст. Ушомир і відкинув їх до Зв'ягеля.

2 (15) лютого. П'ятниця. Українські полонені в таборі Фрайштадт в Австрії обрали Війшову Управу, яка формує Курінь „Оборони Рідного Краю”.

5 (18) лютого. Понеділок. У Відні Олександр Севрюк під натиском Австро-Угорського Уряду дав свою згоду й підписав протокол, що таємна умова в справі Галичини й Буковини має бути переховувана у безпечному місці, а саме в Берліні в німецькому міністерстві закордонних справ.

2-й Запорізький курінь і Кіш Слобідської України здобули ст. Сарни й відкинули большевицьку фінляндську дивізію в напрямі на Рівне.

Юрко Тютюнник з кількома старшинами в Звенигородці організував щось із 20 тисяч „Вільних Козаків” і в лютому роз-

почав операції проти большевиків. Обезброїли ці козаки гарматні частини 2-го гвардійського корпусу й відібрали в 6-го й 7-го драгунських полків 2 тисячі коней із сідлами.

На ст. Бірзула він розгромив частини 18-ої російської армії. „Вільне Козацтво” займало уже перед наступом українського війська й приходом німців та австрійців територію, яка охоплювалася залізничними лініями Знаменка-Помішна-Христинівка-Канів і до Дніпра. (Стефанів. „Укр. Збройні сили 1917-21 р.”, ст. 39).

6 (19) лютого. Вівторок. Голова Уряду В. Голубович ранком виїхав з Сарн через Маневичі-Ковель до Берестя-Литовського для наради з українською мировою делегацією, яка уже зробила старання про військову допомогу через поворот наших полонених з Німеччини й Австрії.

У Берліні німецький парламент (Райстаг) ратифікував мирний договір і додаткову умову в справі Холмщини між Україною й Німеччиною. У Відні австро-угорський уряд доповідає в парламенті про підписання миру з Україною в Бересті-Литовському, але парламент відклав ратифікацію на пізніше через опозицію поляків, які мали надію, що доб'ються його зміни.

Поїзди з урядовими установами й Центральною Радою приїхали в Сарни.

В. О. Військового міністра Олександр Жуковський призначив члена Центральної Ради Якова Зозулю Головним військово-санітарним інспектором Армії, давши найближче завдання скласти санітарний поїзд з залізничного складу, знайденого на станції Сарни. Член Центральної Ради Анастасій Ліхнякевич дістав призначення бути комендантом санітарного поїзду.

8 (21) лютого. Четвер. Урядовий і санітарний поїзди упродовж ночі проти 8 (21) лютого доїхали до станції Маневичі. Звідси коло 8 год. ранку переїхали на німецьку сторону міністри Жуковський, Ткаченко й Порш, де зустріли голову уряду В. Голубовича, який повертався з Берестя-Литовського, і вже разом вернулися на ст. Маневичі.

Німці розпочали наступ проти большевиків, зайнявши Рівне. У Рівному був український військовий комендант і він доповів Урядові про переїзд кількох ешелонів німців у напрямі Шепетівки; вони сказали йому, що мають добрі наміри щодо українців.

Міністер О. Жуковський дав наказ до загального наступу української армії проти большевиків.

Урядовий поїзд повернувся до Сарн, звідкіль почалося енергійне керування розпочатим наступом проти большевиків на цілому фронті.

Кіш Слобідської України та 2-й Запорізький курінь спинили свій наступ на Рівне, бо були перекинуті на лінію Сарни-Коростень на допомогу Січовим Стрільцям у Коростені, та ген. Присовському в Житомирі. 1-й Запорізький курінь Загородського припинив наступ на Шепетівку й повернувся до Коростеня.

Українська мирова делегація видала відозву „До всіх громадян Української Народної Республіки” про причини приходу німців в Україну, яку підписали Олександр Севрюк, Микола Любинський і Микола Левицький.

10 (23) лютого. Субота. Рада Народніх Міністрів видала повідомлення „До всієї людности Української Народної Республіки” про прихід німців в Україну, яке підписали міністри В. Голубович, Павло Христюк, Олександр Жуковський.

11 (24) лютого. Неділя. 2-й Запорізький курінь наступає через Житомир на Бердичів і зводить тяжкі бої з большевицькими частинами-кіннотою, панцерними поїздами, автами й гарматними частинами.

Коли австро-угорське військове командування довідалося, що німці уже наступають проти большевиків, то і вони вислали в Україну свої різноманітні частини: німецькі, мадярські, польські і т. д. без ніякої умови з українською владою, представляючи свій наступ, як спільну акцію з німцями.

12 (25) лютого. Понеділок. Центральна Рада в поїзді ухвалила закон про запровадження в Україні нового стилю, за яким календар посувався на 13 днів вперед і день 16-го лютого уважався за 1-е березня. (Додаток ч. XII, стор. 90).

13 (26) лютого. Вівторок. Українське військо здобуло Бердичів. Отамана Петра Болбочана призначено Губерніяльним комендантом Волині з осідком у Житомирі.

14 (27) лютого. Середа. Німецьке військо вступило до Бердичева, приїхавши з Рівного-Шепетівки. 2-й Запорізький курінь вернувся до Житомира й зразу вирушив у наступ на Київ через Коростень під загальним проводом ген. Присовського.

15 (28) лютого. Четвер. Українське військо наступає дуже швидко. Большевики тікають і перед українцями й перед німцями. Невеликий спротив большевики зробили біля ст. Ірпінь, але були розбиті.

Київська Дума одержала телефонічну звістку, що Петлюра вже в Святошині. Большевики залишили Київ. Дума передала охорону міста Грузинському Національному Комітетові, і ви-

слала членів міської ради Левка Чикаленка і Мойсея Рафеса на зустріч українському війську.

З табору Фрайштадт в Австрії виїхав до Володимира-Волинського перший український курінь „Оборони Рідного Краю”, числом 900 вояків і 5 старшин, а саме сотник Петро Ганджа, підпор. Ушквал, хорунжий Сергієвський, хор. Михальчук і хор. Сич.

Курінь імені Кармелюка вибив большевиків з Кам'янця Подільського. Відновлено владу губерніяльного комісара Григорія Степури. Цей курінь зформував полк. Ківерчук, післаний із Києва в половині листопада 1917 року. Він перебував у селі Ісаківці над Збручем. Мав він 450 козаків, організованих у кінні і піші сотні.

БЕРЕЗЕНЬ МІСЯЦЬ 1918 РОКУ.

1 березня. П'ятниця. Від цього дня почав діяти новий стиль. Той самий закон запроваджував середньо-європейський час, тим то о 12 годині дня петроградського меридіану в цілій Україні має бути 10 годин 52 хвилини ранку, і відповідно до цього всі годинники були переставлені. Закон підписали: За Голову Центральної Ради Аркадій Степаненко і Секретар Чечель.

„Мала Рада” ухвалила того самого дня закон про нову монетну систему. Грошовою одиницею стала гривня, яка мала 8,712 доль щирого золота. Гривня ділилася на 100 шагів, а 2-ві гривні дорівнювали 1 карбованцеві емісії 1917 року. Монети мали вартість: а) золота — 20 гривень, б) срібна — 1 гривню і с) іншого металу — 1, 2, 5 і 50 шагів. Кредитові білети були в 2, 5, 10, 20, 100, 500, 1000 і 2000 гривень. („Народня Воля” № 20, Житомир 1, III, 1918 р. за Д. Дорошенком. Т. 1., ст. 331). (Додаток ч. XIII, стор. 92).

Того самого дня ухвалено закон про герб Української Народної Республіки — Тризуб. (Там само).

Українське військо зайняло Святошин під Києвом.

Курінь „Оборони Рідного Краю”, зложений з полонених українців, прибув з Фрайштадту до Відня опівночі проти 2-го березня, простуючи до Володимира Волинського. Його зустріла почесна чота Українських Січових Стрільців під командою сотника Катамая, генерал Захар Павлюк, адмірал-лікар др. Ярослав Олесницький, як представник Української парламентарної презентації в австрійському парламенті, представник Союзу Визволення України Іван Мороз (з полонених) і коло 100 інших.

2 березня. Субота. Українські відділи: Запорізький загін ген. Адама Присовського, Кіш Слобідської України Симона Петлюри і Загін Січових Стрільців Євгена Коновальця вступили до Києва. Слідом за ними стали прибувати німецькі частини.

„Мала Рада” ухвалила закон про громадянство в Українській Народній Республіці. (Додаток XIV, стор. 92).

Також „Мала Рада” ухвалила закон про новий адміністративний поділ України. Замість російських губерній запроваджувалися землі. Усіх було 30 земель.

3 березня. Неділя. Член Центральної Ради Микола Любинський, як член мирової делегації в Бересті-Литовському підписав наказ до українських вояків-полонених у Німеччині й Австрії із закликом формуватися в військові частини для повороту додому.

Австрійське військо прийшло до Кам'янця Подільського, де була вже українська влада на чолі з губернiяльним комісаром Григорієм Степурою.

4 березня. Понеділок. Український Уряд домовився з німецьким командуванням так, що українські військові сили підлягають безпосередньо своєму військовому міністрові, як в адміністративному, так і оперативному відношенню. Українські сили були розвернуті в Запорізьку дивізію.

У Бересті-Литовському Олександр Севрюк протоколярно передав свій примірник таємної умови в справі Галичини й Буковини на тимчасове переховання німецькому міністерству закордонних справ. Протокол підписали за Німеччину Візнер і Розенберг, а за Україну Севрюк і Левицький.

Під пресією поляків, членів австрійського парламенту, Австро-угорський Уряд поставив вимогу скласти додаткову умову щодо Холмщини, а саме, що мішана комісія, яка має перепроводити розмежування між Україною й Польщею, не мусить в'язатися лінією Білогорай-Красностав-Сарнакі, а може встановити кордон на схід від тої лінії, беручи на увагу етнографічні вимоги та бажання місцевої людности і в комісії має бути представник Польщі. Умову підписали: За Німеччину — фон Кюльман і Розенберг. За Австро-Угорщину — Чернін і Мерей, за Болгарію — Тошев, Ганчев і Анастасов. За Туреччину — Гаккі-Паша і за Україну — Севрюк, Любинський і Левицький.

До Києва прибув санітарний поїзд з раненими з лінії Коростень-Сарни, які були розміщені у київських військових шпиталях.

Член Центральної Ради Яків Зозуля зрікся посту Головного військового санітарного іспектора, передавши ці обов'язки ліка-

реві Дмитрові Одрині, який після втечі з Києва більшовиків відновив діяльність Головної військово-санітарної управи в складі Міністерства військових справ.

5 березня. Вівторок. Рада Народніх Міністрів доповнюється і переформовується. До нового складу входять: Інж. Всеволод Голубович (укр. с.-р.) — голова Уряду, Микола Любинський (у. с.-р.) — керівник закордонних справ, адв. Михайло Ткаченко (у. с.-д.) — внутрішні справи, Микола Ковалевський (у. с.-р.) — земельні справи, Генеральний суддя Сергій Шелухин (у. с.-ф.) — юстиції, Вячеслав Прокопович (у. с.-ф.) — освіта, Дмитро Коліух (у. с.-д.) — продовольчі справи, Інж. Євген Сокович (співч. у. с.-р.) — шляхів, Іван Феценко-Чопівський (у. с.-ф.) — торгу й промисловости, Олександр Жуковський (у. с.-р.) — військових справ, Інж. Григорій Сидоренко (у. сам.) — пошт і телеграфів, Степан Перепелиця (співч. с.-р.) — фінанси і Климович (безп.), як керівник мін. фінансів, Леонід Михайлів (у. с.-д.) — праці, Олександр Лотоцький (у. с.-ф.) — державний контролёр, Вульф Лацький (жид. фолькспартай) — жидівських справ від 10 квітня 1918 р., Павло Христюк (у. с.-р.) — державний секретар.

Запорізька Дивізія тепер мала вже, з огляду на приплив військових, а особливо старшин, такі частини: чотири піхотні полки, один кінний, один гарматний і один інженерний полк, автопанцерний і кінногірський дивізіон та гайдамацький кіш, що дістав назву 3-го Гайдамацького пішого полку. Генерал Адам Присовський був призначений київським губерніяльним комендантом, а на його місце командиром дивізії став ген. Натієв.

6 березня. Середа. Запорізька дивізія наздігнала німецькі частини на фронті проти більшовиків на ст. Березань. Того самого дня вона спільно з німцями зайняла Яготин.

Німецьке військо наступає по лінії залізниці Київ-Бахмач-Курськ і доходить до Бахмача.

10 березня. Неділя. Уряд Української Народньої Республіки вислав до Німеччини військову місію в складі сотника Григорія Сиротенка й значкового Василя Байла для організації українських військових частин з полонених українців.

11 березня. Понеділок. Полк. Олександр Пилькевич, значковий Іван Малько і член Центральної Ради Кость Місевич приїхали до Володимира Волинського для зв'язку з дивізією Сірожупанників.

17 березня. Неділя. Кінний полк ім. Костя Гордієнка під командою полковника Всеволода Петрова зайняв Лубні.

У Катеринославі відкрився II Всеукраїнський З'їзд Советів, куди з Києва переїхав т. з. „Народній Секретаріат”. Було коло

400 большевиків і 380 не большевиків, а в тому Ісаак Мазепа, Третяк та ще яких 20 українських соціал-демократів. У Президії було 5 большевиків: Скрипник, Квірінг, Гамарник, Медведєв і Іванів та 5 лівих укр. есерів: Сівер-Одєвський, Качинський, Терлецький, Бойченко і Сердюк.

Несподівано після Антонова-Овсієнка виступив Євген Неронович, що у цей час займав пост Народнього Комісара військових справ, і говорив про жахливу картину відступу большевиків перед наступом українських і німецьких військ. З доповіді Медведєва виявилось, що на засіданні Народнього Секретаріату 16-го березня Неронович і Квірінг пропонували відмовитися від боротьби з Центральною Радою і цю пропозицію було прийнято 4 проти 3.

По закінченні засідання Неронович чекав на Мазепу й Третяка на вулиці, і разом з ним ночував. Він заявив, що вирішив пірвати з большевиками й виїхати закордон. Другого дня він на з'їзді уже не був. (І. Мазепа. Україна в огні й бурі революції, част. I, ст. 49).

Державна слідча комісія, з участю сотника Аверкія Гончаренка, розпочала розшуки й викопування крутянських героїв. Комісія розпізнала тіла таких студентів: Бож-Божинського, Миколи Лизогуба, Володимира Шульгина, Поповича, Павла Кольченка, Миколи Ганкевича, Папського (галич.), Тарнавського, Соколовського, військового фельдшера Чижова, та студ. мед. Гончаренка (двоюрідний брат сотника).

18 березня. Понеділок. Ген. Васи́ліва, командира 78 пішої дивізії, яка поверталася з румунського фронту, і полковника генштабу Підгурського австрійці взяли в полон і привезли до табору полонених у Фрайштадті, хоч це була українська дивізія, і йшла вона на допомогу українській владі, але зустрілася з австрійцями, які взяли її за большевицьке військо.

У Києві величавий похорон крутянських героїв у братській могилі на цвинтарі Аскольдова могила над Дніпром. Усіх було знайдено й похоронено 17 трупів. М. Грушевський виголосив знамениту похоронну промову. Говорила також письменниця Людмила Старицька-Черняхівська.

21 березня. Четвер. Кінний полк ім. Костя Гордієнка зайняв Хорол.

22 березня. П'ятниця. 2-й Запорізький полк спільно з німцями здобув ст. Ромодан і ст. Яреськи, а 1-й Запорізький полк зайняв місто Миргород.

23 березня. Субота. Міністер юстиції повідомив українські суди про те, що німецькі військові суди не мають права судити українських громадян.

На губерніяльного комісара Херсонщини, з осідком в Одесі, призначено Олександра Коморного і він того самого дня зайняв посаду.

24 березня. Неділя. У Володимирі Волинському почала фактично формуватися 1-ша Стрілецько-козацька дивізія з 4-х полків. Тимчасовим командиром дивізії призначений полковник Іван Перлик, а начальником штабу дивізії став сотник Пилипенко і адьютантами штабу дивізії поручник Микола Бутович (маляр) та хорунжий Горбик. (Журнал: „За державність” ч .10. (1964. ст. 63).

25 березня. Понеділок. У Великих Сорочинцях на Полтавщині українська військова частина арештувала кол. члена Центральної Ради Євгена Нероновича, про якого думала, що він належить до большевицького „Народнього Секретаріату” і з наказу командира тої частини розстріляла його без суду. Там жили родичі його дружини, до яких він приїхав з Катеринослава, мавши надію перейти фронт на бік Центральної Ради.

У Лубнях відбувся Хліборобський З'їзд, що його скликала партія хліборобів демократів. З'їзд вислав делегацію з 200 членів до Центральної Ради з вимогами змінити соціяльну політику, повернути право власности й доповнити Центральну Раду членами їх партії.

Німеччина і Австро-Угорщина поділили між собою українську територію на підставі військової конвенції з 25 березня так:

а) Австро-Угорщині припадають: південно-західня частина Волині аж до лінії Ковель-Доросино-Корчев-Радомисль-Бокуйма-Верба, а також Івки до Млинович-Горинка-Яковці-лінія Горини до Суцєвців-Староконстантинів (міста всі німецькі), далі губернії Подільська, Херсонська і Катеринославська.

б) для Німеччини решта губерній, а також Таврія і Крим. (Прим. Далі йдуть приписи про гарнізони, управу залізницями, використання Донбасу і портів. Дивись: Д. Дорош. Т. II ст. 232-233).

26 березня. Вівторок. Українське військо зайняло Абазівку перед Полтавою.

Делегація хліборобів у Києві провадить переговори з Грушевським, Голубовичем, Ковалевським, Шелухіним і Прокоповичем.

Німецьке військове командування подало протест Урядові Української Народньої Республіки проти обіжника міністра юстиції Ткаченка, закидаючи те, що справа не була попередю з ним обговорена.

27 березн. Середа. Українське військо зайняло Полтаву. Того

самого дня німецька кінна дивізія прийшла до Полтави з Кременчука. З огляду на швидкий наступ українського війська, більшовики покинули в Полтаві 85 паротягів і 1200 вагонів з різним майном.

30 березня. Субота. Українська влада вислала ноту Російському Совстові Народніх Комісарів з пропозицією розпочати мирові переговори між Україною й Росією, щоб припинити війну.

31 березня. Неділя. До Фрайштадту в Австрії були привезені українські полонені, яких австрійське військо уважало за більшовиків, зустрівши їх на Правобережжю при своєму приході в Україну.

ЛІТЕРАТУРА:

Павло Христюк. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 рр. Т. I, II, III і IV, Відень 1921, 1922. Михайло Лозинський. Галичина. Відень 1922. Дмитро Дорошенко. Історія України 1917-1923 рр. Т. I. Доба Центральної Ради. Ужгород 1932, Т. II, Гетьманська Держава 1918 року. Ужгород 1930; Мої спомиви про недавнє минуле (1914-1918) ч. I, і II. Львів 1923. I. Мазепа. Україна в огні й бурі революції 1917-1921. Ч. I, II, III. Вид. „Прометей“. 1950, 1951. В. Винниченко. Відродження нації (Історія української революції. Марець 1917 р. — Грудень 1919 р.). Ч. I, II, III. Київ-Відень 1920. О. Лотоцький. Сторінки минулого. Частина перша і друга. Варшава 1933. Збірник пам'яті Симона Петлюри. Прага 1930. В. Іванис. Симон Петлюра президент України. Торонто 1958 р. В. Петрів. Ген. Штабу ген. хор. Спомини. ч. I. Львів 1927. М. Капустянський. Похід українських армій на Київ-Одесу в 1919 р. ч. I, II, III Львів 1921, 1922. Олександр Удовиченко. Україна у війні за Державність. Вінніпег 1954. Арнольд Марголін. Україна и политика Антанты. Берлін 1922. Віктор Андрієвський. З минулого. Т. I, 1917 р. на Полтавщині. ч. I-2. Берлін 1921. Т. II. Від Гетьмана до Директорії, Берлін 1923. Микита Шаповал. Велика революція і українська визвольна програма. Прага 1927. Революційний соціалізм на Україні. Відень 1921. Панас Феденко. Історія революції 1917-1921. Влада Скоропадського і Німеччина 1945. Ісак Мазепа борець за волю України. Лондон 1954. Український рух в ХХ столітті. Лондон 1959. Володимир Кедровський. Боротьба з погромами на Україні. „Свобода“ Нью Джерзі, 1933. Соломон Гольдельман. Листи жидівського соціал-демократа про Україну. Відень 1921. Жидівська національна автономія на Україні (1917-1920 рр.) Мюнхен 1963. Никифор Григоріів. Збірник. Національне питання на Сході Європи. Прага 1925. Наша позиція самостійна. Прага 1927. Підстави української незалежної політики. Дітройт. 1939. Війна і українська демократія (по англ.). Торонто 1945. П. Сулятицький. Нариси з історії революції на Кубані. Т. I, Прага 1927. И. Чериковер. Антисемитизм и погромы на Украине. 1923. Михайло Омелянович-Павленко, ген. „Українсько-польська війна 1918-1919 р.“. Василь

Іванис. Стежками життя. Книга I, 1957, II, 1958, III, 1960, IV, 1961 і V, 1965 Новий Ульм. *Микола Чубатий*. „Державний лад на Західній Облaсті УНР” Відбитка з Календаря „Просвіти” у Львові за 1921 рік: *Архів Руської Революції*. Т. I-VIII. Берлін 1920-1927. *Е. Коновалець*. „Зі споминів” в журналі „Воля” 1921 ч. 3-5. Відень. *М. Серeda*. „Отаманщина” в Літопису Червоної Калини ч. III, 1930. *І. Андрух*. „Січові Стрільці в корпусі ген. Натієва” в Літопису Червоної Калини ч. 4, 1930. *О. Доценко*. Літопис Української Революції. Т. II, кн. 4 і кн. 5. Львів 1924. *Д-р Іван Макух*. На народній службі. Детройт 1958. *С. Підгайний*. Українська інтелєгенція на Соловках. Вид. „Прометей” 1947. *Микола Галій*. Михайло Грушевський. Вибрані праці. Нью Йорк 1960. *Микола Ковалевський*. При джерелах боротьби. Інсбрук, 1960. *Зенон Стефанів*. Українські збройні сили 1917-1921 рр. *Д-р. Матвій Стахів*. Про державу. Вид. „Самоосвіта”. Львів 1935. Влада народу. Вид. Самоосвіта. Львів 1935. Гетьманський режим в 1918 році. Нью Йорк-Детройт-Скрентон, 1951. Українські політичні партії, 1955, Звідки взялася советська влада в Україні. 1955. Перша советська влада в Україні. 1956. Державний устрій Української держави в 1917-1920 рр. Енциклопедія Українознавства ст. 647-653. Мюнхен 1949. *Якіє Зозуля*. Кінець Російської влади в Україні. Нью Йорк 1964. Облога Києва. Відступ української армії на Волинь та організація санітарної служби. Журнал „За Державність”. Збірник ч. 11 ст. 42-64. Чи Четвертий Універсал автєтичний? Наукові записки УТГІ кн. VI ст. 160-169., 1965. „Вісті з Української Центральної Ради” №№ 1-7. Київ 1917. *Вістник Українського Військового Генерального Комітету*, №№ 2-10, 16. Київ 1917. Журнал „Воля” Відень Т. I. ч. 1-3, Т. II ч. 1-9. „Вільна Спілка” Збірник ч. 3. 1927-1929. Прага-Львів. *Нова Україна*”. Журнал Прага 1922-1928. Журнал „За Державність”. Збірник 11 з статтями Кедровського, ген. Грекова, Юрія Ківерчука, Дубрівного. *Мировые переговоры в Брест-Литовске*. Т. I, Издание Народного Комисариата Иностранных дел. Москва 1920. *Д-р. К. Костів*. Конституційні акти відновленої Української держави 1917-1919 років і їхня політично-державна якість. Торонто, 1964. *К. Туркало*. *Тортури*. Вид. Наша Батьківщина, 1964. Календар Українського Народного Союзу, 1919 рік. Джерзі Ситі, Н. Дж. Календар Українського Робітничого Союзу за 1939 р. Скрентон. *Правничий Вісник*. Д-р. Степан Витвицький — Основи державного акту з 22 січня 1918 р. Нью Йорк, 1955. *Правничий Вісник*. Микола Чубатий. Історично-правні основи актів самостійности та соборности 1918 і 1919 рр. і статті Я. Зозулі, І. М. Новосівського, Ю. Налісника, В. Трембідького, кн. 2 Нью Йорк, 1963. *Борис Мартос*. Оскілко й Болбачан. Мюнхен 1958. Перший Універсал Української Центральної Ради. „Золоті Роковини”, Вид. „Свобода” Джерзі Ситі, 1967. Там само статті В. Кедровського, І. Кедрина, М. Грушевського та інших. *Володимир Лисий*. Державний статус УССР в журн. „Вільна Україна”, ч. 34-36 за 1962, і Міжнародно-правний статус УССР. Там же ч. 50-51, 1966. *Михайло Садовський*. Микола Ковалевський. Вид. Український Воєно Історичний Інститут. Торонто. 1954.

ДОДАТКИ

(В документах збережено текст і правопис оригіналу. Коли ж зроблено зміну, то про неї згадано в примітці).

Додаток I

НАКАЗ УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕНТРАЛЬНІЙ РАДІ,
прийнятий на Українському Конгресі 8 (21) квітня 1917 року.

1. Українська Центральна Рада, будучи представницьким органом всієї організованої української людности, має своїм завданням виконати волю тої людности, висловлену на Українському Національному З'їзді, себто переведення автономії України в Федеративній Демократичній Російській Республіці з забезпеченням прав національних меншостей, що живуть на території України. Переймаючи ту волю людности У.Ц.Р. тим самим переймає право ініціативи, об'єднання і керування в сьому завданню діяльності організацій, що мають в ній представництво, і виконання постанов Національного З'їзду.

II. Склад Ради обрано на з'їзді представників українських організацій і має його поповняти сама У.Ц. Рада, згідно постанові З'їзду через кооптацію.

III. Робота У.Ц.Р. провадиться через Загальні Збори Ц.Р. та через Комітет Ц.Р.

А. Про Загальні Збори Ц.Р.

1. Загальні Збори У.Ц.Р. визначають напрям і характер всієї роботи У.Ц.Р.

1. Загальні Збори Ц. Р. мають бути чергові та екстрені

3. Чергові Збори мають відбуватися не рідче, як раз на місяць.

4. На чергові Загальні Збори всім членам Ц. Р. розсилаються іменні запрошення не пізніше, як за 10 день до Зборів; опріч того, оповістки про чергові Загальні Збори подаються за 10 день до Зборів по Київських українських газетах, по змозі, і по газетах інших міст; в запрошеннях та оповістках має бути поданий порядок денний Зборів.

5. Екстрені Загальні Збори скликає Комітет при нагальній потребі.

6. На екстрені Загальні Збори скликають членів У.Ц.Р. оповістками по київських газетах, і повідомляють телеграфно Губернські Комітети.

7. Екстрені Загальні Збори вважаються дійсними при всякій кількості присутніх.

Б. Про Комітет Української Центральної Ради.

1. Через Комітет У.Ц. Рада провадить роботу Центральної Ради в конкретній, постійно змінючійся обстанові моменту.

2. В склад Комітету входять: а) обраний З'їздом Президіум У.Ц.Р. — Голова та два заступники Голови; б) члени, обрані Загальними Зборами Ц. Р., в кількості 17 чоловіка; в) обрані Комітетом Голови Комісій, У.Ц.Р., не більш 8-ми; г) окремі особи, кооптовані Комітетом до повного його складу з 33 чоловік.

3. Комітет обирає з-поміж своїх членів секретарів і скарбників Ц.Р.; Комітет же вибирає і голови Комісій.

4. На голови Комісій можуть бути обрані і не члени Ц.Р., які тим самим стають членами Ради та Комітету, згідно постанови З'їзду.

Членами Комісій Ц.Р. можуть бути, окрім членів Комітету та Ц. Ради, інші особи з-поза складу У.Ц.Р., з вибору Комітету, по докладу голови Комісії, але вони через те не стають членами Ц.Р.

6. Комісії утворюються Комітетом в міру потреби на ведення і розв'язання окремих справ та на підготовлення різних питань для Комітету і Ради; ці Комісії Ц.Р. стоять під керуванням та доглядом Комітету.

7. Комітет веде й керує роботою Канцелярії Ц.Р.

8. Комітет повинен повідомляти як найскорше про постанови Ц.Р. та Комітету Губернські й Повітові Ради.

Джерело: Вісти з Української Центральної Ради. № 5. май, 1917 р.

Додаток П.

У Н І В Е Р С А Л *)

Української Центральної Ради до Українського Народу,
на Україні і по-за Україною суцього.

Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей Української Землі.

Найкращі сини твої, виборні люде від сел, від фабрик, від салдатських казарм, од усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, і наказали нам стояти й боротися за ті права і вольности.

Твої, народе, виборні люде заявили свою волю так:

*) Універсали не були числовані, але в афішах і в поточній мові їх називали: перший, другий і т. д.

Хай буде Україна вільною. Не одділяючись від всієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад на Україні дають — вибрані вселюдним, рівним, прямим і тайним голосуванням — Всенародні Українські Збори (Сойм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Україні, мають право видавати тільки наші **Українські Збори**.

Ті ж закони, що мають лад давати по всій Російській державі, повинні видаватися у Всеросійським Парламенті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба, і які закони для нас кращі.

Ніхто краще наших селян не може знати, як порядкувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того, як буде одібрано по всій Росії поміщицькі, казенні, царські, монастирські та інші землі у власність народів, як буде видано про це закон на Всеросійському Учредительному Зібранні, право порядкування нашими українськими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим українським Зборам (Соймові).

Так сказали виборні люди з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з поміж себе нас, **Українську Центральну Раду**, і наказали нам бути на чолі нашого народу, стояти за його права і творити новий лад вільної автономної України.

І ми **Українська Центральна Рада**, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя і приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Центральне Російське Правительство простягне нам руку в сій роботі, що в згоді з ним ми, Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашій землі.

Але Тимчасове Російське Правительство одкинуло всі наші домагання, одіпхнуло простягнену руку українського народу. Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Російському Тимчасовому Правительству наші домагання.

А найголовніші домагання ті були такі:

Щоб Російське Правительство прилюдно окремим актом заявило, що воно не стоїть проти національної волі України, проти права нашого народу на автономію.

Щоб Центральне Російське Правительство по всіх справах, що торкаються України, мало при собі нашого **Комісара по українських справах**.

Щоб місцева власть на Україні була об'єднана одним представником від Центрального Російського Правительства, себ-то вибраним нами **Комісаром на Україні**.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну

Казну з нашого народу, була віддана нам, представникам сього народу на національно-культурні потреби його.

Всі ці домагання наші Центральне Російське Правительство одкинуло.

Воно не схотіло сказати, чи признає за нашим народом право на автономію, та право самому порядкувати своїм життям. Воно ухилилось од відповіді, одіславши нас до майбутнього Всеросійського Учредительного Зібрання.

Центральне Російське Правительство не схотіло мати при собі нашого Комісара, не схотіло разом з нами творити новий лад. Так само не схотіло признати Комісара на всю Україну, щоб ми могли разом з ним вести наш край до ладу й порядку.

І гроші, що збираються з нашої землі, одмовилось повернути на потреби нашої школи, освіти й організації.

І тепер, народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад. Коли Тимчасове Російське Правительство не може дати лад у нас, коли не хоче стати разом з нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Се наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі.

І через те, ми, Українська Центральна Рада, видаємо сей Універсал до всього нашого народу і оповіщаємо: однині самі будемо творити наше життя.

Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи города однині знає, що настав час великої роботи.

Од сього часу кожне село, кожна волость, кожна управа городська чи земська, яка стоїть за інтереси Українського Народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якісь причини адміністративна влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам повести широку, дужу організацію та освідмлення народу, і тоді перевибрати адміністрацію.

В городах і тих місцях, де українська людність живе всуміж з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом з ними приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій в нашім краю і в сей тяжкий час вседержавного безладдя дружно, одностайно з нами стануть до праці коло організації автономної України.

І коли ми зробимо сю підготовчу організаційну роботу, ми скличемо представників від усіх народів Землі Української і ви-

робимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготуємо, Всеросійське Учредительне Зібрання має затвердити своїм законом.

Народе Український! Перед твоїм вибраним органом — **Українською Центральною Радою** стоїть велика і висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вивести народ свій на вільний шлях.

Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народньої праці. А для успіху тої праці насамперед потрібні великі кошти (гроши). До сього часу український народ всі кошти свої оддавав у Всеросійську Центральну Казну, а сам не мав, та не має й тепер від неї того, що повинен би мати за се.

І через те, ми, **Українська Центральна Рада**, приписуємо всім організованим громадянам сел і городів, всім українським громадським управам і установам з 1-го числа місяця липня (іюля) накласти на людність особливий податок на рідну справу і точно, і негайно регулярно пересилати його в скарбницю **Української Центральної Ради**.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя.. В сей трудний час всесвітнього безладдя й розпаду докажи своєю одностайністю і державним розумом, що ти народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо і достойно стати поруч з кожним організованим державним народом, як рівний з рівним.

Ухвалено: У **Київі**, року 1917, місяця червня (іюня) числа 10.

Українська Центральна Рада.

Джерело: „Вістник Українського Військового Генерального комітету № 2. Червень (іюнь) 1917 р. Київ.

Оригінальна афіша була друкована у Києві в друкарні Р. К. Лубковського і зберігається в архіві Української Воєнно-історичної дослідчої студії в Ст. Поль, Минн. (Ген. Василя Філоновича), фотостати з неї в Музеї-Архіві ім. Д. Антоновича, УВАН в Нью-Йорку, і Українському Воєнно-історичному Інституті в Торонті. Ця афіша має вступ, якого не було в автентичному Універсалі, три пропуски та помилки.

Додаток III

У Н І В Е Р С А Л

Української Центральної Ради.

Громадяне Землі Української!

Представники Временного Правительства повідомили нас про ті заходи, яких Временне Правительство має вжити в справі управління на Україні до Учредительного Зібрання.

Временне Правительство, стоячи на сторожі завойованої революційним народом волі, визнаючи за кожним народом право

на самоозначення і відносячи остаточне встановлення форми його до Учредительного Зібрання, — простягає руку представникам Української демократії — Центральній Раді, — і закликає в згоді з ним творити нове життя України на добро всієї революційної Росії.

Ми, Центральна Рада, яка завжди стояла за те, щоб не одділяти України од Росії, щоб вкупі з усіма народами прямувати до розвитку та добробуту всієї Росії і до єдності демократичних сил її з задоволенням приймаємо заклик Правительства до єднання і оповіщаємо всіх громадян України:

Українська Центральна Рада, обрана Українським народом через його революційні організації, незабаром поповниться на справедливих основах представниками інших народів, що живуть на Україні, від їх революційних організацій, і тоді стане тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, який буде представляти інтереси всієї людности нашого краю.

Поповнена Центральна Рада виділить наново з свого складу окремий відповідальний перед нею орган — Генеральний Секретаріят, що буде представлений на затвердження Временного Правительства, яко носитель найвищої краєвої влади Временного Правительства на Україні.

У цім органі будуть об'єднані всі права і засоби, щоб він, яко представник демократії всієї України і разом з тим як найвищий красний орган управління, мав змогу виконувати складну роботу організації та впорядкування життя всього краю в згоді з усією революційною Росією.

В згоді з иншими національностями України і працюючи в справах державного Управління, як орган Временного Правительства, Генеральний Секретаріят Центральної Ради твердо йтиме шляхом зміцнення нового ладу, утвореного революцією.

Прямуючи до автономного ладу на Україні, Центральна Рада, в згоді з національними меншостями України, підготовлятиме проекти законів про автономний устрій України для внесення їх на затвердження Учредительного Зібрання.

Вважаючи, що утворення краєвого органу Временного Правительства на Україні забезпечує бажане наближення управління Краєм до потреб місцевої людности в можливих до Учредительного Зібрання межах і визнаючи, що доля всіх народів Росії міцно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче ставимось проти замірів самовільного здійснення автономії України до Всеросійського Учредительного Зібрання.

Що торкається комплектування українських військових частей, то для цього Центральна Рада матиме своїх представників при Кабінеті Військового Міністра, при Генеральному Штабі і Верховному Головнокомандуючому, які будуть брати участь в справах комплектування окремих частин виключно українця-

ми, поскільки таке комплектування, по определенню Військового Міністра буде являтися з технічного боку можливим без порушення боєспособности армії.

Оповідчаючи про це громадян України, ми твердо віримо, що українська демократія, яка передала нам свою волю, разом з революційною демократією всієї Росії та її революційним Правительством прикладе всі свої сили, щоб довести всю державу і зокрема Україну до повного торжества революції.

У Києві 1917 року, 3 липня.

Українська Центральна Рада.

Джерело: „Вісті з Української Центральної Ради” № 10 і „Вісник Українського Генерального Військового Комітету № 5-6 липень (юль) 1917.

Обидва ці документи були офіційними виданням, є однозгідні. Ми уважаємо їх за автентичні. Вони зберігаються в Музеї-Архіві Української Вільної Академії Наук в Нью-Йорку.

Примітки: I. В. Винниченко: „Відродження нації Частина I. ст. 279-282, Київ-Відень 1920.

II. Павло Христюк: Українська революція. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920 р.р. Том I ст. 92-93.

III. Дмитро Дорошенко: Історія України 1917-1923 р.р. Том. I. Доба Центральної Ради. Ужгород 1932. Видання друге. Булава. Нью-Йорк. 1954.

Оригінальна афіша, друкована у Києві в друкарні Р. К. Лубковського зберігається в архіві Української Воєнно-історичної дослідчої студії в Ст. Поль, Мінн. (Ген. Василя Філоновича). Вона має багато помилок.

Додаток IV.

УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Народе Український і всі народи України.

Тяжка і трудна година впала на землю Республіки Російської. На півночі в столицях іде межиусобна і кривава боротьба. Центрального Правительства нема і по державі шириться безвластя, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без власти, дужої, єдиної, народньої Вкраїна теж може впасти в безодню усобиці, різні, занепаду.

Народе Український! Ти, разом з братніми народами України, поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі і ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, во ім'я творення ладу в нашій країні, во ім'я рятуння всієї Росії, оповідаємо:

Однині Україна стає Українською Народньою Республікою.

Не одділяючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, давати закони і правити належить нам, Українській Центральній Раді і нашому правительству — Генеральному Секретаріатові України.

Маючи силу і власть на рідній землі, ми тою силою і властю станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але і всієї Росії.

Отож оповідаємо:

До території Народньої Української Республіки належать землі, заселені у більшості Українцями: Київщина, Поділя, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки, як що до прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і сумежних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлено по згоді організованої волі народів.

Всіх же громадян сих земель оповіщаємо:

Однині на території Української Народньої Республіки існуюче право власности на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хазяйств сільсько-господарського значіння, а також на удільні, монастирські, кабінетські*) та церковні землі — касується.

Признаючи, що землі ті єсть власність всього трудового народу і мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна Рада доручає Генеральному Секретареві по Земельних Справах негайно виробити Закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітників в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо: на території Народньої Республіки України з сього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який перебуває вся Росія, а з нею і наша Україна, вимагає доброго упорядкування виробництва, рівномірного розподілення продуктів споживання і кращої організації праці. І через те приписуємо Генеральному Секретарству Праці від сього дня, разом з представництвом від робітництва встановити державну контролю над продукцією України, пильнуючи інтересів як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах ллється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею і іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир було встановлено як найшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через Центральне Правительство Примусити і спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

*) Це слово було пропущене, але є в інших виданнях.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конгресі права народу українського в Росії і по за Росією не було в замиренню порушено. Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами усіх народів Російської Республіки повинен стояти твердо на своїх позиціях, як на фронті, так і в тилу.

Останіми часами ясні здобутки революції було затемнено відновленою карою на смерть Оповіщаємо:

Однині на землі Республіки Української смертна кара ка-сується.

Всім увязненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до сього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальности не потягнений, дається повна амністія. Про се негайно буде виданий закон. Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу. З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству Судових Справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво і привести його до згоди з правними поняттями народу.

Генеральному Секретарству Внутрішніх Справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що являються органами вищої адміністративної влади на місцях і до встановлення найтіснішого зв'язку і співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свободу слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканости особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов в зносинах з усіма установами.

Український народ, що сам довгі літа боровся за свою національну волю і нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні суцях, тому оповіщаємо: що народам великоруському, єврейському, польському та иншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права і свободи самоврядування в справах їх національного життя, та доручаємо нашому Генеральному Секретарству Національних Справ дати нам в найближчому часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа продовольча є корінь державної сили в сей тяжкий і відповідальний час. Українська Народня Республіка повинна напружити всі свої сили і рятувати як себе, так і фронт і ті частини Російської Республіки, які потребують нашої допомоги.

Громадяне! Іменем Народньої Української Республіки в Федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руйнінством, та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які

дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведено на Українських і Всеросійських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено 27**) грудня (декабря) 1917 року, а днем скликання їх — 9 січня (января) 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів — негайно видано буде закон.

У Києві, 7 листопаду року 1917.

Українська Центральна Рада

**) В афіші помилково стоїть 28 грудня.

Джерело: Оригінальна афіша, видана в Тип. літ. „С. В. Кульженко“, в Києві, на якій текст цього документу подається українською, московською, польською і жидівською мовами. Цей текст уважаємо за автентичний та згідний з ухваленням Українською Центральною Радою, але з 2 поправкими (*) і (**). Вона зберігається в Українському Музеї в Клівленді, Огайо.

Примітки: I. Календарь на рік звичайний 1918. Рік видання 2-гий. Під редакцією члена Правління „Благодійного Товариства“ К. Шероцького. Київ. 1918. У цьому виданні є текст Універсалу з 7 листопада 1917 р. (3-й), який має пропуски, стилістичні і граматичні поправки та знаки.

II. В. Винниченко: „Відродження нації“ Частина II, Ст. 74-80. Вид. „Дзвін“. Київ-Відень, 1920.

Текст Універсалу має деякі стилістичні, і багато граматичних відмін і три пропуски.

III. Дмитро Дорошенко. Історія України 1917-1923 рр. Т. I. Доба Центральної Ради. Ужгород 1932. Видання друге. Булава Нью-Йорк, 1954. Ст. 179-181.

Текст Універсалу (3-го) дуже близький до оригіналу.

IV. Інша афіша була друкована у Волинській Губерніяльній Друкарні. Житомир. Вона зберігається в архіві Української Воєнно-історичної дослідної студії Ст. Пол, Міш. (Ген. Василя Філоновича).

Додаток V.

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКО ЦЕНТР. РАДИ

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом стала на землі Українській Вільна Народня Республіка. Справдилась колишня давня мрія батьків Твоїх, борців за вольности і права трудящих. Але в тяжку годину відродилась воля України. Чотири роки лютої війни знесилили наш Край і людність, фабрики товарів не виробляють, заводи спинаються, залізниці розхитані, гроші в ціні падають, хліба зменшилося, наступає голод. По краю розплодились юрби грабіжників і злодіїв, особливо, коли посунуло з фронту військо,

счинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій Землі. Через все це не могли відбутися вибори в Українські Установчі Збори в приписаний нашим попереднім Універсалом час, і ці Збори, призначені на нинішній день, не могли відбутись, щоб прийняти з наших рук нашу тимчасову найвищу революційну владу над Україною, установити лад в Народній Республіці нашій і організувати нове Правительство. А тим часом, Петроградське Правительство Народніх Комісарів, щоб повернути під свою владу Вільну Українську Республіку, оповістило війну Україні, і насилає на наші землі свої війська красногвардійців, большевиків, — які грабують хліб наших селян і без всякої платні вивозять його в Росію, не жалюючи навіть зерна, наготовленого на засів, вбивають неповинних людей і сіють скрізь безладдя, злодіяцтво, безчинство.

Ми, Українська Центральна Рада, зробили все, щоб не допустити сеї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але Петроградське Правительство не пішло нам на зустріч, і веде далі криваву боротьбу з нашим Народом і Республікою; крім того, те саме Петроградське Правительство Народніх Комісарів починає затягати мир і кличе на нову війну, називаючи її до того ще священною. Знов польється кров, знов нещасний трудовий народ повинен класти своє життя.

Ми, Українська Центральна Рада, обрана з'їздами селян, робітників і салдатів України, на те пристати ніяк не можемо, ніяких війн піддержувати не будемо, бо Український Народ хоче миру, і мир демократичний повинен бути як найшвидше. Але для того, щоб ні Руське Правительство, ні яке инше не ставали Україні на перешкоді установити той бажаний мир, для того, щоб вести свій Край до ладу, до творчої роботи, до скріплення революції та волі нашої, ми, Українська Центральна Рада, сповіщаємо всіх громадян України: **однині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною Вільною Суверенною Державою Українського Народу.** Зо всіма сусідніми державами, як то: Росія, Польща, Австрія, Румунія, Туреччина та инші, ми хочемо жити в згоді і приязні, але ні одна з них не може втручатися в життя Самостійної Української Республіки, — власть у ній буде належати тільки Народові України, іменем якого поки зберуться Українські Установчі Збори будемо радити ми, Українська Центральна Рада, представниця робочого народу селян, робітників і салдатів та наш виконавчий орган, який однині матиме назву „Ради Народніх Міністрів”.

Насамперед приписуємо Правительству Республіки нашої Раді Народніх Міністрів від сього дня вести розпочаті нею вже переговори про мир з Центральними Державними цілком самостійно і довести їх до кінця, не зважаючи ні на які перешкоди з боку яких-небудь инших частин бувшої Російської Імперії і устано-

вити мир, щоб наш Край розпочав своє господарське життя в спокою і згоді.

До так званих большевиків, та інших напасників, що нищать та руйнують наш Край, приписуємо Правительству Української Народньої Республіки твердо і рішуче взятись до боротьби з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо не жалуючи життя боронити добробут і свободу. Наша Народня Українська Держава повинна бути вичищена од насланих з Петрограду насильників, які топчуть права Української Республіки.

Незмірно тяжка війна, розпочата буржуазним правительством, тяжко змучила наш Народ, вже знищила наш Край, розбила господарство. Тепер тому мусить бути кінець, з тим, як армія буде демобілізуватись, приписуємо одпускати де-яких; після підтвердження мирових переговорів роспустити армію зовсім. Потім замість постійної армії, завести народню міліцію, щоб військо наше служило охороною робочого народу, а не бажанням пануючих верств.

Поруйновані війною і демобілізацією місцевости мають бути відновлені за поміччю і заходом нашого Державного Скарбу. Коли вояки наші повернуться до дому, народні ради, волосні, повітові та городські думи мають бути перевибрані в час, який буде приписано, щоб і вояки наші мали в них голос, а тим часом, аби встановити на місцях таку владь, до якої б мали довіря і яка б опіралась на всі революційно-демократичні верстви народу. Правительство повинно закликати до співробітництва ради селянських, робітничих і салдатських депутатів, вибраних з місцевої людности.

В справі земельній комісія, вибрана на останній сесії нашій, уже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу прийнявши за основу скасування власности і соціалізацію землі, згідно з нашою постановою на восьмій сесії. Закон сей буде розглянено за кілька день в повній Центральній Раді.

Рада Народніх Міністрів вживе всіх заходів, щоб передача землі в руки трудящих ще до початку весняних работ через земельні комітети неодмінно відбулась.

Ліси, води і всі багатства відземні, як добро Українського трудящого народу, переходить в порядкування Української Народньої Республіки.

Війна також відібрала на себе всі трудові робочі сили нашої країни. Більшість заводів, фабрик, майстерень виробляли тільки те, що було потрібно для війни, і народ зостався зовсім без товарів. Тепер війні кінець. Отож приписуємо Раді Народніх Міністрів негайно приступити до переведення всіх заводів і фабрик на мирний стан, на вироблення продуктів, потрібних насамперед трудящим масам.

Та сама війна наплодила сотні тисяч безробітних, а також

і інвалідів. В Самостійній Народній Республіці України не повинен терпіти ні один трудящий чоловік. Правительство Республіки має підняти промисловість Держави, має розпочати творчу роботу в усіх галузях, де всі безробітні могли б найти працю і прикласти свою силу і — вжити всіх заходів до забезпечення скалічених та потерпілих від війни.

За старого ладу торгівці та різні посередники наживали з бідних пригноблених клясів величезні капітали. Однині Українська Народня Республіка бере в свої руки найважливі галузі торгівлі і весь дохід з неї потратить на користь народу. За товарами, які будуть привозитись з-за кордону і вивозитись за кордон, буде доглядати сама Держава наша, щоб не було такої дорожнечі, яку терплять найбільш кляси через спекулянтів. Правительству Республіки на виконання сього приписуємо зробити і представити на затвердження закон про це, а також про монополію заліза, шкури, тютюну і інших продуктів і товарів, з яких найбільше бралось прибутків з робочих клясів, на користь нетрудящихся.

Так само приписуємо встановити державно-народній контроль над всіма банками, які кредитами, позиками нетрудовим масам допомагали визискувати кляси трудові. Однині позикова поміч банків має даватись головним чином на піддержку трудового населення та розвиток народнього господарства Української Народньої Республіки, а не на спекуляцію та різні банкові експлоатації і визиск.

На ґрунті безладдя, неспокою в житті та недостачі продуктів росте невдоволення серед де-якої частини людности. Тим невдоволенням користуються різні темні сили і підбивають несвідомих людей до старих порядків. Сі темні сили хочуть знову повернути всі вільні народи під єдине царське ярмо Росії. Рада Народніх Міністрів повинна рішуче боротися з усіма контр-революційними силами. А всякого, хто кликатиме до повстання проти Самостійної Української Народньої Республіки, до повороту старого ладу, того карати, як за державну зраду.

Всі демократичні свободи, проголошені Третім Універсалом, Українська Народня Республіка підтверджує, і з-окрема проголошує: у Самостійній Народній Українській Республіці всі нації користуються правом національно-персональної автономії, признаним за ними законом 9-го січня.

Всього, чого з вичисленого в сім Універсалі, не встигнемо зробити ми, Центральна Рада, в найближчих тижнях, то повно довершати, справлять і до остаточного порядку приведуть Українські Установчі Збори. Ми наказуємо всім громадянам нашим провадити вибори до них як найпильніше, вжити всіх заходів, щоб підрахунок голосів закінчено як найскоріше, щоб за кілька тижнів зібралися сі наші Установчі Збори — найвищий господар

впорядчик Землі нашої — і закріпили свободу, лад і добробут конституцією Незалежної Української Народньої Республіки на добро всього трудящого народу — тепер і на будучину.

Сьому Найвищому нашому органowi належатиме рiшати про федеративний зв'язок з народними республіками бувшої Російської держави.

До того часу всіх громадян Самостійної Української Народньої Республіки кличемо непохитно стати на сторожі добутої волі та прав нашого Народу і всіма силами боронити свою долю від всіх ворогів селянсько-робітничої Самостійної Республіки Української.

У Києві, 9-го січня 1918 року.

Українська Центральна Рада.

Джерела: а) Оригінальна афіша, видана в Києві інформаційним бюро міністерства внутрішніх справ і надрукована в друкарні того ж міністерства в Києві, Хрещатик ч. 31. Вона зберігається в архіві Української Воєнно-історичної дослідчої студії в Сан. Поль, Минн. (Ген. Василя Філоновича), а фотостати є в Музеї-Архіві УВАН в Нью-Йорку і Українського Воєнно-історичного інституту в Торонті.

б) Афіша, видана в Києві в друкарні Р. К. Лубковського, переховується у Др. Степана Ріпецького в Нью-Йорку.

в) Фотокопія з публікації „Збірник законів, обіжників та інших розпоряджень по земельним справам в Українській Народній Республіці”. Публікація є у архіві Андрія Жука у Відні, а фотокопія у Музеї-Архіві УВАН в Нью-Йорку.

Крім того монографія: Яків Зозуля. Чи IV Універсал автентичний? Відбитка з „Наукових Записок” УТГІ ч. VI в Мюнхені за 1965.

Додаток VI.

ТИМЧАСОВА ІНСТРУКЦІЯ ДЛЯ ГЕНЕР. СЕКРЕТАРІАТУ ТИМЧАСОВОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА НА УКРАЇНІ

1. На час до вирішення Установчими Зборами питання про місцеве управління, вищим органом Тимчасового Правительства по справам місцевого управління Україною являється Генеральний Секретаріат, котрий призначається Тимчасовим Правительством на предложення Центральної Ради.

2. Повновласти Генерального Секретаріату поширюється на губернії: Київську, Волинську, Подільську, Полтавську і Чернігівську за виїмком мглинського, суражського, стародубського і новозибковського повітів. Вони можуть бути поширені і на інші губернії чи частини їх в тім разі, коли утворені в цих губерніях,

на підставі постанови Тимчасового Правительства, земські установи висловляються за бажаність такого поширення.

3. Генеральний Секретаріат складається з Генеральних Секретарів по таких відомствах: а) внутрішніх справ, б) фінансів, в) хліборобства, г) освіти, д) торгу і промисловости, е) праці, а також Генерального Секретаря для національних справ і Генерального Писаря.

Крім цього при Генеральнім Секретаріаті існує, для контролю його справ, Генеральний Контрольор, який бере участь в засіданнях Секретаріату з правом рішачого голосу.

В числі Секретарів не менше чотирьох повинні бути особи, які не належать до української національності.

При Секретаріаті для національних справ встановлюється три посади Товаришів Секретаря з тим, що всі найбільш численні національності України мали б кожна свого представника в особі Секретаря або одного з його Товаришів.

4. Генеральний Секретаріат розглядає і подає на затвердження Тимчасовому Правительству проекти, які торкаються життя краю і його управи. Проекти ці можуть бути, перед представленням їх Тимчасовому Правительству, внесені на обговорення Центральної Раді.

5. Повновласти Тимчасового Правительства в справах місцевого управління, що входять в компетенцію означених в ст. 3 установ, здійснюються через Генеральних Секретарів. Докладніше визначення цих справ буде подане в особливому додатку.

6. У всіх справах, зазначених в попередній статті, місцеві власті краю звертаються до Генерального Секретаріату, який після зносин з Тимчасовим Правительством передає розпорядження і накази останнього місцевим властям.

7. Генеральний Секретаріат подає список кандидатів на урядові посади, обов'язки яких входять в круг означених в статті 5 справ, які обсаджуються по призначенню Тимчасового Правительства.

8. Зносини вищих державних установ і окремих цивільних відомств з Секретаріатом і окремими Секретарями по приналежності, рівно ж останніх з вищими державними установами і відомствами, відбуваються через особного Комісара України в Петрограді, призначеного Тимчасовим Правительством; таким самим способом направляються законодавні наміри й проекти, які торкаються місцевих справ України, а також і заходи загальнодержавного значіння, що виникнуть в окремих відомствах або обговорюватимуться в міжвідомствених і відомствених комісіях і вимагатимуть, через спеціальне відношення їх до України, участі представника управління комісара в зазначених комісіях.

9. В негайних і невідкладних випадках вищі державні устано-

ви і відомства передають свої накази місцевим властям безпосередньо, сповіщаючи одночасно про ці накази Секретаріат.

Петроград, 4 серпня 1917 р.

Підписали:

Міністер-президент Керенський
Міністер юстиції Зарудний.

Джерело: Дмитро Дорошенко. Історія України 1917-1923. Т. I., (ст. 128-129).

Додаток VII.

СТАТУТ ВИЩОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ.

На підставі згоди з Тимчасовим Правительством 3 (16) липня 1917 р. орган революційної демократії всіх народів України — Українська Центральна Рада, що має підготувати Україну до остаточного здійснення автономного ладу й довести її до Українських Установчих Всенародніх Зборів і Російського Установчого Зібрання — утворює Генеральний Секретаріат, який являється найвищим органом управи на Україні.

Діяльність Генерального Секретаріату зазначається тимчасово такими головними пунктами:

- § 1. Найвищим краєвим органом управи на Україні є Генеральний Секретаріат Української Центральної Ради, який формується Центральною Радою, відповідає перед нею і затверджується Тимчасовим Правительством.
- § 2. Формування Генерального Секретаріату Центральною Радою здійснює через свій Комітет.
- § 3. Центральною Радою затверджує Генеральний Секретаріат у цілості, висловлюючи йому довіря.
- § 4. В склад Генерального Секретаріату входить 14 Генеральних Секретарів, а саме: в справах внутрішніх, фінансових, військових, харчових, земельних, юстиції, освіти, національних, торгу і промисловости, пошти й телеграфу, праці, доріг, Генеральний контрольор і Генеральний Писар.

Примітка. При Секретареві в національних справах назначаються три Товариші секретаря — від великоросів, євреїв і поляків. Товариші Секретаря по ділам своїх націй мають право реферату й рішачого голосу в цих справах у Генеральному Секретаріаті. Товариші Секретаря в національних справах затверджуються Комітетом Ради.

- § 5. Свою власть Генеральний Секретаріат здійснює через усі урядові органи на Україні.
- § 6. Всі урядові органи на Україні підлягають власті Генерального Секретаріату.

Примітка. Генеральний Секретаріат установлює, які органи, в яких межах і в яких випадках мають зноситися безпосереднього з Тимчасовим Правительством.

- § 7. Всі урядові посади на Україні, коли вони не виборні, заміщаються Генеральним Секретаріатом або підвладними йому органами.
- § 8. При Тимчасовім Правительстві має бути статс-секретар для справ України, якого призначає Тимчасове Правительство по згоді з Центральною Радою.
- § 9. Статс-секретар має пильнувати інтересів України в усій роботі Тимчасового Правительства і вразі потреби пересилає законопроекти через Генеральний Секретаріат на розгляд Центральної Ради.
- § 10. Генеральний Секретаріат передає на санкцію Тимчасового Правительства ті законопроекти, які розглянула й ухвалила Центральна Рада.
- § 11. Генеральний Секретаріат передає на затвердження Тимчасового Правительства тимчасові фінансові обрахунки видатків на потреби України, які розглянула й ухвалила Центральна Рада.
- § 12. Тими коштами, які надходять на рахунок Центральної Ради, розпоряджається Генеральний Секретаріат по бюджету, ухваленому Центральною Радою.
- § 13. Генеральний Секретаріат ті справи, які вважає найважливішими, передає на розгляд Центральної Ради.
- § 14. Діяльність Генерального Секретаріату, відповідального перед Центральною Радою, контролюється нею шляхом запитань по всім справам.
Примітка. Порядок запитань має бути визначений окремим наказом.
- § 15. В перервах поміж сесіями Центральної Ради Генеральний Секретаріат відповідає перед Комітетом Центральної Ради, який виконує всі її функції, окрім зазначеної в § 3-ім.
- § 16. Коли Генеральний Секретаріат не згоджується з постановою Комітету в якій-будь справі, остання переноситься на розгляд Центральної Ради, яка скликається негайно.
- § 17. Коли Центральна Рада висловлює недовіря Генеральному Секретаріатові, він подається у відставку.
- § 18. Всі акти Центральної Ради й Комітету контр-асігнуються Генеральним Секретаріатом.
- § 19. Всі закони Тимчасового Правительства мають силу на Україні від дня проголошення їх у Красівім Урядовім Вістнику на українській мові.
Примітка. В надзвичайних випадках Генеральний Секретаріат проголошує їх иншим способом.
- § 20. Всі закони, адміністративні приписи й постанови, проголошені українською мовою, публікуються також і на мовах: російській, єврейській і польській.
- § 21. У справах внутрішнього розпорядку роботи Генеральний Секретаріат виробляє свій наказ.

Джерело: В. Винниченко. Відродження нації частина I. Київ-Відень 1920. ст. 298-302, а також Дмитро Дорошенко, Історія України 1917-1923, Т. I, стор. 124-126.

Додаток VIII.

ДЕКЛАРАЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРІАТУ

(Оголошена в Центральній Раді 26 червня (9 липня) 1917 р.)

Центральна Рада досягла в своїй національно-політичній діяльності серйозного, відповідального моменту. З виконавчого органу поєднаних партійних і громадських груп, яким вона була в початку революції, вона стала вищим і не тільки виконавчим, але й законодавчим органом всього організованого українського народу.

Ми в своїй особі, в особі Української Центральної Ради, маємо картину формації влади, але влади цілком нової, сучасної, опертої на зовсім інші підвалини, ніж стара європейська і особливо російська дореволюційна власть. Не фізичне та економічне насильство; не темнота, затурканість і економічна залежність класів поневолених; не застрашування та гіпнотизування релігією; не нацьковування одної частини пригноблених на другу — не такі засоби дали нам, зібраним от-тут-о, право і силу вирішувати норми життя, обов'язкові для кожного, хто визнає себе українцем.

Це право родилось і виросло з одного довір'я, чистого, не підмішаного ніяким примусом, законним чи незаконним. І Центральна Рада, приймаючи на себе ту волю і довір'я народу, стала невідділеною, органічно-зливою частиною цього великого цілого.

Кожний день поширює й поглиблює ту концентровану волю. Ріжні формації української демократії підливають її в спільний резервуар могутньої сили, самі в той же час черпаючи з нього.

В сей момент ми стоїмо як раз на самій важній, але в той же час на самій критичній порі нашого формування. Ми вступили в ту зону, де стираються межі двох влад — моральної і публічно-правової.

Ми вже не можемо сказати, в якій саме половині більше чи менше стоїмо. Розмір і сила нашої моральної влади остільки розрослися, що вона сама собою, під натиском логічного ходу подій без болю й без залогу перетворюється у справжнє народоправство.

Народ своїм чуттям найкраще розуміє ідею справжнього народоправства, ідею демократичної влади, яка йде знизу, а не згори, яка є для народу, а не народ для неї. Українська демократія сконцентрувала свою волю в Центральній Раді, в ній поклала найкращу оборону своїх інтересів і через те тільки їй і може вірити. А звідси вже випливає зовсім логічний висновок: коли довір'я то довір'я до кінця, у всіх сферах, як національного, так економічного, політичного й державного життя.

Тут нема ворожнечі до Петрограду, але є цілковита байдужість до його, бо українська демократія має свою власну владу, яку сама витворила і якій цілком довіряє.

Але легше довіритись, ніж справдити чиесь довір'я. А особливо, коли те довір'я походить од частини во ім'я інтересів цілого, бо ми поки що представники довір'я не всього цілого, а тільки певної частини його. Ми знаємо, що та частина є велика, ми знаємо, що друга частина силою природнього ходу життя дійде незабаром до того самого.

Але поки вона не дійшла, поки ті частини не злилися в одно ціле, процес нашого формування, значить, теж не скінчився. А через те не закін-

чився й процес перетворення моральної влади в публічно-правову, повночочну, з усіма властивими їй компетенціями, функціями й апаратами.

І от завдання Центральної Ради в сей критичний, переходовий момент є прискорення цього процесу, допомога йому.

Генеральний Секретаріат, яко виконавчий орган Центральної Ради, котрому вона передає в сій сфері свою повновласть, тільки так і розуміє своє призначення. Головним завданням Центральної Ради до деякого часу було об'єднання української демократії на ґрунті тільки національно-політичних домагань. Але життя потроху розсунуло ці вузькі рямці. Самих національно-політичних домагань стало мало, час ставить вимоги ширші: народ хоче об'єднатись для задоволення і розв'язання всіх питань, які висуває йому і економічна обстановка, і через те Центральна Рада мусіла поширити свою платформу, мусіла стати національним Союзом, в якому мають освітлюватися і розрішатись всі ті питання, які висуває життя.

І тому то утворення Генерального Секретаріату було необхідним шаблоном розвитку нашого представницького органу. Тому то інститут Генерального Секретаріату має охоплювати всі потреби Українського народу. Згідно з цими потребами і поділено роботу між окремими Секретарями: по внутрішніх справах, фінансових, судових, продовольчих, земельних, торгу і промисловости.

Найпершою перешкодою до планомірного переведення цієї роботи є недостача політично-соціальної і національної свідомості і мала організованість народних мас. В цьому криється найбільша погроза і загальним здобуткам революції і організації автономного ладу на Україні, котрий є найкращим закріпленням тих здобутків.

Цією стороною життя нашого народу має займатись Генеральний Секретар по внутрішнім справам. В його компетенції має бути вся справа організації, агітації, пропаганди. В секретарстві внутрішніх справ мають бути сконцентровані різні громадсько-адміністративні апарати, утворені українською демократією до сього часу. Вони досі існували і працювали окремо, відірвано один від одного, не поєднані одним планом, одною системою. Тепер це має бути один апарат, складений з різних частин, але під керівництвом Генерального Секретаря внутрішніх справ.

Організація і освідмлення мас є перша, необхідна, найголовніша підвалина дальшого будівництва. А слідуючим шаблоном свого будівництва, заснованого на свідомості і організованости, є перебудова місцевої і загально-краєвої адміністративної влади: сільські, містечкові та волосні адміністративні органи, земські управи, повітові комісари, городські думи, губерніяльні комісари, словом, вся організація влади може стати в органічний зв'язок з Центральною Радою тільки тоді, коли демократія, яка утворює ці органи, стоїть також в тісному зв'язку з Центральною Радою.

І це є друге завдання Секретаря в справах внутрішніх: се-то пристосовання всього адміністративного механізму до потреб організованої, освідмленої демократії і підготовлення з допомогою цього самого апарату ще дальшого шабля — організація єдиної краєвої автономної влади, в порозумінні з демократіями інших національностей на Україні.

Маючи на увазі, що той стан, який зайняла Центральна Рада, — є стан будування нового політичного життя на Україні з усіма наслідками, які випливають з цього стану, Генеральний Секретар в справах фінансових вважає необхідним розробити основи фінансової політики на Україні. Звісно, фінансової справи ми не можемо зразу ставити на цілком держав-

ний ґрунт, а повинні обходитись поки засобами, які мають в своїй основі майже виключно моральну силу. Одначе, разом з цим мається на думці вести підготовчу працю так, щоб Україна в фінансових справах могла стати цілком на державний ґрунт, коли їй прийдеться ці справи впорядкувати, яко автономній державі.

Завданням Секретаріату в справах судових має бути підготовка судових інституцій на Україні до тих форм і того стану, в якому вони мають бути в автономній Україні. Ця робота має розпадатись на підготовку справи українізації та демократизації суду і вироблення відповідних законопроектів, котрі б намітили ті форми суду, які відповідали б автономному ладу на Україні.

Секретаріат в справах міжнаціональних має на меті об'єднати роботу всіх національностей Росії для боротьби за автономно-федеративний лад Російської Республіки та для порозуміння українців на цих основах з іншими національностями. На першому плані перед Секретаріатом міжнаціональних справ стоїть скликання з'їзду представників народів та областей Росії й підготовки матеріалу для цього з'їзду. Поруч стоїть справа якомога скорішого порозуміння з демократією національних меншостей на Україні.

В справі народної освіти Секретаріат має на меті насамперед з'єднати в своїх руках усе керування шкільною освітою, а саме: догляд за переведенням на місцях українізації школи, організації видання підручників, відшукання й приготування учителів для шкіл та поміч у згуртуванню їх у професіональні товариства. В справі позашкільної освіти Секретаріат має на меті запомогу культурним товариствам. Для здійснення своїх завдань у шкільній справі Секретаріат має подбати про створення Всеукраїнської Шкільної Ради, яка носитиме територіальний характер, а зараз має покористуватися існуючим органом влади, як от шкільні округи, або громадськими інституціями, з якими зав'яже найтісніші зносини. Для постійного зв'язку з місцями Секретаріат має на меті завести своїх спеціальних комісарів по народній освіті.

Секретаріат у земельних справах у першу чергу має подбати про правильну організацію волосних, повітових і губерніяльних комітетів на Україні та рад селянських депутатів; має направити діяльність цих організацій на шлях громадського порядкування не тільки земельною власністю, але й сільсько-господарським інвентарем. Щоб об'єднати діяльність земельних комітетів, Секретаріат має подбати про утворення Українського Краєвого Земельного Комітету. Разом з тим той же секретаріат має подбати про утворення українських кооперативних центрів.

В цілях підготовки до Установчих Зборів Секретаріат має підготувати на підставі постанов Всеукраїнського Селянського З'їзду проєкт земельного закону, в тім числі й ту його частину, яка повинна розмежувати компетенцію Всеросійського Парламенту й Українського Союму в земельних справах.

В харчовій справі Секретаріат ставить своєю задачею об'єднати роботу харчових органів на Україні й внести в неї ту плановість, якої їй досі не доставало. Перед Секретаріатом стоїть основна задача сворити Всеукраїнський Центральний Харчовий Комітет, який має забезпечити автономію України в харчовій справі та подбати про відповідне постачання українським хліборобам потрібних у їх господарстві продуктів та знаряддя.

Завданням Секретаріату у військових справах є українізація війська,

як у тилу, так по змозі й на фронті, пристосування військових округ на Україні й організації їх для потреб українізації війська.

Ведення роботи Генерального Секретаріату у всіх згаданих справах в означених вище межах вимагає впорядкування відповідної канцелярії й тому в склад Секретаріату введено Генерального Писаря, найближчим завдання якого являється; завідування ділами всього Генерального Секретаріату, бути зв'язком між окремими Генеральними Секретарями у внутрішніх організаційних справах Секретаріату, відповідна постановка інформації про діяльність Генерального Секретаріату, між іншим і через періодичний орган Генерального Секретаріату.

Приступаючи до великої відповідальної роботи, сподіваючись на повне довіря і піддержку Центральної Ради, Генеральний Секретаріат покладе всі сили, щоб виконати ту роботу на користь відродженого народу українського і тих національних меншостей, що разом з ним заселяють Україну. Усі наші зусилля будуть йти на те, щоб не допустити України до винищення, дезорганізації та анархії, і хто б ту дезорганізацію не вносив нам, чи темні сили контр-революції, чи анархістичні елементи українства, чи помилки й ворожнеча Тимчасового Центрального Уряду, ми з усіма дезорганізуючими силами будемо боротись неухильно і нікому не дозволимо гальмувати будування нового життя в нашій країні.

В. Винниченко, С. Єфремов, Б. Мартос, М. Стасюк, В. Садовський, С. Петлюра, Хр. Барановський, І. Стещенко, П. Христюк.

(Повний текст декларації надрукований у „Віснику Укр. Війск. Ген. К-ту № 5, 1917 р.).

Додаток ч. ІХ.

ЗАКОН ПРО ПОРЯДОК ВИДАННЯ ЗАКОНІВ

(Ухвалений Українською Центральною Радою 25 листопада
(8 грудня) 1917 року).

1. До сформування Федеративної Російської Республіки і утворення її конституції, виключне і неподільне право видавати закони для Української Народньої Республіки належить Українській Центральній Раді.

ІІ. 1) Всі закони і постанови, які мали силу на території Української Народньої Республіки до 27 жовтня 1917 р., оскільки вони не змінені і не скасовані Універсалами, законами і постановами Української Центральної Ради, мають силу і надалі, яко закони і постанови Української Народньої Республіки.

2) Право видавати розпорядження в обсягу урядування, на основі законів, належить Генеральним Секретарям Української Народньої Республіки.

3) До видання розпоряджень зостаються в силі розпорядження Російського Правительства, які були видані до 27 жовтня 1917 р., оскільки вони не змінені або не скасовані Українською Центральною Радою та Генеральним Секретаріатом.

ІІІ. 1) До прийдучих змін законодавчим порядком полишаються в силі і всі державні уряди і установи, які зостаються на території Української Народньої Республіки по день 7 листопада 1917 р., з дотеперішнім їх

ділокругом, урядженням і штатами, яко уряди і установи Української Народньої Республіки.

2) Це положення тим часом, до полагодження з іншими частинами Російської Федерації, має стійність і для урядів і установ, які обіймають тільки почасті територію Української Народньої Республіки, і тільки в тій мірі, в якій їх діяльність поширюється на українську територію.

3) Всі особи, які займали посади державної служби по день 7 листопада 1917 р., на території Української Народньої Республіки, чи то за призначенням російського Правительства, чи то за обранням органами самоврядування, зостаються на своїх урядах, без особливих прохань, чи заяв.

Заступник Голови Української Центральної Ради

Мик. Шраг

Секретар Української Центральної Ради

А. Постоловський.

(Джерело: Вістник Генерального Секретаріату Української Народньої Республіки, № 3. За Дмитром Дорошенком, Історія України, Т. I, ст. 211-212).

Додаток X.

ЗАКОН ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ПЕРСОНАЛЬНУ АВТОНОМІЮ

Закон про національно-персональну автономію.

Українська Центральна Рада, згідно з універсалом 7-го листопада 1917 року, дня 9 січня 1918 року ухвалила закон про національно-персональну автономію.

Ст. 1. Кожна з населюючих Україну Націй має право в межах Української Народньої Республіки на національно-персональну автономію, себто право на самостійне устроєння свого національного життя, що здійснюється через Орган Національного Союзу, влада якого шириться на всіх його членів, незалежно від місця їх заселення в межах Української Народньої Республіки. Це є невіднімане право націй і ні одна з них не може бути позбавлена цього права, або обмежена в ньому.

Ст. 2. Населюючим територію У.Н.Р. націям — великоруській, єврейській і польській, — право на національн-персональну автономію дається силою цього закону. Нації же білоруська, чешська, молдавська, німецька, татарська, грецька та болгарська можуть скористуватися правом національно-персональної автономії якщо до Генерального Суду про те поступить заява від кожної нації зокрема, підписана не менш, як 10.000 громадян У.Н.Р. без ріжниць полу і віри, не обмежених по суду у своїх політичних правах, що заявляють про належність свою до даної нації. Генеральний Суд розглядає заяву в публичному засіданні в срок не пізніше як через 6 місяців зо дня її подання, сповіщає про свою постанову Генеральний Секретаріат і оголошує її до загальної відомости. Зазначені заяви від націй, які не перелічені в цій статті, подаються на розгляд парламенту У.Н.Р.

Ст. 3. Для здійснення зазначеного в ст. 1 права громадяни У.Н.Р., належні до данної нації, утворюють на території У.Н.Р. Національний Союз. Членам кожного Національного Союзу ведуться іменні списки, які в сукупности складають Національний Кадастр, який по складанню публікуєть-

ся до загальної відомості і кожен громадянин має право вимагати як свого включення в даний національний Кадастр, так і виключення з нього з огляду на заяву про неналежність його до даної нації.

Ст. 4. Національний Союз користується правом законодавства і врядування в межах компетенції, котра точно установлюється в порядкуві, зазначеному в параграфі 7, цього закону. Національному Союзові виключно належить право представництва даної нації, яка живе на території У.Н.Р. перед державними і громадськими установами. Законодатні постанови, які видаються національними зборами, в межах компетенції Національного Союзу, (ст. 9), належать до оголошення в загально-установленому порядку.

Ст. 5. З загальних засобів У.Н.Р. та органів місцевого самоврядування одчисляється в розпорядження Національного Союзу на справи, якими він завідуює, із сум, взагалі призначених на ці справи, певні частини. пропорціональні кількості членів даного Національного Союзу.

Ст. 6. Національний Союз установляє свій щорічний бюджет і має право оподаткування своїх членів на підставах, установлених для загально-державного податкування, за своєю відповідальністю робити позики і приймати інші фінансові заходи для забезпечення діяльності Національного Союзу.

Ст. 7. Обсяг справ, належних до компетенції Національного Союзу і окремих його органів, як рівно і устрій установ, определяється постановою Установчих Зборів даної нації, котрі разом з цим определяють і порядок змінення своїх постанов. Прийняті постанови, які торкаються обсягу компетенції Національного Союзу належать до розгляду і ствердження Установчими Зборами У.Н.Р., або її парламенту.

Примітка: Незгідності, які можуть виникати з цього приводу між Національними Установчими Зборами і Установчими Зборами У.Н.Р., або її парламентом розв'язуються погоджуючою комісією, котра складається з однакового числа представників від цих установ. Постанови погоджуючої комісії переходять на остаточне ствердження Установчих Зборів У.Н.Р., або її парламенту.

Ст. 8. Національні Установчі Збори утворюються з членів, обраних належними до даної нації громадянами У.Н.Р. котрим вийшло 20 років, на основі загального, без ріжницї полу і віри і рівного виборчого права, через безпосередні вибори і таємне голосування з приложенням принципу пропорціонального представництва.

Ст. 9. Органи Національного Союзу є органи державні. Вищим представницьким органом Національного Союзу є Національні Збори, які обираються членами Союзу на основах, зазначених в ст. 8. Вищим виконавчим органом Союзу є Національна Рада, котра обирається Національними Зборами і перед ними відповідає.

Ст. 10. Усі суперечки по питанню компетенції, які виникають між органами Національного Союзу з одного боку та органами державного урядування, місцевого самоврядування і інших Національних Союзів, з другого боку, розв'язуються адміністративним судом.

Голова Української Центральної Ради *М. Грушевський*.
Секретарь Української Центральної Ради *Онацький*.

Джерело: Виписка з „Вісника Ради Народніх Міністрів У.Н.Р., зберігається в архіві проф. Є. Онацького в Аргентині.

Додаток XI.

ЗЕМЕЛЬНИЙ ЗАКОН ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Розділ I. загальні засади.

- § 1. Право власности на всі землі з їх водами, надземними і підземними багатствами в межах Української Народньої Республіки віднині ка-сується.
- § 2. Всі землі з їх водами, надземними і підземними багатствами стають добром народу Української Народньої Республіки.
- § 3. На користування цим добром мають право всі громадяне УНР без різниці полу, віри й національности, з додержанням правил цього закону.
- § 4. а) Верховне порядкування всіма землями з їх водами, надземними і підземними багатствами належить, до скликання Українських Ус-тановчих Зборів, Українській Центральній Раді; б) Порядкування в межах цього закону належить: землям міського користування — згідно з §§ 6 і 7 — органам міського самоврядування; іншими — сільським громадам, волостним, повітовим і губернським земельним комітетам в межах їх компетенції.
- § 5. На верховний і місцеві органи порядкування землею покладається: а) забезпечення громадянам їх прав на користування землею, б) охо-рона природних багатств землі від виснаження і вживання заходів до зросту цих багатств.

Розділ II. основні засади користування поверхнею землі.

- § 6. Користування певерхнею землі дозволяється: а) для загально-громад-ського господарства, коли органи державної влади, органи міського самоврядування або земельні комітети організують і ведуть ріжні корисні підприємства загального або місцевого громадянського зна-чення; б) для приватно-трудоного господарства, яке ведеться власною працею-окремими особами, сім'ями або спільними товариствами; в) під оселі і будівлі окремим особам і товариствам або громадським уста-новам для мешкання або для торговельних та промислових під-приємств.

Примітка до п. 6. Тимчасово, у виключних випадках, наймана праця може вживатися, згідно з правилами, які встановлюють земельні комітети.

- § 7. Органам державної влади, органам міського самоврядування і їх со-юзам та земельним комітетам надається право повертати й призначати потрібні площі земель для громадського користування з метою: а) охо-рони природних багатств землі від виснаження і для раціональнішого їх використання; б) визискування багатств землі і повернення при-бутків з них на загально-громадські потреби; в) заведення досвідних і зразкових полів, розсадників, питомників, селекційних станцій, а та-кож для санітарних, благодійних, освітних та інших загально-ко-рисних установ; г) будування залізниць і інших шляхів.
- § 8. Землі відводяться земельними комітетами в приватно-трудоно корист-ування сільським громадам та добровільно складеним товариствам, які встановлюють правила порядкування відведеними їм землями з до-держанням вимог цього закону.

§ 9. Нормою наділення для приватно-трудо­вих господарств повинна бути така кількість землі, на якій сім'я або товариство, проводячи господарство звичайним для своєї місцевості способом, мали б користь, потрібну, як для задоволення своїх споживчих потреб, так і для підтримання свого господарства; ця норма не повина перевищувати такої кількості землі, яка може бути оброблена власною працею сім'ї або товариства.

§ 10. Встановлення цієї норми й урівняння в користуванні землею проводиться земельними комітетами і сільськими громадами під керуванням і після затвердження центрального органу державної влади.

§ 11. Садибні участки під ріжні будівлі і підприємства одводяться згідно з правилами, встановленими державними органами, органами міського самоврядування і земельними комітетами.

§ 12. Ніякої платні за користування не повинно бути.

Примітка: Оподаткуванню підлягають тільки землі поверх встановленої норми або надзвичайні доходи, які залежать від природних якостей участка, його близькості до торговельних центрів і шляхів та від інших соціально-економічних умов, незалежних від праці господарів господарства.

§ 13. Строки користування землею встановлюються громадами і товариствами, на підставі правил, встановлених земельними комітетами, згідно з цим законом.

Примітка: Право користування може переходити в спадщину.

§ 14. Передача права користування участком землі можлива тільки з дозволу громад і земельних комітетів.

§ 15. Участки приватно-трудо­вого користування, на котрих зовсім припиняється господарство, або заводиться нетрудо­ве, переходить в порядок­ування громад і земельних комітетів.

§ 16. При зміні господарів участків землі всі заведені попереднім господарем і невикористані земельні поліпшення і меліорації оплачуються йому новим господарем.

§ 17. Сільські громади і товариства хліборобів відповідають за порядок­ування землею перед земельними комітетами.

§ 18. Для переведення заходів до охорони і розвитку багатств землі закладається Державний Меліоративний Фонд.

§ 19. Для допомоги нормальному розвитку сільського господарства державою організується сільсько-господарський кредит.

Розділ III. переходіві міри.

§ 20. Вивласнення всіх земель з їх водами, надземними і підземними природними багатствами в межах Української Народньої Республіки переводить без викупу.

§ 21. За попередніми власниками й орендарями (окремими особами, сім'ями, товариствами і громадами), по їх бажанню і з постанови волосних земельних комітетів, залишаються в користуванні участки землі з садами, виноградниками, хмільниками і т. инш. в кількості, яку вони власноручною працею і працею своєї сім'ї можуть обробити.

Примітка: Трудові сади, виноградники, хмільники, і таке інше залишаються в користуванні бувших власників і не врізуються.

- § 22. Всі землі, які до видання цього закону були в розпорядженню органів місцевого самоврядування і різних громадських установ, в порядку ст. 7 основаних засад, залишаються в їх користуванні з постанов повітових земельних комітетів.
- § 23. Садибні участки землі під оселями і різними господарськими, торговельними і промисловими підприємствами залишаються в користуванні власників у скількості, яка встановлюється земельними комітетами чи органами міського самоврядування по приналежності (ст.4)
- § 24. Всі інші землі, не зазначені в ст. 21, 22 і 23, переходять до порядкування земельних комітетів.
- § 25. Одночасно з цими землями від власників переходять до розврядження земельних комітетів живий і мертвий сільсько-господарський інвентар та будівлі, за винятком тієї скількості їх, котра конче потрібна їм для життя і ведення приватно-трудового господарства чи торгових і промислових підприємств, згідно з ст. 23.
- § 26. Зазначені в ст. 24 і 25 землі поділяються земельними комітетами на дві частини: а) на землі для загально-громадського господарства, згідно з ст. 6 і 7, і б) на землі для приватно-трудового користування.
- § 27. З земель, призначених для приватно-трудового користування, в першу чергу задовольняються потреби місцевої малоземельної та безземельної хліборобської людности і в другу — потреби місцевої нехліборобської і немісцевої людности.
- Примітка:* Малоземельними уважаються такі хлібороби, площа землі котрих не задовольняє споживчих потреб їх семей при веденню господарства звичайним для своєї місцевости способом.
- § 28. Наділення провадиться по нормі, встановленій в порядку ст. 9 і 10 основних засад.
- § 29. Урівнювання в користуванні землею провадиться шляхом: а) оподаткування лишків землі поверх встановленої норми, відповідно до чистого доходу з них; б) оподаткування надзвичаних доходів з землі, які залежать від природних якостей участка, його близькості до торговельних центрів і інших соціально-економічних умов, незалежних від праці господарів цих господарств; в) розселення і переселення або зміни меж участків і їх розмірів.
- § 30. Землі, які залишаються після наділення місцевої людности по встановлених нормах, доки вироблять центральні органи земельної реформи плян розселення і переселення, можуть даватися в користування місцевій людности поверх цих норм, на умовах, встановлених земельними комітетами.
- § 31. Землі для засіву буряків і інших рослин, за якими визнається особливе значіння, одводяться в приватно-трудове користування з умовою не зменшення посівної площі цих культур.
- § 32. Висококультурні господарства передаються цілими в користування товариствам або сільським громадам, котрі вестимуть господарство спільно, по плянах, затверджених земельними комітетами. На таких самих умовах без поділу передаються в користування сади, хмільники, виноградники і т. ін.
- § 33. Племінні розсадники, питомники, селекційні та досвідні поля і станції переходять цілими в розпорядження земельних комітетів, котрі

або самі ведуть на них господарювання, або передають їх органам місцевого самоврядування та науковим закладам.

Голова Української Центральної Ради
М. Грушевський
Секретар Української Центральної Ради
А. Постолювський.

Примітка: Земельний закон опубліковано в „Народній Волі” № 21 з дня 2 березня 1918 року в Житомирі.

(Джерело: Дмитро Дорошенко, Історія України 1917-1923 р. То. I. Доба Центральної Ради. Ст. 286-289).

Додаток ч. XII.

ЗАКОН ПРО ЗАПРОВАДЖЕННЯ НОВОГО СТИЛЮ

Українська Центральна Рада 12-го лютого 1918 року ухвалила:

1. Завести в Українській Народній Республіці нове числення часу від 16 лютого 1918 року. 16-й день лютого мають рахувати першим днем місяця марта.

2. Одночасно з цим в Українській Народній Республіці заводиться середньо-європейський час: 12 годин дня петроградського меридіану від 1 марта рахувати 10 год. 52 хв. ранку та згідно з цим у всій Українській Народній Республіці перевести стрілки годинників.

3. Всякого роду зобов'язання, котрі застає цей закон, продовжується від 1 марта на 13 день.

4. Всі питання, зв'язані з переведенням в життя цього закону, мають вирішуватись кожним міністерством по приналежності.

Заступник Голови Української Центральної Ради *Арк. Степаненко*.
Секретар Української Центральної Ради *Микола Чечель*.

Вістник Ради Народніх Міністрів УНР. Житомир, 1918 № 14. Подано за Дмитром Дорошенком. Історія України 1917-1923 рр. Том. I, Доба Центральної Ради. Ужгород. 1932. Нью-Йорк 1954. стор. 330.

Додаток ч. XIII.

ЗАКОН ПРО ВИПУСК ДЕРЖАВНИХ КРЕДИТОВИХ БЛІЕТІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ.

Ухвалила Українська Центральна Рада 24 грудня 1917 р.
(6 січня 1918 р.).

1. Кредитові білети Української Народньої Республіки випускаються Державним Банком У.Н.Р. в розмірі строго обмеженому дійсними потребами грошового обміну під забезпечення тимчасово, до утворення золотого фонду, майном Республіки: надрами*), лісами, залізницями і прибутка-

*) В законі помилково написано „летрами”.

ми У.Н.Р. від монополій, після одержання на відповідну суму зобов'язань Державної Скарбниці Республіки.

2. Розмір випуску кредитових білетів не повинен ні в якому разі перевищувати половини річної суми прибутків від монополій.

3. Випуски кредитових білетів можуть бути зроблені лише законодавчим шляхом.

4. Кредитові білети У.Н.Р. випускаються в карбованцях, при чому один карбованець містить 17,424 долі щирого золота і ділиться на 200 шагів.

5. Українські кредитові білети ходять нарівні з золотою монетою, являються законним оплатним засобом і обов'язково повинні прийматися при всіх оплатах.

6. Російські кредитові білети ходять на попередніх підставах.

7. Розмін і обмін українських кредитових білетів на російські і навпаки російських на українські обов'язковий для всіх осіб, місць і установ без якого-небудь комісійного за розмін і обмін винагородження.

8. Обмін українських кредитових білетів одної вартости на другу, а також ветхих білетів на нові переводиться в установах Українського Державного Банку і Скарбницях.

9. Одночасно з випуском в народній обмін кредитових білетів належить оголошувати про прикмети їх неплатности вразі їх попсування.

10. За фальшування українських кредитових білетів винуваті караються позбавленням прав і каторгою.

11. Генеральному Секретарю Фінансів надається право виробити зразки кредитових білетів У.Н.Р. і опис їх оголосити до загальної відомости.

Заступник Голови Української Центральної Ради, *М. Шраг*.
Секретар Української Центральної Ради, *А. Постолювський*

Джерело: Вістник Генерального Секретаріату Української Народньої Республіки, № 7. Подано за Дмитром Дорошенком. Історія України 1917-1923. Т. I. стор. 251-252.

Примітка 1. Українська Центральна Рада ухвалила 24 грудня 1917 р. (6 січня 1918 р.) закон про випуск Українським Державним Банком кредитових білетів на суму 500,000,000 карбованців, згідно з ст. 3 попереднього закону.

Перші українські гроші появилися 23 грудня 1917 р. (5 січня 1918 р.). Це були кредитові білети по 100 карбованців. Вони були надруковані на білому папері 171 мілім. завдовжки і 105 мілім. завширшки. Вгорі білета (з лиця) написано дугою: Українська Народня Республіка. Далі написано „Державний кредитовий білет сто карбованців. 1 карбованець містить 17,424 долі щирого золота“. З лівого краю білета підпис Директора Державного Банку У.Н.Р. Мих. Кривецький, а з правого — скарбника. Року 1917 серія А.Д. Орнамент зроблений в стилі українського барока. Посередині білета восьмикутник, обведений рослинним орнаментом, а в ньому державний герб „Тризуб“. На другому боці (на вивороті) написи: „Державні кредитові білети Української Народньої Республіки забезпечуються державним майном Республіки, а саме: надрами, лісами, залізницями, державними прибутками монополій цукру та інших монополій, Державні кредитові білети Української Народньої Республіки ходять нарівні з золотою монетою. За фальшування державних кредитових білетів винуваті караються позбавленням прав і каторгою“. Крім цього є написи польською, московською

й жидівською мовами: сто карбованців. Посередині білета велике число „100”.

Було випущено білетів по 100 карбованців на 5,500.000 карб. Пізніше випускалися білети по 3, 10, 500 і 1000 карбованців.

Примітка 2. Мала Рада ухвалила 1-го березня 1918 року закон про нову монетну систему.

За грошову одиницю було визнано *гривню*, яка мала 8.712 доль щирого золота. Гривня ділилася на 100 шагів, а 2 гривні відповідали 1 карбованцеві емісії 1917 року.

Монети ухвалено такої вартости: а) золоту в 20 гривень, б) срібну в 1 гривню, с) иншого металу в 1, 2, 5 і 50 шагів. Кредитові білети в 2, 5, 10, 20, 100, 500, 1000 і 2000 гривень.

Джерело: Час. „Народня Воля” № 20 Житомир, I, III, 1918. За Дмитром Дорошенком. Історія України 1917-1923 р.р. Т. I., стор. 330-331.

Додаток ч. XIV.

ВИТЯГ ІЗ ЗАКОНУ ПРО ГРОМАДЯНСВО В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ,

що його ухвалила Українська Центральна Рада 2 березня 1918 р.

„Громадянином Української Народньої Республіки вважається кожен, хто родився на території України та звязаний з нею постійним перебуванням, та на цій підставі відбере собі свідоцтво приналежності своєї до громадян УНР. Для відібрання свідоцтва про приналежність до громадян УНР, які відповідають умовам ст. I., мають на протязі трьох місяців від дня опублікування цього закону зложити урочисте приречення на вірність УНР.

Подавати просьби про прийняття в громадянство Республіки можуть особи, що прожили 3 роки на території Республіки, не помічені були ніколи в діяльності, зверненій проти Української Держави, і до того тісно звязані з її територією своїм промислом чи заняттям”.

(Взято у Дмитра Дорошенка. Історія України 1917-1923. Т. I., стор. 331).

Додаток XV.

УЛЬТИМАТУМ РОСІЙСЬКОГО СОВСТА НАРОД. КОМІСАРІВ УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ РЕСПУБЛІЦІ

(Переклад з російської мови)

4 (17) грудня 1917 року було одержано телеграму від Совета Народніх Комісарів, передану Центральній Раді по радіотелеграфу большевицьким головнокомандувачем, прапорщиком Абрамом Криленком, такого змісту:

„Приймаючи на увагу інтереси єдності і братерського союзу

робітничих та працюючих експлуатованих мас у боротьбі за соціалізм, приймаючи на увагу признання цих принципів численними постановами органів революційної демократії совєтів, а найбільше — 2-го Всеросійського З'їзду Совєтів — соціалістичне правительтво Росії, Совет Народніх Комісарів ще раз стверджує право на самовизначення за всіма націями, які пригнічувались царатом і російською буржуазією, аж до права цих націй відділитися від Росії. Через це ми, Совет Народніх Комісарів, визнаємо Народню Українську Республіку, її право цілком відокремитися від Росії або зробити умову з Російською Республікою на федеративних і тому подібних взаємовідносинах між ними. Все, що торкається національних прав і національної незалежності українського народу визнається нами, Советом Народніх Комісарів, зараз же, без обмеження та безумовно.

Проти фінляндської буржуазної республіки, яка поки що зостається буржуазною, ми не зробили жадного кроку в напрямі обмеження національних прав та національної незалежності фінського народу і не зробимо жадних кроків, які б обмежували національну незалежність будь-якої нації із числа тих, що входять і бажають увійти в склад Російської Республіки.

Ми обвинувачуємо Раду в тому, що прикриваючись національними фразами, вона веде непевну буржуазну політику, яка давно вже визначається непризнанням Радою „совєтів” і совєтської влади на Україні. Між іншим Рада відмовляється скликати по домаганню совєтів України З'їзд українських совєтів негайно.

Ця непевна політика, яка позбавляє нас можливості визнати Раду, яко уповноважену представницю працюючих та визискуваних мас Української Республіки, довела Раду в останній час до кроків, які означають знищення всякої можливості порозуміння.

Такими кроками були: 1. Дезорганізація фронту. Рада переміщує та відкликає однобічними приказами українські частини з фронту, руйнуючи таким чином єдиний спільний фронт до розмежування, яке можна здійснити тільки шляхом організованого порозуміння Урядів обох республік. 2. Рада приступила до розбросення совєтського війська, яке перебуває на Україні. 3. Рада підтримує кадетсько-Калєдінську змову проти совєтської влади, послаючи цілком неправдиво на автономні будітмо права Дону та Кубані.

Прикриваючи цим калєдінські контр-революційні виступи, що йдуть всупереч з інтересами та вимогами величезної більшості трудового козацтва, Рада пропускає через свою територію військо до Калєдіна, відмовляючись пропустити військо проти Калєдіна. Стаючи на цей шлях нечуваної зради революції, на шлях піддержки запеклих ворогів як національної незалежності народів Росії так і совєтської влади, ворогів трудящої та визискуваної маси, — кадетів та калєдінців, — Рада змусила б нас ого-

лосити без жадних вагань війну їй, навіть коли б вона була вже цілком формально визнаним та безсуперечним органом вищої державної влади незалежної буржуазної України.

Тепер же з огляду на всі зазначені вище обставини, Совет Народніх Комісарів прилюдно перед народами Української та Російської Республік ставить Центральній Раді такі питання:

1) Чи Центральна Рада обов'язується зріктися спроб дезорганізації спільного фронту? 2) Чи зобов'язується Центральна Рада не пропускати тепер без згоди Верховного Головнокомандуючого жадних військових частин, простуючих на Дон, на Урал та до інших місць? 3) Чи зобов'язується Центральна Рада давати підмогу революційному війську в справі його боротьби з контрреволюційним кадетсько-каледінським повстанням? 4) Чи зобов'язується Центральна Рада припинити всі свої спроби роззброєння советських полків та робітничої червоної гвардії на Україні і повернути негайно зброю тим, у кого її віднято?

Коли на протязі 48 годин не буде одержано на ці питання задовольняючої відповіді, то Совет Народніх Комісарів буде вважати Центральну Раду в стані одвертої війни проти советської влади в Росії і на Україні.

Совет Народніх Комісарів.
Голова Совета Народніх Комісарів
В. Ульянов (Ленін).
Народний Комісар по чужоземних справах
Л. Троцький.

Джерело: Д. Дорошенко. Історія України 1917-1923 р.р. Т. I. Дома Центральної Ради. Ужгород 1932. Нью Йорк, 1954. ст. 214-215.

Додаток ч. XVI.

МИРОВИЙ ДОГОВІР

між Українською Народньою Республікою з одної, Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною з другої сторони.

Тому, що Український Народ в протязу сучасної світової війни проголосив себе незалежним і виразив бажання привернути мирний стан між Українською Народньою Республікою і державами, що знаходяться у війні з Росією, постановили правительства Німеччини, Австро-Угорщини, Болгарії і Туреччини заключити мировий договір з правительством Української Народньої Республіки; вони хотять сим вчинити перший крок до тривалого і для всіх сторін почесного світового мира, котрий не тільки має покласти кінець страхіттю війни, але також має вести до привернення дружніх відносин між народами на полі політичному, правному, господарському і умовому. В тій цілі до нав'язання мирових переговорів у Берестю Литовським зібралися повновласники вище означених правительств, а саме:

За правительство Української Народньої Республіки члени Української

Центральної Ради: пан Олександр Севрюк, пан Микола Любинський і пан Микола Левицький.

За Цісарсько-Німецьке правительство державний секретар заграничного уряду, Цісарський Дійсний Радник пан Ріхард фон-Кюльман:

За Ц. і К. Спільне Австро-Угорське Правительство Міністер Цісарськ. і Королівськ. Дому і справ заграничних Його Ц. і К. Апостольського Величства Тайний Радник Отокар граф Чернін фон і цу Худеніц:

За Королівсько-Болгарське Правительство президент міністрів пан др. Василь Радославов, посол пан Андрій Тошев, посол пан Іван Стоянович, військовий повновласник пан полковник Петро Ганчев, пан др. Теодор Анастасов:

За Цісарсько-Османське Правительство: Й. В. Великий Візир Талаат-Паша, міністер закордонних справ Агмед Нессімі Бей, Й. В. Ібрагім Гаккі Паша, генерал кавалерії Агмед Іцует Паша; і по предложенню своїх повновастей, які признано добре і належно виставленими, згодилися на слідуючі постанови:

Стаття I. Українська Народня Республіка з одної і Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія і Туреччина з другої сторони заявляють, що воєнний стан між ними покінчений. Сторони, заключаючі договір, рішилися надалі жити взаємно в мирі і дружбі.

Стаття II. 1) Між Українською Народньою Республікою з одної і Австро-Угорщиною з другої сторони, оскільки ті дві держави граничитимуть з собою, будуть ті границі, які існували між Австро-Угорською Монархією і Росією перед вибухом війни.

2) Далше на північ ітме границя Української Народньої Республіки, починаючи від Тарнограду, загально по лінії Білгорай-Щебрешин-Красностав-Пугачів-Межирічче-Сарнаки-Мельник-Високо Литовськ-Кам'янець Литовськ-Пружани-Вигоновське Озеро. Подрібно устанавлюватиме границю мішана комісія після етнографічних відносин і з угляденням бажань населення.

3) На випадок, як би Українська Народня Республіка мала граничити ще з якою державою Почвірного Союзу, то що до того застерігаються окремі умови.

Стаття III. Опорожнювання занятих областей почнеться негайно по ратифікації цього мирового договору. Спосіб переведення опорожнення і передачі опорожених областей означуть повновласники інтересованих сторін.

Стаття IV. Дипломатичні і консулярні зносини між сторонами, що заключають договір, почнуться зараз по ратифікації мирового договору. Для можливо найбільшого допущення консулів обох сторін застерігається окремі умови.

Стаття V. Сторони, що заключають договір, зрікаються взаємно звороту їх воєнних коштів, себто державних видатків на провадження війни, як також звороту їх воєнних шкід, то є тих шкід, які повстали для них і для їх горожан у воєнних областях через військові зарядження з включенням всіх реквізіцій, зроблених у ворожому краю.

Стаття VI. Воєнні полонені з обох сторін будуть відпущені додому, хіба би вони схотіли за згодою держави, в котрій вони перебувають, залишитися в її областях або удалися до иншою краю. Питання, що з тим стоять у зв'язку, полагаються в окремих договорах, передбачених в VIII статті.

Стаття VII. Сторони, які заключають договір, прийшли в справі господарських зносин до слідувочої згоди:

1. Сторони, які заключають договір, зобов'язуються взаємно нав'язати негайно господарські зносини і устроїти обмін товарів на підставі слідуючих постанов:

До 31 липня біжучого року треба буде переводити взаємну обміну лишків найважливіших сільсько-господарських і промислових виробів для покриття біжучих потреб згідно з отакими постановами:

а) Кількість та рід витворів, котрих обміну передбачено в попередньому уступі, означить по обох сторонах комісія*), яка складається з однакової кількості членів з обох сторін і збирається негайно після підпису мирового договору.

б) Ціни витворів при згаданій обміні товарів означає по взаємній згоді комісія, котра складається з рівної кількості представників обох сторін.

в) Розрахунок відбувається в золоті на такій основі: 1000 німецьких державних марок в золоті рівні 462 карбованцям в золоті Української Народньої Республіки, а також рівні 462 руб. в золоті бувшої російської імперії (1 рубель рівняється 1/15 імперіяла), або 1000 австрійських і угорських корон в золоті рівні 393 карбованцям 78 копійкам в золоті Української Народньої Республіки, рівні 393 рублям 78 копійкам в золоті бувшого російського царства (1 рубель рівняється 1/15 імперіяла).

г) Обміна товарів, котрі мають бути усталені комісією, яка передбачена в уступі а) відбувається через державні або державою котрольовані центральні інституції. Обміна тих витворів, котрих вище передбачені комісії не означають, відбуваються дорогою вільного обороту на підставі тимчасового торговельного договору, котрий передбачається в дальших приписах.

(Опущені приписи про торговельні відносини, подібні до російсько-німецького договору з 1894-1904 р., бо вони подають довгі несуттєві деталі).

Стаття VIII. Привернення публичних і приватних правних зносин, виміна воєнних полонених і цивільних інтернованих, справа амнестії, як також справа поступовання з торговельними кораблями, що попали у владу противника, управильнитися з Українською Народньою Республікою в подиноких договорах, котрі становлять що-до суті складову часть нинішнього мирового договору і по змозі рівночасно з ним вступають в силу.

Стаття IX. Умови прийнятті в цьому мировому договорі, творять неподільну цілість.

Стаття X. При толкованню цього договору для зносин між Україною і Німеччиною є міродайний український і німецький текст, для зносин між Україною і Австро-Угорщиною український, німецький і угорський текст, для зносин між Україною і Болгарією український і болгарський текст,

*) Комісія зійшлася в Києві 25 березня 1918 р., а 9 квітня підписала угоду про постачання хліба з України. Український Уряд зобов'язався доставити Центральним Державам до 31 липня 1918 року 1 мільон тон, або 60 міль. пудів хліба і хлібних продуктів. Крім того мав доставити 2,750,000 пудів живої ваги рогатої худоби і 4 мільярди яєць. Для розрахунку за товарообмін установлено курс: 1 нім. марка — 75 копійкам і 1 австрійська корона — 50 копійкам.

Якщо до 31 липня Україна не зможе доставити встановленої кількості продуктів, тоді Центральні Держави мають право вимагати доставлення тих продуктів і після 31-го липня на таких самих умовах.

а для зносин між Україною і Туреччиною український і турецький текст.

Кінцеві постанови. Нинішній мировий договір буде ратифікований. Ратифікаційні грамоти мають бути обміняні як мога скоріше у Відні. Мировий договір стає правосильним по його ратифікації, оскільки в ньому нічого іншого не постановлено.

На доказ того повновласники отсей договір підписали і свої печаті приложили. Зладжено в пяти переписях в Берестю Литовським 9 лютого 1918 року.

*Ол. Севрюк вр.
Микола Любинський вр.
М. Левицький вр.*

Р. ф. Кюльман вр.
Як представник Найвищої Німецької Військової Управи: *Гофман вр.* генерал майор і шеф Генерального Штабу Головнокомандуючого Східного фронту.

*Чернін вр.
Др. Ф. Радославов вр.
А. Тошев вр.
Ів. Стоянович вр.
Полковник Ганчев вр.
Др. Т. Анастасов вр.
Талаат вр.
І. Гаккі вр.
Агмед Нессімі вр.
А. Іцует вр.*

(*Джерело:* Дмитро Дорошенко. Історія України 1917-1923. Т. I. Доба Центральної Ради. Ст. 423-431).

Додаток ч. XVII.

ТАЄМНИЙ ДОГОВІР ПРО ПОДІЛ ГАЛИЧИНИ

(Переклад з німецької мови)

Спосіб, яким велися мирові переговори, переконав австро-угорських так само, як і українських делегатів, що обидві держави перейняті думкою жити віднині у взаємних приязних і миролюбних відносинах. Виходячи з того переконання, що в інтересі бажаного скріплення приязних відносин лежить забезпечення вільного національного і культурного розвитку національних меншостей з обох боків, уповноважені обох сторін устанавлюють нижчеслідуюче: уповноважений Австро-Угорщини приймає до відома, що українське правительство готове утворити закони, які забезпечуть права поляків, німців і жидів на Україні. Уповноважені України з свого боку беруть до відома рішення ц. к. Правительства дати українському народові в Австрії ще далі йдучі забезпечення його національного й культурного розвитку, ніж ті, які він має на основі існуючих законів. Ц. к. Правительство не пізніше 20 липня 1918 р. має предложити Райхсратові проект закона, которий обумовлює відділення в більшості заселеної українцями східньої частини Галичини від цього коронного краю і сполучення разом із Буковиною в один окремий коронний край. Ц. к. Правительство зробить все, що

тільки в його змозі, щоб цей проект дістав силу закону. Ця заява становить одне нероздільне ціле з усім мировим договором і тратить силу, як що буде недодержана хоч одна з умов договору. Документ і його зміст зостаються в тайні.

Берестя-Литовське, 8 лютого 1918 р.

Ернест фон Зайдлер. Граф Отокар Чернін, міністер закордонних справ Олександр Севрюк, Микола Любинський. Микола Левицький.

Примітка: Австро-Угорщина цього договору не дотримала, але анулювала його своїм одностороннім проголошенням, зробленим австро-угорським послом гр. Форгачем гетьманові П. Скоропадському дня 6-го липня 1918 року, який прийняв це проголошення до відома.

(*Джерело:* Дмитро Дорошенко Тамже Т. II ст. 215-216).

Додаток ч. XVIII.

ЧЛЕНИ КОМПІТЕТУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ („МАЛОЇ РАДИ“) від половини червня 1917 р. до кінця квітня 1918 р.

Примітка: Назва партій у кожного члена подається скорочено: Українська Партія Соціалістів Революціонерів — УПСР; Українська Соціал-демократична Роб. Партія—УСДРП; Союз Українських Автономістів Федералістів — СУАФ, який постав з Товариства Українських Поступовців — ТУП; Українська Радикально-Демократична Партія (постала з ТУПу) — УРДП; Українська Партія Соціалістів-федералістів (постала з СУАФ) — УПСФ; Українська Партія Соціалістів Самостійників — УПСС, або СС.

1) Михайло Сергійович Грушевський — проф. університету, історик і великий учений, спершу належав до ТУП'у, а від грудня 1917 р. до УПСР, незмінний голова Центральної Ради, і перший Президент Української Народної Республіки. Помер у Кисловодську 24, XI 1934 р.*).

2) Антін Постолювський — учитель і письменник, був мобілізований вояк, член УПСР, секретар Центральної Ради. В еміграції закінчив Празьку Політехніку, як інженер землемір. Живе в Аргентині*).

Від фракції Української Партії Соціалістів Революціонерів (УПСР) були: 3) Саватій Березняк — видавець, закінчив університет і був мобілізований вояк. Загинув у ЧЕКА*). 4) Всеволод Голубович — зал. інженер, мобілізований для військової служби на залізницях, у ранзі полковника. Загинув в казематах НКВД у 30-тих роках*). 5) Никифор Григорій — учитель, мобілізований військовий урядовець, Голова Київського окружного совета солдатських депутатів. Помер в Америці в 1953 році*). 6) Яків Зозуля, клясний фельдшер. На еміграції закінчив Празький Університет в 1928 р. з титулом доктора прав., а від 1943 р. став професором Українського Технічно-Господарського Інституту. Живе в Америці*). 7) Сергій Качура — залізничний службовець з нескінченною середньою освітою. Живе у Франції*). 8) Микола Ковалевський — перед революцією учився в Київському Комерційному Інституті, але був звільнений в 1914 р. за організацію шевченківської маніфестації, журналіст, лідер УПСР, з дрібних

*) Зіркою позначені члени, які брали участь у схваленню 4-го Універсалу.

землеласників на Чернігівщині. Пізніше в Відні закінчив університет, набувши докторат політичних наук. Помер в Інсбруку в 1957 р.*). 9) Кузьма Корж, учився в університеті, але невідомо, чи закінчив його. Замучений в ЧЕКА*). 10) Микола Любинський — закінчив університет в 1917 р., замучений в НКВД у 30-тих роках*). 11) Гаврило Одинець — селянин з нижчою освітою. Загинув під час сталінських „чисток“*). 12) Євген Онацький — закінчив університет, як історик. Журналіст. Живе в Аргентині*). 13) Сергій Бачинський — закінчив університет в Тулузі, Франція перед першою світовою війною. Загинув з рук большевиків у 1940 році. 14) Микола Салтан — закінчив університет в 1917 році, як правник. Його доля невідома*). 15) Олександр Севрюк — закінчив університет в 1917 році, як правник. Загинув у Німеччині з рук Гестапа в 1942 році*). 14) Аркадій Степаненко — лідер Селянської Спілки, освіта невідома, але виявляв добру політичну підготовку. Його доля невідома*). 17) Павло Христюк — закінчив Київський Політехнічний Інститут, як агроном; журналіст, син кубанського козака. Загинув в НКВД у 30-тих роках*). 18) Микола Стасюк — звільнений з Гірничого Інституту за політичну діяльність перед закінченням студій, лідер Селянської Спілки. Його доля невідома*). 19) Микола Чечель — закінчив університет, як математик. Загинув в НКВД у 30-тих роках*). 20) Микита Шаповал — лісничий із середньою освітою, резервний старшина, письменник, Помер у Празі в 1932 році*). 21) Микола Шраг — студент Московського Університету; невідомо, чи закінчив його; син кол. члена Державної Думи Іллі Шрага. Загинув в НКВД у 30-тих роках*).

Від фракції Української Соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП): 22) Сергій Веселовський — закінчив Київський Політехнічний Інститут, як учений агроном*). 23) Володимир Винниченко — звільнений з університету за політичну діяльність; великий письменник, лідер УСДРП, помер у Франції 1951 р.*). 24) Йосип Гермайзе — закінчив університет, як історик, був мобілізований вояк. Загинув на засланні після процесу СВУ в 1930 р.*). 25) Сергій Паночіні — освіта університетська, був підпоручником рос. армії. Він чергувався з Гермайзе в участі на зборах Центральної Ради. Пізніше був співробітником ВУАН в Києві і помер на сухоти. 26) Михайло Єремів — закінчив Політехнічний Інститут, як інженер машино-будівельник; журналіст. Живе дотепер у Швейцарії*). 27) Євген Касяненко — закінчив Політехнічний Інститут, як інженер, пізніше зробився комуністом, але загинув з рук НКВД*). 28) Григорій Довженко — електротехнік, професійний службовець. Можливо, що він заступав Касяненка під час ухвалювання 4-го Універсалу. Помер у Франції в 1940 році. 29) Яків Левченко — скінчив університет, мобілізований вояк. Загинув з рук НКВД*). 3.) Борис Мартос — закінчив Харківський Університет, як математик. Був визначним кооперативним діячем, а на еміграції став професором Української Господарської Академії та інших високих шкіл. Живе тепер в Америці*). 31) Микола Порш — адвокат, економічний дослідник України, лідер УСДРП. Помер у Німеччині за другої світової війни*). 32) Валентин Садовградський — закінчив Петроградський Політехнічний Інститут і Київський Університет Св. Володимира, як правник. На еміграції в Чехословаччині був професором Української Господарської Академії. У 1945 році схопила його в Празі советська військова розвідка, СМЕРШ вивіз його до Києва, де він і загинув з рук КГБ (Комітету Государственной Безопасности*). 33) Михайло Ткаченко — адвокат. Помер на засланні

в Серпухові*). 34) Левко Чикаленко — закінчив Петроградський Університет, як археолог; син мецената Євгена Чикаленка, видавця „Ради” і „Нової Ради”. На еміграції був професором Українського Вільного Університету. Помер в Америці в 1965 році*). 35) А. А. Пісоцький — освіта університетська. Доля невідома. 36) Гіначенко (? Це ім’я подає Д. Дорошенко хоч воно нікому невідоме). 37) Євген Неронович — студент Петроградського Політехнічного Інституту. Після окупації Києва Муравйовим залишився під більшовиками й був Народним Комісаром військових справ. Однак швидко збагнув облудність московської советської влади у війні з Україною й повернувся назад, переховуючись у своїй рідні у Великих Сорочинцях. Там був заарештований українським військом і на місці розстріляний. 38) Драгомирецький — лідер робітничого клубу і київського совета робітничих депутатів. Доля невідома.

Від фракції Українських Соціалістів-федералістів (раніше СУАФ-ТУП):

39) Василь Бойко — мав університетську освіту. Доля невідома*). 40) Андрій Ніковський — закінчив Одеський університет, як правник; журналіст і редактор „Нової Ради”, лідер УПСФ. Був засуджений на 10 років у справі СВУ, але кінцева його доля невідома*). 41) Макар Кушнір — освіта університетська, був на еміграції в Швейцарії. Пізніше жив в Бельгії в захоронці для старих, осліп і помер 1951 р. в Брюсселі*). 42) Михайло Корчинський — адвокат. Жив на еміграції у Львові, де й помер перед 2-ою світовою війною. Він міг заступати мандат Бойка (ч. 39), при голосуванні над 4-м Універсалом, бо був заступником, як члена „Малої Ради”. 43) Кость Мацієвич — агроном, викладач агрономічної школи в Петрограді. Був заступником члена М. Кушніра (ч. 41) і міг заступати його при голосуванні над 4-м Універсалом. Помер у Чехословаччині в 1944 році. 44) Олександр Шульгин — закінчив університет, як історик. Був заступником члена А. Ніковського в Малій Раді. На еміграції був професором Українського Високого Педагогічного Інституту в Празі. Найдовше жив у Франції й помер у Парижі в 1964 році. 45) Іван Феценко-Чопівський — інженер-технолог, доцент Київського Політехнічного Інституту. На еміграції був професором Краківської гірничої Академії. Советська військова розвідка схопила його, а СМЕРШ вивіз до Києва, де був засуджений на 10 років концентраційного табору, і помер в Карелії в Карелійській ССР 2 вересня 1952 року*).

Від дрібніших партій: 46) Федір Крижановський — адвокат, лідер українських трудовиків. Доля його невідома*). 47) Тихон Осадчий — освіта середня, заступник голови Селянської Спільки й лідер української партії народних соціалістів. Помер 24 грудня 1945 року в Україні*). 48) Чапковський — освіта невідома, лідер безпартійних. Доля невідома*).

Від національних меншостей: 49) Балабанов — освіта університетська, редактор рос. часопису „Киевская Мысль”, лідер російської партії соціал-демократів меншевиків. Доля невідома*). 50) Кость Кононенко — закінчив університет, економіст. По 2-ій світовій війні вийшов на еміграцію й повернувся до українського політичного життя. Був членом УНРади від Організації українських націоналістів революціонерів (Бандери). Помер в Америці в 1964 році*). 51) Дмитро Чижевський — закінчив університет, як літературознавець і філософ. З виходом на еміграцію в 1920 р. все був українцем. Живе тепер у Західній Німеччині*). 52) Л. Скловський — освіта університетська, лідер російських соціалістів революціонерів. Доля його

невідомі*). 53) Сухових — освіта університетська. Був у Малій Раді заступником А. Зарубіна і деколи його заступав. Доля невідомі*). 54) Сарраджієв — освіта університетська. Був заступником Л. Скловського і деколи його заступав. Доля невідомі. 55) Соломон Гольдельман — закінчив Київський Комерційний Інститут і там був викладачем, директор бюро посередництва праці в Києві, лідер жидівської соціал-демократичної партії Поалейціон. Живе тепер в Палестині-Ізраєлі*). 51) П. Я. Менчковський — заступник С. Гольдельмана, як член Малої Ради, деколи його заступав. Доля невідомі. 57) Мойсей Рафес — з фаху голяр, лідер жидівської партії „Бунд“. Доля невідомі. 58) М. Лібер (Гольдман) — освіта невідомі, заступник члена М. Рафеса, і заступав під час його неприсутності*). 59) Александр Зологарьов — освіта університетська, другий заступник М. Рафеса. Доля невідомі. 60) М. У. Шац-Анін — освіта університетська, лідер жидівської робітничої партії. Був на еміграції в Литві і там загинув в 1940 році*). 61) Литваков М. — освіта невідомі, лідер жидівської об'єднаної соціалістичної партії. Доля невідомі. 62) Гутман, 63) Дубінський*) і Юдин — усі три заступники Литвакова — часто його заступали в Малій Раді й голосували замість нього. 65) Мойсей Зільберфарб — освіта університетська, лідер жидівської робітничої партії. Доля невідомі. 66) І. Хургін — освіта невідомі, правдоподібно університетська, економіст, заступник члена Зільберфарба. Перейшов до більшовиків і був у Нью-Йорку членом Торпедства. Загадково втопився на озері під час купання десь в 1926 році. 67) М. М. Сиркін — освіта університетська, лідер жидівських сіоністів, Доля невідомі. 68) Сорокін і 69) Шелтман — це заступники члена Малої Ради Сиркіна. Ні їх освіта, ні їх доля невідомі. 70) Темкін А. Л. — член „Бунду“, заступав М. Рафеса. Ні освіта, ні доля його невідомі. 71) Олександр Зарубін — лідер російських соц. революціонерів. Освіта університетська, доля невідомі. 72) С. Ф. Крупнов — освіта університетська, лідер російської конституційно-демократичної партії (К-Д). Зрікся членства після 3-го Універсалу. 73) Корсар — освіта невідомі, лідер Польської партії соціалістичної, лівіяця. Доля невідомі*). 74) Левинський — освіта невідомі, заступник члена Корсара. Доля невідомі. 75) В. Рудницький — освіта університетська, лідер польської партії „Централ“. Зрікся свого мандату після 3-го Універсалу. 76) Почентовський — освіта невідомі, став членом Малої Ради від Польської демократичної партії „Централ“ коли зрікся мандату В. Рудницький*). 77) Рябцов Е. — голова м. Кисва, російський соціаліст революціонер, мав мандат від Комітету громадських організацій м. Києва. 78) Панас Любченко — мав мандат від Київського совета солдатських депутатів, але належав до УПСР. Спочатку був клясичним фельдшером, а коли склав іспит на матуру, вступив на медичний факультет Університету Св. Володимира, але його не закінчив. З „Малою Радою“ був в Житомирі. Перейшов до більшовиків після гетьманського перевороту, десь в травні місяці 1918 року. Там дійшов високої кар'єри й був головою т. зв. Українського Совету Народніх Комісарів. Покінчив самогубством в 1937 році. 79) Микола Ковальський — освіта університетська, належав до УСДРП. На еміграції в Польщі був головою Центрального Допомогового К-ту. В часі німецької окупації Польщі був посланий до концентраку й там загинув десь в 1943 р.

Примітка: Дуже короткий час до „Малої Ради“, як і до Великої входили російські соціал-демократи більшовики. Їх членами були Володимир Затонський — доцент Київського Політехнічного Інституту, і Юрій П'ята-

ков — київський домовласник. В „Малу Раду” вони увійшли були 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, а виступили 26 жовтня (8 листопада) 1917 року.

Джерела: Дмитро Дорошенко. Історія України 1917-1923 рр. Т. I, ст. 120 та інші, Яків Зозуля. Творці четвертого Універсалу. „Свобода” №№ 39-40, 1967.

Додаток ч. XIX.

СКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ,

що її створили делегації українських організацій,
до Українського Національного Конгресу.

Від Товариства Українських Поступовців (ТУП): 1) Михайло Грушевський, 2) Олександр Вілінський, 3) Олександр Волошинов, 4) Андрій

Вязлов, 5) Микола Демяновський, 6) Дмитро Дорошенко, 7) Сергій Єфремов, 8) Володимир Леонтович, 9) Федір Матушевський, 10) Андрій Ніковський, 11) Вячеслав Прокопович, 12) Людмила Старицька-Черняхівська, 13) Євген Чикаленко, 14) Федір Штейнгель, 15) Любов Яновська; *Від Українського Наукового Товариства:* 16) Володимир Науменко; *Від Української соціал-демократичної робітничої партії:* 17) Дмитро Антонович, 18) Микола Порш, 19) Володимир Винниченко, 20) Іван Стешенко, 21) Валентин Садовський, 22) Сергій Веселовський, 23) Михайло Ткаченко, 24) Левко Чикаленко; *Від Української Партії Соціалістів революціонерів:* 25) Ісає Базяк, 26) Павло Христюк, 27) Кузьма Корж, 28) І. Маєвський, 29) Оксентій Шлейченко; *Від Військового клубу ім. П. Полуботка:* 30) пор. Запорожець, 31) полк. Глинський, 32) полк. Піщанський, 33) підпор. Микола Міхновський, 34) солд. Колосов; *Від Організаційного військового комітету:* 35) кап. Ган; *Від укр. київського гарнізону:* 36) Підполк. Матяшевич, 37) солд. Авраменко; *Від українських робітників:* 38) Драгомирецький (роб. клуб) 39) Лисичук (снарядний завод); *Від Арсеналу:* 40) Василь Діберт, 31) Дорошенко, 42) Бульба; *Від залізничників:* 43) Лопушенко; *Від українських кооператорів:* 44) Христофор Барановський, 45) Олександр Степаненко, 46) Федір Крижановський, 47) Хотовицький, 48) П. Пожарський; *Від Селянської Спільки:* 49) Володимир Коваль, 50) Тихон Осадчий, 51) Микола Стасюк, 52) Андрій Сербиненко, 53) Сніжний; *Від духівництва:* 54) прот. Шараєвський, 55) свящ. А. Г. Ходзіцький, 56) свящ. Г. В. Чернявський; *Від студентського союзу:* 57) Андрій Полонський, 58) Микола Самойлович, 59) Андрій Журавель, 60) Михайло Єремів 61) Василь Бойко; *Вид просвітних організацій м. Києва:* 62) Марія Грушевська, 63) Зінаїда Мірна, 64) Софія Русова, 65) Петро Холодний, 66) Іван Феценко-Чопівський, 67) Овсій Плохий, 68) К. Цибульський, 69) Микола Ковальський, 70) Андрій Яковлів, 71) Валерія О'Конор-Вілінська, 72) Олександр Шульгин; *Від Товариства українських техніків і агрономів:* 73) Скрипник, 74) Вус; *Від жіночого союзу:* 75) В. Нечаївська; *Від Укр. Педагогічного Товариства:* 76) Власенко, 77) Сімашкевич, 78) Пащенко; *Від видавництва „Вернигора”:* 79) Павло Кашинський, 80) Іван Крамаренко; *Від Москви:* 81) Олександр Саліковський; *Від Петрограду:* 82) Олександр Лотоцький, 83) Михайло Корчинський; *Від Одеси:* 84) лікар Іван Луценко, 85) Володимир Чеховський. Були ще інші делегати, одначе про це не збереглося даних.

Президію Центральної Ради в цьому часі творили: Михайло Грушевський — голова, Володимир Науменко — заступник голови, Дмитро Антонович — товариш голови, Сергій Веселовський — писар і Володимир Коваль — скарбник. До Президії входили ще: Михайло Ткаченко — від правничої комісії, Скрипник — друкарські справи, Олександр Шульгин — Інформаційне Бюро і Вус — Пресове бюро, Іван Стешенко — Шкільна і редакційна комісії, та Дмитро Дорошенко — другий заступник голови.

Мандати всіх членів цього складу зникли з моментом скликання Українського Національного Конгресу 5-8 квітня ст. ст. 1917 року, який обрав новий склад Центральної Ради, хоч між ними були також багато членів з попереднього складу.

(Джерело: „Вісті з Укр. Центр. Ради“ № 1. Дмитро Дорошенко. Історія України т. I, ст. 42. Жученко. Українське життя у Києві на світанку волі. Літер. Наук. Віст. 1917 кн. I, Е. В. Чикаленко: Уривок з моїх споминів за 1917 р. Д. Дорошенко, Т. I, ст. 42. „1917-тый год на Киевщине“, Київ, 1928).

Додаток ч. XX.

СКЛАД УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ, ОБРАНИЙ НА УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ КОНГРЕСІ

8(21) квітня 1917 р.

1) Проф. Михайло Грушевський — голова, 2) Володимир Винниченко — заступник голови; 3) Сергій Єфремов — заступник голови; Від про-
світних організацій м. Києва; 4) Іван Стешенко, 5) Людмила Старицька-
Черняхівська, 6) Зінаїда Мірна, 7) Іван Мірний, 8) Софія Русова, 9) Ма-
рія Грушевська, 10) Петро Холодний, 11) Іван Феценко-Чопівський, 12) Ов-
сій Плохий, 13) К. Цибульський, 14) Микола Ковальський, 15) Андрій
Яковлів; Від Київського Наукового Товариства; 16) Олександр Вілінський;
Від Союзу Українських автономістів-федералістів (кол. ТУП); 17) Дмитро
Дорошенко, 18) Володимир Леонтович, 19) Валерія О'Конор-Вілінська,
20) Вячеслав Прокопович, 21) Євген Чикаленко;*) Від Української Де-
мократично-радикальної партії; 22) Федір Матушевський, 23) Андрій Ні-
ковський, 24) Олександр Шульгин; Від Партії самостійників; 25) Вален-
тин Отамановський; Від Кооперативних організацій; 26) Христофор Баран-
овський, 27) Федір Крижановський, 28) М. Хотовицький, 29) П. Пожар-
ський, 30) Олександр Степаненко; Від Селянської Спілки; 31) Володимир
Коваль, 32) Тихон Осадчий, 33) О. Сніжний, 34) Микола Стасюк, 35) Анд-
рій Сербиненко; Від Українського жіночого союзу; 36) В. Нечаївська; Від
робітничих організацій; 37) Лопушенко, (залізн.), 38) Драгомирецький (роб.
клуб), 39) Лисичук (снарядний завод), 40) Дорошенко (арсенал), 40) Буль-
ба (арсенал); Від української соц.-дем. партії; 42) Левко Чикаленко,
43) Валентин Садовський, 44) Сергій Веселовський, 45) Михайло Ткачен-
ко; Від Української партії соціалістів революціонерів; 46) І. Маєвський,
47) Павло Христюк, 48) Кузьма Корж; Від студентів; 49) Андрій Полон-
ський, 50) Микола Самойлович, 51) Андрій Журавель, 52) Михайло Єре-

*) Колишній член Російської Державної Думи.

мійв, 53) Василь Бойко; Від учителів: 54) Пашенко, 55) Романюк, 56) Бесараб, 57) Власенко, 58) В. Сіماشкевич; Від Організаційного українського військового комітету: 59) кап. Ган; Від київського гарнізону: 60) підполк. Матяшевич, 61) солд. Авраменко; Від Військового клубу ім. П. Полуботка: 62) підпор. Микола Міхновський, 63) пор. Запорожець, 64) полк. Піщанський, 65) полк. Глинський, 66) солд. Сергій Колос; Від укр. військової громади м. Кременця: 67) солд. Саватій Березняк; Від військової ради м. Виборгу: 68) солд. Васюк; Від Одеського військового коша: 69) мічман Василь Пилишенко, 70) прап. Куц; Від укр. моряків в Кронштадті: 71) лікар Крупський; Від українців Петрограду: 72) Григорій Голоскевич, 73) С. Вікул; Від українців Москви: 74) Микола Шраг, 75) П. Сікора; Від Харкова: 76) Сергій Тимошенко, 77) С. Прокопович, 78) Ол. Синявський; Від м. Одеси: 79) лікар Іван Луценко, 80) Іван Романченко; Від м. Катеринослава: 81) Хведір Дубовий, 82) Василь Біднов, 83) П. Курявий; Від Київської губернії: 84) Дорошенко, 85) Мартиненко, 86) Мацько, 87) Микола Біляшевський;*) Від Харківської губернії: 88) Павло Зайцев, 89) Калиненко, 90) Ушквал, 91) Рубас; Від Чернігівської губернії: 92) Ілля Шраг*), 93) Гаврило Одинець, 94) М. Рубісов;*) Від Полтавської губернії: 95) Микола Ковалевський, 96) Павло Чижевський*), 97) Михайло Токаревський, 98) Володимир Шметет;*) Від Подільської губернії: 99) Никифор Григорійв, 100) Віктор Приходько, 101) Петро Відибіда, 102) Микола Любинський; Від Катеринославської губернії: 103) Хведір Сторубель, 104) Гарасимів, 105) Тушкан, 106) Кузьменко; Від Херсонської губернії: 107) Мазуренко, 108) Микитенко, 109) Сергій Шелухин; Від Волинської губернії: 110) П. Колесник, 111) П. Касяненко, 112) О. Головка, 113) Борис Козубський; Від Кубані: 114) Микола Левицький, 115) Степан Ерастов; Від Ростова н. Д.: 116) В. Павелко, Від Басарабії: 117) Ткаченко; Від укр. Саратова: 118) Любинська.

Трохи пізніше вступили в члени Центральної Ради: Від українців 8 залізничного батальйону: 119) А. Вовченко; Від Таврії: 120) Ю. Дежур-Журов; Від Укр. духовенства: 121) о. П. Погорілко; Від Одеси: 122) Володимир Чеховський, 123) Чорнота.

Представники студентства під 49-52 незабаром були відкликані, а на їх місце студенти обрали таких нових членів: 124) Юліян Охримович, 125) Олександр Севрюк, 126) Микола Салтан, 127) Микола Чечель. Крім того заступниками для них обрані: 128) Саливон, 129) Андрій Полонський. Член від Партії українських самостійників Валентин Отамановський зрікся членства і його заступив: 130) Микита Ю. Шаповал, який вліті 1917 р. також зрікся, а на його місце Союз Українських Державників надіслав: 131) Герасимовича. Пізніше члени з Волинської губернії від 110-113 були відкликані, а їх заступили нові члени: 132) М. Кухаренко, 133) С. Денеш, 134) Самійло Підгірський, 135) Драчук, Від Холмищини були надіслані такі члени: 136) Олександр Василенко, 137) о. Антоній Матеюк, 138) Тиміш Олесюк, 139) Антін Павлюк, 140) Антін Дуда, 141) Микола Шкетин. 142) Семен Любарський, 143) Карпо Дмитріюк; З Полтавської губернії додатково був обраний 144) Мішанецький, а також відкликані були члени під 95-98, а їх заступили нові члени: 145) Леонард Бочковський, 146) Матяш і 147) Пілат. Делегата з Київщини ч. 84 заступив: 148) Микита Мандрика. Також делегата з Чернігівщини ч. 94 заступив: 149) Євген Онацький. Делегата ч. 74 заступив обраний для нього кандидат: 150) Петро Плевако. Від червня місяця 1917 р. Українська партія Соціалістів Революціонерів

відкликала делегатів ч. 46 і 47 та доповнила свою делегацію до п'ятох членів такими особами: 151) Микола Шраг, 152) Микита Шаповал, 153) Сергій Бачинський, 154) Левко Ковалів; *Від Севастопольської Чорноморської української громади*: 155) мічман Яким Христинч, 156) матрос Степан Пащенко.

Крім обраних членів були кооптовані**) члени: 157) Володимир Науменко, 158) Дмитро Антонович, 159) Олександр Волошинов, 160) Андрій В'язлов*), 161) Федір Штейнгель*), 162) М. Демяновський, 163) Микола Порш, 164) Прокіп Понятенко, 165) Ольга Андрієвська, 166) Скрипник, 167) Л. Яновська, 168) о. Шарасвський, 169) о. Ходзницький, 170) о. Г. Чернявський, 171) Олександр Лотоцький, 172) Олександр Саліковський, 173) Михайло Корчинський, 174) Вус.

Джерела: „Вісті з Укр. Центр. Ради” № 1, 4, 7. Павло Христюк — Замітки і матеріали до історії української революції. Т. 1, ст. 127. Д. Дорошенко. Історія України 1917-1923. Т. 1, ст. 69-70. Свідчення Др. Т. Олесюка про делегатів з Холмщини, свідчення Я. Христинча про делегатів з Севастопольської чорноморської громади, як і проф. Онацького, П. Плевака, Др. М. Мандрики, Сергія Качури.

*) Члени Державної Думи.

Додаток ч. XXI.

ЧЛЕНИ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ РАДИ СЕЛЯНСЬКИХ ДЕПУТАТІВ, ОБРАНІ НА ВСЕУКРАЇНСЬКОМУ СЕЛЯНСЬКОМУ З'ІЗДІ

27 травня — 3 червня (9-16 червня) 1917 р., які були включені до складу Центральної Ради.

А. Центральний Комітет Української Селянської Спілки: 1) Микола Ковалевський — голова, 2) Микола Стасюк — тов. голови, 3) Тихон Осадчий — тов. голови, 4) Павло Христюк — секретар; Члени: 5) Володимир Винниченко (2-й мандат), 6) Ісак Пугач, 7) Борис Мартос, 8) Андрій Лівницький — *від Полтавщини*; 9) Аркадій Степаненко, 10) Іван Діденко — *від Київщини*; 11) Андрій Заливчий — *від Харківщини*; 12) Володимир Матиюшенко — *від Поділля*; 13) Борис Бабич — *від Волині*; 14) Зіновій Висоцький — *від Херсонщини*; 15) Макар Гаркуша — *від Катеринославщини*.

Б. Члени Ради: Від Полтавщини з повітів — Гадяцького: 16) Микола Слюсаренко, 17) Борис Оніпко; *Лохвицького*: 18) Евстахій Гармаш, 19) Павло Павленко; *Прилуцького*: 20) Павло Майстренко, 21) Кіндрат Бука; *Зіньківського*: 22) Леонід Жуків; *Константиноградського*: 23) Павло Сотник, 24) Карпо Багрій; *Кобеляцького*: 25) Максим Кіяниця, 26) Василь Немудрий; *Пирятинського*: 27) Андрій Шапаренко, 28) Федір Кривошип; *Кременчуцького*: 29) Павло Михайленко, 30) Семен Бондаренко; *Переяславського*: 31) Сергій Одинець, 32) Андрій Артюк; *Золотоноського*: 33) Тимофій Семеняча, 34) Максим Ларченко; *Миргородського*: 35) Яків Куличенко, 36) Василь Турбаба; *Роменського*: 37) Платон Бойко, 38) Дем-

**) Імена кооптованих членів не публікувалися, а протоколів Центральної Ради нема у вільному світі, то імена кооптованих членів подаються з деякими застереженнями, що хтось був пропущений, або мав мандат від якоїсь організації.

ян Манько; *Лубенського*: 39) Ларіон Шелудько, 40) Іван Марченко; *Хорольського*: 41) Методій Величко, 42) Хома Романенко; *Полтавського*: 43) Андрій Мудряк, 44) Олександр Тимофієнко.

Від Київщини з повітів — Бердичівського: 45) Митрофан Осипчук, 46) Михайло Черешнюк; *Васильківського*: 47) Іван Невгад, 48) Овсій Федина; *Звенигородського*: 49) Федір Пономаренко, 50) Михайло Осипов; *Канівського*: 51) Михайло Балла, 52) Кузьма Соболів; *Київського*: 53) Нечипір Яременко, 54) Іван Німченко; *Черкаського*: 55) Федір Швець, 56) Микола Біляк; *Чигиринського*: 57) Лонгин Панченко, 58) Ларіон Руденко; *Радомиського*: 59) Панас Проява; *Сквирського*: 60) Юхим Гнатівський, 61) Артем Гайдук; *Таращанського*: 62) Макар Коваленко, 63) Василь Кладницький; *Липовецького*: 64) Василь Химерик, 65) Ананій Ковган; *Уманського*: 66) Олександр Ільченко, 67) Іван Матвієнко.

Від Волині з повітів — Рівенського: 68) Маріян Чарановський, 69) Антін Вашай; *Староконстантиновського*: 70) Іван Гарасимчук, 71) Аврам Стецюк; *Кременецького*: 72) Лука Галькер, 73) Федір Рудий; *Житомирського*: 74) Трохим Марценюк, 75) Денис Буланчук; *Звягельського*: 76) Іван Бобенко; *Ізяславського*: 77) Максим Кондратюк, 78) Іван Бобенко 2-й; *Острозького*: 79) Матвій Терещук, 80) Григорій Баніта; *Овруцького*: 81) Іван Масовець, 82) Каленик Мовчанюк.

Від Чернігівщини з повітів — Борзенського: 83) Микола Журик, 84) Федір Копитець; *Глухівського*: 85) Олександр Коломієць, 86) Іван Носилевський; *Козелецького*: 87) Федір Лященко, 88) Григорій Сергієнко; *Котопольського*: 89) Іван Довгий; *Остерського*: 90) Степан Сагайдак, 91) Іван Ковалів; *Сосницького*: 92) Йосип Брусило, 93) Петро Велигорський; *Ніжинського*: 94) Василь Помаган, 95) Кузьма Макаренко; *Стародубського*: 96) Петро Федорушко.

Від Поділля з повітів — Вінницького: 97) Володимир Магушенко, 98) Іван Рижій; *Літинського*: 99) Василь Ощановський, 100) Прокіп Лісовий; *Проскурівського*: 101) Василь Швед, 102) Кость Місевич; *Ушицького*: 103) Роман Рудик; *Гайсинського*: 104) Іван Миколайчук, 105) Іван Шеремета; *Кам'янецького*: 106) Пантелеймон Блонський, 107) Андрія Волощук; *Балтського*: 108) Григорій Рогозинський, 109) Григорій Гончарук; *Ямпільського*: 110) Іван Косицький, 111) Григорій Гаращук; *Брацлавського*: 112) Іван Боб, 113) Тимофій Павличенко; *Могилівського*: 114) Володимир Ковалів, 115) Пустовой.

Від Херсонщини з повітів — Єлисаветградського: 116) Тимофій Згривець, 117) Пантелеймон Маншич; *Ананіївського*: 118) Микола Чеבודар, 119) Іван Прохоренко; *Херсонського*: 120) Дмитро Мурлян; *Олександрійського*: 121) Тимофій Пальковський, 122) Маркіян Грищенко.

Від Харківщини з повітів — Лебединського: 123) Сивоконь, 124) Бурлюк; *Сумського*: 125) Михайло Курасов, 126) Максим Яценко; *Зміївського*: 127) Іван Мastro, і 128) Іван Ціба; *Куп'янського*: 129) Белебеха 130) Зімовей; *Вальківського*: 131) Олексій Вдовиченко, 132) Котляр; *Ізюмського*: 133) Савленко, 134) Маслій; *Богодухівського*: 135) Яків Буцький, 136) Захарій Хвиленко.

Від Катеринославщини з повітів — Олександрівського: 137) Лаврентій Черниця, 138) Василь Шаровський; *Слав'яносербського*: 139) Василь Шепелев; *Катеринославського*: 140) Д. Бондаренко; *Новомосковського*: 141) Боронець; *Верхне-Дніпровського*: 142) Панас Феденко, 143) Іван Явтушенко.

Від Таврії з повіту Бердянського: 144) Юхим Гавриленко; *Від Донщини*:

з повіту Таганрозького: 145) Іван Бондаренко; Від Басарабії з повіту Акерманського: 146) Пантелеймон Богацький.

Додатково були обрані на повітових з'їздах у тих повітах, з яких не було делегатів на Всеукраїнському з'їзді, такі особи: (не означено точно повіту): 147) Дмитро Ісаєвич, 148) Андрій Полонський (2-й мандат), 149) Олександр Шумський, 150) Гнат Михайличенко, 151) Василь Єланський, 152) Іван Лизанівський, 153) Семен Лимар, 154) О. Янко (з Полтавщини); 155) Григорій Третяк (з Катеринославщини); 156) П. Сулиз, 157) Петро Кривда-Соколенко, 158) Дмитро Отченаш, 159) Дмитро Гапонів-Нестеренко, 160) Ісак Базяк, 161) Нечипір Горбанюк, 162) Олександр Макарець, 163) Олекса Пожар, 164) Яків Огородник (з Поділля); 165) Тимофій Магашенко, 166) Андрій Петренко, 167) Клим Павлюк, 168) Ілько Гаврилюк, 169) Гриць Сіманців, 170) Микола Мантула, 171) Григорій Гришко, 172) Іван Ярошенко, 173) Олександр Ковінька, 174) Михайло Гикавий, 175) Григорій Руденко, 176) Анатолій Кох, 177) Я. Стенько (з Полтавщини); 178) І. Маєвський, 179) Володимир Залізняк, 180) Андрій Пащук. Не пощастило встановити імен членів 181-212.

Усіх членів від Української Селянської Спілки було: 15 членів Центрального Комітету та по 2 члени з кожного повіту, від 98 повітів, де були місцеві організації.

(Джерела: „Вісті з Укр. Центр. Ради“ № 8. Дмитро Дорошенко. Історія України. Т. 1, ст. 83-86. В. Андрієвський з минулого Т. 1, ч. 2. Протокол Мандатної комісії Конгресу Укр. Парляментаристів у Відні 21 лютого 1922 р. Свідчення Др. Мадрики, Корнія Ніщименка, Сергія Качури, Якіма Христяча. Мазепа — „Україна у війні й бурі революції“, частина 1, ст. 49, частина II, ст. 210).

Додаток ч. XXII.

ЧЛЕНИ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ВІД ВІСЬКА.

А. Український Військовий Генеральний Комітет обраний на 1-му Всеукраїнському Військовому З'їзді 5(18) травня 1917 р.:

1) Симон Петлюра — голова Комітету; 2) Володимир Винниченко (3-ій мандат), 3) Іван Луценко — військовий лікар, полковник; 4) Віктор Павленко — підполковник авіації; 5) Олександр Пилькевич — полковник; 6) Михайло Полозов — прапорщик авіації; 7) Михайло Іванів — ген. майор; 8) Степан Письменний — матрос; 9) Арсен Чернявський — підпоручник; 10) Дмитро Ровінський — солдат, український жид; 11) Юрій Капкан — підполковник; 12) Аполон Певний — прапорщик; 13) Микола Міхновський*) підпоручник; (2-й мандат); 14) Федір Селецький — прапорщик; 15) Степан Граждан — солдат; 16) Віктор Поплавко — підполковник; 17) Василь Потішко — прапорщик; 18) Іван Горемика-Крупчинський**) — військовий урядовець.

Обрані на 2-му Всеукраїнському Військовому З'їзді 10 (23) червня 1917 р.:

*) Зрікся членства. **) Був виключений з членів за передреволюційну компромітаційну діяльність.

19) Лука Кондратович — ген. штабу, генерал-майор; 20) Олександр Жуковський — підполковник; 21) Матяшевич — підполковник (2-й мандат); 22) Олександр Сливинський — ген. штабу капітан; 23) Спиридон Білецький — ген. штабу штабс-капітан; 24) Микола Левіцький — поручник; 25) Петро Скрипчинський — поручник; 26) Георгій Глібовицький — капітан; 27) Володимир Кедровський — прапорщик; 28) Сергій Колос (ів) — солдат (2-й мандат).

Б. Всеукраїнська Рада Військових Депутатів.

Обрана на 2-му Всеукраїнському Військовому З'їзді 10(23) червня 1919 р.:

1) Іван Дембський — солд., 2) Харитон Шаповал — в уряд., 3) Никифор Скуйбіда — підпор., 4) Кость Дубинський, солд., 5) Кирило Хідченко — солд., 6) Микола Врублевський — прап., 7) Осип Гермайзе — солд., 8) Василь Кашавка — прап., 9) Грицько Касяненко — прап., 10) Яків Зозуля — кл. фельдшер, 11) Андрій Журавель — лікар, 12) Андрій Гусенко — солд., 13) Олекса Ткаченко — прап., 14) Никифор Лилик — ст. ун.-оф., 15) Кирион Карабчевський — ст. ун.-оф., 16) Гаврило Захарченко — в. техн., 17) Тихон Корнієнко — в. ур., 18) Іван Карпенко — прап., 19) Юрко Тютюнник — прап., 20) Пилип Курявий — прап., 21) Пилип Воропай, 22) Іван Іванів — р. фельдш., 23) Корній Речмиданов — солд., 24) Ярошенко — ст. ун.-оф. 25) Іван Солониченко — солд., 26) Сергій Дзятиня — піпрап., 27) Семенець — мол. фейєрв., 28) Павло Сибірний — ст. ун.-оф., 29) Лука Кизима — кл. фельдш., 30) Мирошник — ст. ун.-оф., 31) Павло Войтенко — ст.-ун.-оф., 32) Софрон Мельник — солд., 38) Михайло Авдієнко — солд., 34) Данило Коваленко — солд., 35) Василь Коробко — солд., 36) Данило Личко — ефр., 37) Олександр Чайківський — уряд., 38) Степан Лисенко — ст. пис., 39) Михайло Павловський — солд., 40) Опанас Паливода — прап., 41) Кирило Войченко — прап., 42) Михайло Панченко — пор., 43) Петро Меюс — солд., 44) Микола Самоїлович — хорунж., 45) Микола Свідерський — прап., 46) Михайло Тележиницький — прап., 47) Кость Прокопович — солд., 48) Леонід Пасовський — прап., 49) Атанасій Ліхнякевич — прап., 50) Влас Линник — прап., 51) Кость Величко — прап., 52) Кость Шкода — писар., 53) Іван Марченко — солд., 54) Василь Шкляр — солд., 55) Сергій Паючینی — підпор., 56) Вукол Лищенко — солд., 57) Василь Кекало — лікар, 58) Борис Удод — прап., 59) Андрій Батівський — прап., 60) Микола Рашавець — підпор., 61) Іван Ткалич — прап., 62) Петро Куцяк (Чалий) — підпор., 63) Юхим Коваленко — мол. ун.-оф., 64) Михайло Малашко — ефр., 65) Іван Дудкин — матр., крейс. „Мітава“, 66) Грицько Якименко — р. фельдш., 67) Іван Бондаренко — солд., 68) Михайло Скальбак — прап., 69) Василь Рябчинський — уряд., 70) Володимир Заїченко-Жадько — прап., 71) Спиридон Слюсарчук — солд., 72) Олександр Харченко — писар., 73) Данило Копійка — солд., 74) Сергій Надобко — підпор., 75) Антін Постолювський — феєрв., 76) Савка Козимчук — феєрв., 77) Дмитро Околот — підпор., 78) Олександр Наріжний — уряд., 79) Федір Садківський — прап., 80) Григорій Лисенко — підпор., 81) Тихон Калган — підпор., 82) Гнат Фурсевич — солд., 83) Никодим Наконечний — солд., 84) Євстахій Іванченко — ст. ун.-оф., 85) Михайло Шинкар — шт.-кап., 86) Іван Довгопольський — ефр., 87) Павло Демерлій — уряд., 88) Петро Чечель —

пор., 89) Яків Левченко — сфр., 90) Трохим Кондрашко — ст. писар, 91) Варлаам Попів — солд., 92) Антін Шкільний — солд., 93) Тихон Бабій — прап., 94) Павло Лисовський — пор., 95) Опанас Халабуденко — пор., 96) Саватій Березняк — солд., голова ВРВД., 97) Никифор Куценко — прап., 98) Олекса Мирошник — ун.-оф., 99) Пантелеймон Сотник — писар, 100) Матвій Бондар-Обмінаний — солд., 101) Захар Сухий — пор., 102) Яків Левадний — пис., 103) Дмитро Колесник — р. фельдш., 104) Дмитро Масюк — прап., 105) Люцій Кобилянський — див. лікар, 106) Петро Герасименко — прап., 107) Павло Артеменко — солд., 108) Данило Юда — солд., 109) Павло Назаренко — пор., 110) Михайло Сочинський — прап., 111) Василь Коркушко — солд., 112) Кость Вротновський-Сивошапка — вет. лікар, полк., 113) Іван Степура — ун.-оф., 114) Федір Котляр — підпор., 115) Влас Коркішко — солд., 116) Віктор Голуб — підпор., 117) Яків Стівбуненко-Заїченко — пор., 118) Порфирій Колесниченко — ун.-оф., 119) Марко Скачок — підпрап., 120) Матвій Ковальський — солд., 121) Юрко Сушкевич-Сухоребрик — ун.-оф., 122) Василь Кіт — солд., 123) Архип Савон — підпор., 124) Яків Бас — ун.-оф., 125) Іван Набоков — ст.-ун.-оф., 126) Микола Хомицький — пор., 127) Сава Балабан — солд., 128) Грицько Крохмаль — р. фельдш., 129) Андрій Пащенко-Пасько — пор., 130) Тихон Мосієнко — солд., 131) Микола Шумицький — інж.-полк., 132) Андрій Шумицький — інж.-техн.

Обрані члени на 3-му Всеукраїнському Військовому З'їзді 28 жовтня (10 листопада 1917 р.): 133) Корній Ніщененко — пор., 134) Андрій Долуд — прапор., 135) Андрій Білопольський — в. уряд., 136) Григорій Ільницький — курс. офіц. Юнац. шк., 137) Андрій Павлович Стеценко — прап., 138) Микола Галаган — пор., 139) Михайло Лебединець — голова 3-го Всеукр. Військового З'їзду, 140) Кость Туркало — юнк., 141) Євген Неронович, 142) Іван Андрущенко — в. уряд., 143) Євген Малик — пор. 144) Олександр Шаповал, підпор. Дальших 145-158 імена не збереглися.

Джерела: „Вісник Українського Військового Генерального Комітету” № 5-6 і за ним Дорошенко, Т. І, ст. 100-103, подають членів під ч. 1-130. Володимир Кедровський. „В боротьбі за державність” у Збірнику „За Державність” ч. 10 ст. 9-22, і його „Перше засідання другого Всеукраїнського Військового Генерального Комітету. Там само, збірник ч. І, ст. 129-134. Свідчення К. Ніщененка, О. Ільницького, М. Шумицького, П. Феденка. Протокол парламентаристів у Відні 21 лютого 1922.

Примітка 1. Український Військовий Генеральний Комітет кооптував до свого складу потрібних старшин, як з членів Всеукраїнської Ради Військових Депутатів, так і з поза неї. Полковник Кедровський згадує тільки про деяких з них, а саме соти, Миколу Удовиченка, інж. Миколу Шумицького, лікаря Дмитра Одрину, Кудрю, Петра Певного, хор. Ключко, Ю. Гасенко. Ці кооптовані члени однак не уважалися за членів Центральної Ради, крім М. Шумицького.

Примітка 2. На 3-му Всеукраїнському Військовому З'їзді були переобрані всі члени Всеукраїнської Ради Військових Депутатів і збільшено їх число до 158 членів. Точного списку однак не було публіковано, тому не виключена можливість, що хтось не був вписаний до раніш поданого списку, або не був переобраний.

Примітка 3. Військові ранги подано на час виборів. Між ними під назвою „солдата” чи іншого ступня дуже часто були люди з високою освітою, покликані до війська, як звичайні рядові солдати, напр. Саватій Бе-

резняк, що мав університетську освіту, А. Постолювський письменник і учитель, О. Гермайзе — історик тощо.

Додаток ч. XXIII.

ЧЛЕНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ВІД РОБІТНИЦТВА Всеукраїнська Рада Робітничих Депутатів. Обрана на 1-му Всеукраїнському Робітничому З'їзді 13 (26) липня 1917 року.

1) Володимир Винниченко (4-й мандат), 2) Дмитро Антонович (2-й мандат), 3) Микола Порш (2-й мандат), 4) Михайло Ткаченко (2-й мандат), 5) Борис Мартос (2-й мандат), 6) Валентин Садовський (2-й мандат), 7) Михайло Єремійів (2-й мандат), 8) Гіначенко, 9) Григорій Довженко, 10) Сергій Качура, 11) Микола Ковальський (2-й мандат), 12) Олімпія Клер, 13) Іван Сокальський, 14) Порфирій Гордовський, 15) Михайло Токаревський, 16) Глянько (з Харкова), 17) Всеволод Голубович, 18) Андрій Шумицький (2-й мандат), 19) Євген Сокович, 20) А. А. Пісоцький, 21) Драгомирецький, 22) Євген Неронович, 23) І. А. Маєвський (2-й мандат), 24) Гермайзе, 25) Д. Коробенко, 26) Паламарчук, 27) Сергій Тимошенко, 28) Тертичний.

Дальших 29-100 імена не збереглися.

Примітка. Серед членів було 70% українських соціал-демократів і коло 30% українських соціалістів революціонерів. Докладного списку однак не було опубліковано.

Джерело: Дмитро Дорошенко — Історія України 1917-1923 р. Т. I, ст. 120, 121. Протокол парламентарів у Відні 21 лютого 1922.

Додаток ч. XXIV.

ЧЛЕНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ВІД НАЦ. МЕНШОСТЕЙ.

А. ЖИДІВСЬКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ.

I. *Жидівська соціал-демократична партія „Поалейціон“:* 1) Соломон Гольдельман, 2) Абрам Ревуцький, 3) П. Я. Менчковський.

II. *Жидівська партія Сіоністів:* 4) М. М. Сиркін, 5) Сорокін, 6) Шелтман.

III. *Жидівська робітничая партія:* 7) М. У. Шац-Анін, 8) Мойсей Зільберфарб, 9) І. Хургін.

IV. *Соціалістична Жидівська об'єднана партія:* 10) М. Літваков, 11) Дубинський, 12) Гутман і 13) Юдин.

V. *Жидівська соціал-демократична партія „Бунд“:* 14) Мойсей Г. Рафес, 15) М. Лібер (Гольдман), 16) Александер І. Золотарьов, 17) А. Л. Темкін.

VI. *Народня демократична жидівська партія:* 18) Вульф Лацький і 19) Пінхас Красний.

Примітка. Жиди мали в Центральній Раді 50 делегатів і в „Малій Раді“ 5, по одному від партій I-V. Імен, крім ото поданих, не можна було устійнити. За свідченням проф. С. Гольдельмана всі колишні члени Центральної Ради, які залишилися під советами, загинули за часів „сталінських“ чисток.

Б. РОСІЙСЬКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ (або Великороси):

I. Російська партія соціалістів революціонерів: 1) Олександр Зарубін, 2) І. Л. Скловський, 3) Сухових, 4) Сараджієв, 5) Качинський, 6) Пухнінський, 7) Залужний і 8) Олексів.

II. Російська соціал-демократична робітничая партія (меншевиків): 9) Кость Кононенко, 10) Дмитро Чижевський, 11) М. С. Балабанов.

III. Російська соціал-демократична робітничая партія (большевиків): 12) Георгій П'ятаков, 13) Володимир Затонський, 14) Н. Лебедев.

IV. Російська партія народної свободи (кадети): 15) С. Ф. Крупнов, 16) проф. Косинський.

V. Російська партія народних соціалістів: 17) Дмитро Одинець.

Примітка: Від росіян у Центральній Раді було 54 члени, а в „Малій Раді” — 6. Крім поданих імен, інших не можна було знайти.

В. ПОЛЬСЬКА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ.

I. Польська партія соціалістична — ППС: 1) Лукашевич П. **Польська партія соціалістична — лівця:** 2) Корсар (Корсер?), 3) Левинський, 4) Матушевський. **III. Польський централ:** 5) Міцкевич Вячеслав (Мечислав?), 6) В. Рудницький, 7) Почентовський, 8) Старчевський Євген, 9) Стемпковський Станіслав, 10) Кноль Роман, 11) Янушевський Зигмунд.

Примітка: Поляків було в Центральній Раді 20 членів, а в „Малій Раді” — 2.

Г. ІНШІ ЗАГАЛЬНО-РОСІЙСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ.

I. Виконавчий Комітет Об'єднаних Громадських Організацій: 1) Є. Рябцов — голова міста Києва, російський соціаліст-революціонер. **II. Київський Совет Рабочих Депутатів:** 2) Пісоцький — український соціаліст-демократ, 3) Драгомирецький — укр. соціал-демократ. **III. Київський Совет Салдатських Депутатів:** 4) Никифор Григорій — український соц.-революціонер, 5) Панас Любченко — укр. соц.-революціонер.

Д. ІНШІ НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШОСТІ.

Сюди входили молдовани, греки, чехи, татари й інші. Разом вони мали 15 мандатів.

Е. ДЛЯ ВЕЛИКИХ МІСТ — ОДЕСИ, ХАРКОВА ЕКАТЕРИНОСЛАВА було для меншостей 13 мандатів.

Для всіх національних меншостей разом було признано в Центральній Раді 212 мандатів, а в „Малій Раді” — 18 місць.

XXV. ЧЛЕНИ УКРАЇНСЬКИХ УСТАНОВЧИХ ЗБОРІВ

1) Сергій Бачинський, 2) Володимир Кедровський, 3) Микола Ковалевський, 4) Олександр Мізерницький, 5) Тимофій Магашенко, 6) Самійло Підгірський, 7) Віктор Піснячевський, 8) Петро Плевако, 9) Федір Швець, 10) Андрій Макаренко, 11) Михайло Обідний, 12) Семіген 1-й, 13) Семіген 2-й, 14) Григорій Степура, 15) Петро Тенянко, 16) Іоанікій Шиманович, 17) Яків Огородник, 18) Григорій Денисенко, 19) Борис Ржепецький, 20) А. Сівєро-Одосвський, 21) Олекса (Альоша) Феофілактов, 22) Борис Мартос, 23) Петро Видибіда.

Усіх було 172, але прізвищ решти встановити не пощастило.

З М І С Т :

1. Передмова	3
2. Хроніка подій за час від 23 лютого 1917 до 31 березня 1918 р.	5
3. Додатки	
I. Наказ Українській Центральній Раді	64
II. Перший Універсал УЦР	65
III. Другий Універсал УЦР	68
IV. Третій Універсал УЦР	70
V. Четвертий Універсал УЦР	73
VI. Тимчасова Інструкція для Генер. Секретаріату	77
VII. Статут вищого Управління України	79
VIII. Деклярація Генерального Секретаріату	81
IX. Закон про порядок видання законів	84
X. Закон про національно-персональну автономію	85
XI. Земельний Закон Центральної Ради	87
XII. Закон про запровадження нового стилю	90
XIII. Закон про випуск кредитових білетів	90
XIV. Витяг із закону про громадянство в УНР	92
XV. Ультиматум Російського Совета Нар. Комісарів	92
XVI. Мировий договір УНР з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною	94
XVII. Таємний договір про поділ Галичини	97
XVIII. Члени „Малої Ради”	98
XIX. Склад Центральної Ради до Укр. Нац. Конгресу	102
XX. Склад Центральної Ради, обраний на Нац. Конгресі	103
XXI. Члени Всеукр. Ради Селянських Депутатів	105
XXII. Члени Центральної Ради від війська	107
XXIII. Члени Центральної Ради від робітництва	110
XXIV. Члени Центральної Ради від меншостей	110
XXV. Члени Українських Установчих Зборів	111

ЗАУВАЖЕНІ ПОМИЛКИ

<i>Сторінка</i>	<i>Рядок</i>	<i>Написано</i>	<i>Має бути</i>
4	19	зкалику	заклику
12	21	В. Приходька	В. Приходько
18	6	(5 липня).	(5 липня). Четвер.
18	8	24 червня	23 червня
18	22	25 червня	24 червня
22	6	Четвер.	Субота.
38	11	становиша.	становища.
49	17	2-3 верстви.	1 — 1½ верстви.
51	13-14	Е. Коновальця	самого С. Петлюри
55	15	(Райстаг)	(Райхстаг)
55	15-16	мирний	мировий
57	3	Олесницький,	Окуневський.
59	4	Недія.	Неділя.
60	4	Сіверо-Одосвський,	Сіверо-Одосвський,
63	22	автетичний?	автентичний,
65	3	змінючийся	змінюючийся
70	6	оповідаємо:	оповіщаємо:
73	12	Поль, Міш.	Пол. Міш.
75	10	буржуазним правительством,	буржуазними правительствами,
75	11	відземні,	підземні,
77	1	впорядчик	і впорядчик
77	17	Сан. Поль,	Ст. Пол,
77	19	обіжник	обіжних
80	7	закопроекти	законопроекти
81	14	нацьковуваання	нацьковування
83	9	петицію	петенцію
83	5	сворити	створити
85	20	Орган	Органи
86	17	податкування,	оподаткування,
88	9	переводить	переводиться
91	4	монополій	монополії
94	18	Дома	Доба
99	13	1940	1960
102	11	Вид	Від
106	5	Васильківськоо:	Васильківського:
106	8	Вальківськоо:	Вальківського:

УКРАЇНЬСЬКА ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК У США

Травень 1967 року

Високодостоїнний Адресате!

Кілька тижнів тому розпочався 50-й ювілейний рік відновлення Української Державности.

З цієї нагоди Комісія для устійнення фактів і дат української визвольної боротьби 1917 - 1920 років при УВАН у США вготувала спеціальне видання: „ВЕЛИКА УКРАЇНЬСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ. Календар історичних подій за лютий 1917 року — березень 1918 року”, упорядковане проф. Яковом Зозулею з участю редакційної комісії в складі: проф. Б. Мартоса, проф. Я. Зозулі, полк. В. Кедровського, інж. К. Туркала і сотн. З. Стефаніва.

У цьому виданні вміщено не тільки хроніку тодішніх подій, але також багато імен учасників тих подій та найважливіші державні акти, що видала Українська Центральна Рада, і їх пощастило знайти в архівах вільного світу.

Дозволяємо собі надіслати Вам згадане видання і будемо дуже вдячні за надсилку \$ 2.50 на покриття видавничих витрат, яку суму просимо вислати на адресу Академії:

THE UKRAINIAN ACADEMY
of Arts and Sciences in the U. S. Inc.,
206 West 100th Street, New York, N. Y. 10025.

Українська Вільна Академія Наук у США.

.....
До Управи УВАН у США в Нью Йорку.

За надіслану мені книжку: Я. Зозуля. Велика Українська Революція -- Календар історичних подій, надсилаю суму \$ 2.50

Разом з цим замовляю ще публікації:

- I Репродукції Універсалів УНР: 1) 1-го (друк. Лубков.) ,
2) 2-го (Лубков.) , 3) 3-го (Волин. губ. др.) ,
4) 4-го (Мін. вн. спр.) , і 5) 3-го (друк. Кульженка)
в укр., моск., пол., і жид. мовах .

Ціна кожної репродукції \$ 4.00.

II Я. Зозуля. Біржові операції з вартісними паперами. Ст. 230.
Ціна \$ 12.50.

III Я. Зозуля. Чи IV Універсал автентичний? Ціна \$ 0.20.
Належність за замовлені публікації надсилаю в сумі \$.....
(Негайно вишлю після одержання посилки)

Дата.

.....
ім'я і прізвище

.....
адреса

Ціна \$ 2.50

PRINTED BY: EAST SIDE PRESS, 166 FIRST AVENUE, NEW YORK 9, N. Y.